

THE TEACHINGS OF ISLAM AND THE EXAGGERATION OF PHOBIA: ANSWER TO THE ISLAMOPHOBIC AND RECOVERING THE MUSLIM IDENTITY

Abdur Rahman FUAD

Masters in Islamic History and Arts

Necmettin Erbakan University, Turkey

fuadduab89@gmail.com

Abstract

The main objective of this article a discussion on behalf of Islam worldwide known word 'Islamophobia', a Western term and thought and a disputed issue for the Muslim world. Particularly in the aftermath of 9/11, Muslims are often stereotypically portrayed in media reports as a devoutly religious and undifferentiated group sharing a fundamentalist version of Islam. So, in this article it will discuss with some major offshoots and basically depended on the qualitative method from the previous research analysis and recently collected data. Especially on Europe's ignorance in the medieval period about the Islam and Muhammad, as they imagined that our worship to Christ and their worship to Muhammad are same and although they have known to Muhammad as an anti-Christ. The explanation against the Islam and reverse meaning of the Quran's verses from its basic meaning in the Western world are common. After 9/11, why new-Muslim numbers are increasing in the Western world as like as in America, United Kingdom, and in others? Finally, some answers to the Islamophobics according to the Islam as Islam does not react with the illegal activities by the name of war.

Keywords: Islamophobia, Muslims, Muhammad, Teachings of Islam, Western.

İSLAM ÖĞRETİLERİ VE FOBİNİN AŞIRI BASTIĞI: İSLAMOFOBİYE CEVAP VERİLME VE İSLAM KİMLİĞİNİN KURTARILMASI

Bu makalenin temel amacı İslam dünyası için Batılı bir terim ve düşünce olarak ortaya çıkmış tartışmalı bir konu olan 'İslamofobi' adlı dünya çapında bilinen bir tartışmadan bahsetmektedir. Özellikle 9/11 sonrasında, Müslümanlar basında çoğunlukla basiretli olarak İslam'ın kökten dinci bir versiyonunu paylaşan dindar ve farklılaşmamış bir grup olarak medya raporlarında tasvir edilmektedir. Dolayısıyla, bu makalede, bazı ana hatları tartışılacak ve temel olarak önceki araştırma analizinden ve son zamanlarda toplanan verileri kullanarak nitel metoda bağlı kalınacaktır. Özellikle Avrupa'nın ortaçağ dönemindeki İslam ve Hz. Muhammed hakkında bilmedikleri, hem de onların Mesih İsa'ya ibadetleri Hz. Muhammed'e olan ibadetlerinin aynı olduğunu hayal edilmektedir. İslam'a karşı açıklama ve Kuran ayetlerinin Batı terimine yani temel anlamının tersini kullanmak normaldir. 11 Eylül'den sonra neden Batı dünyasında Amerika, İngiltere ve diğer yerlerdeki gibi yeni Müslüman sayıları artmaktadır? Son olarak İslamofobiklere İslam'a göre bazı cevaplar ve İslam savaş adıyla yasadışı faaliyetlere önem vermiyor.

إنقاذ الهوية الإسلامية والرد على الإسلاموفوبيا في ظل

ضغط التعاليم والفوبيا الإسلامية.

عبد الرحمن فؤاد

Masters in Islamic History and Arts

Necmettin Erbakan University, Turkey

fuadduab89@gmail.com

ملخص

الهدف الرئيسي من هذه المقالة هو الحديث عن الفكر والمصطلح بحق العالم الإسلامي الذي ظهر عند الغرب والمسمى بالإسلاموفوبيا المعروف على مستوى العالم والقابل للنقاش، وخاصة بعد 11 سبتمبر/أيلول تم تصوير المسلمين في تقارير الإعلام متحذراً على أنهم مجموعة غير متميزة و أن الإسلام من الجذور متدين. لذلك، في هذا المقال سيتم مناقشة بعض الخطوط العريضة وسيتم الإلتزام بها أساساً في المنهجية النوعية من تحليل البحوث السابقة وجمع البيانات الحديثة وخاصة في أوروبا في القرون الوسطى وبما أنهم لا يعرفون شيء بحق الإسلام و سيدنا محمد عليه الصلاة والسلام كانوا يعتقدون أن عبادة محمد عليه الصلاة والسلام هو نفس عبادتهم لعيسى عليه السلام. كان من الطبيعي أن يستخدموا بيانات ضد الإسلام وأن يستخدموا عكس معنى آيات القرآن الكريم أي الموافقة للمصطلح الغربي. لماذا يزداد عدد المسلمين بعد 11 سبتمبر/أيلول في مناطق مثل أميركا وإنكلترا وغيرها في العالم الغربي؟ وأخيراً هذه المقالة لاتعطي أي إهتمام للأنشطة الغير نظامية تحت إسم الحرب الإسلامي وردود الإسلام فوبيا بحق الإسلام.

كلمات مفتاحية: الإسلام فوبيا، المسلمين، محمد، تعاليم الإسلام، الغرب.

Introduction

The origin of Islam belongs to the 7th century as it came into the Saudi Arabia. As a Widley and youngest religion, it's first to introduce occurred with the Prophet Muhammad (Sm). The Qur'an testifies of itself that it was given by Allah through the angel Gabriel to the prophet Muhammad. In this time, sometimes Allah revealed some verses in the Quran, whereas these verses used against the Jesus and Christians according to their behaviour that time.

Gradually, these verses were used as a counterattack against the Muslims from the Jews and the Christians side. These verses reflected on their life, culture and their religions. Moreover, they had created an anti-group against the Muslims and their holy divine books. Basically, these were the pre-Islamophobia traces against the Islam and Muslims. After the 7th century's foundation of Islam, the civilization and the culture of Islamic countries had an important impact on science, knowledge and in the cultural sphere for the Europeans and the Westerns.

But, when Islam first appeared in Mecca and its surroundings, the Christians of that time did not transfer the right information to their community about the Islam. We can say that they did not interpret the message of Muhammad in a healthy way in terms of their news transfer. The same incident is true about the Jews. The first relationship between the Islam and the Christianity made through the migration to Abyssinia during the Mecca period. After by the time, the Prophet sent a letter with the Islamic message to the Heraclius. But next year (H. 629) Byzantine armies came for another purpose to battle with the Prophet Muhammad that was a distinguished issue. But Christian sources of 650-750 years, we see that the Christian authors observed Muhammad as a military commander, businessman, king, monotheistic re-enactor, a lawmaker and finally a false prophet. (Hoyland, 2000: 277-286)

Also, the steadiness of Islamophobia in the western world created an environment in the world order that was the disintegration of the Soviet Union and the collapse of the Eastern Bloc and constituted the basis of West-East identity. This had been created a serious breach in the process of legitimizing the West's identity based on opposition to the "other". In addition, the intensity of international immigrants, refugees, and these refugees have been influenced by the perception of danger and threat to their cultural identity and civilization especially in their attitudes, behaviours, and policies towards the facing flow of refugees and asylum seekers. On the other hand, Islam is not only a religion or an ideology, at the same time, a culture and a civilization for his universal identity by which the West has attributed to itself. This identity, which was shaped based on the Euro-centric and Orientalist perspectives.

After of this identical process, no agreement exists on the meaning of Islamophobia among scholars and policy-makers. Some one's traces that the origins of this concept to the late-nineteenth century and show that the term had been redefined in the early-twentieth century. The is argues that this term is "contested because it is often imprecisely applied to very diverse phenomena, ranging from xenophobia to anti-terrorism". (Ciftci, 2012: 294) So, 'Islamophobia' is a word that first appeared in February 1991 of

Runnymede Trust, a periodical issue in the United States. Also, this word has been included in the Oxford English Dictionary since 1997. (Sheridan, 2006:317) But the Ciftci said that the rise of anti-Muslim sentiment goes back to 1980s, but the term was officially recognized in January 2001 by the Stockholm International Forum on Combating Intolerance. In the same year, the United Nations has condemned the rising anti-Muslim prejudice and hatred of Islam by declaring it as much unwanted as anti-Semitism. (Ciftci, 2012: 295) From another perspective, Islamophobia is the expression of insecurity, fear, and exclusion of the Muslims. In this sense, it can be said that the term xenophobia is a sub-category of Islamophobia which expresses also foreign hostility, fear or anxiety from the Arabs, Muslims and related factors such as an ethnic-religious group. Recently, the xenophobic individuals started among themselves too far from their Muslim neighbours and cut off their relations with their Muslim friends by throwing an Islamophobia term as a boundary. The integration problems of Muslim immigrants also played a role in the emergence of anti-Islamic discourses and practices in the modern public space. However, after September 11, 2001, this situation had reached a serious level of discrimination and racism. (Gardner & others, 2008: 120)

The rising of anti-Muslim prejudice and fear as we said it before that this is not related to a limited time. From the beginning time of Islam and after especially its background made in Europe in its medieval period. That time the peoples of Europe did not know what is Islam? What is the main aim of Islam and its strategy? In contrast of they imagined that Muslims has worshiped of Muhammad as like of us for the Christ. But Poet Dante's 'inferno' shows that Muhammad (Sm) and 4th Khalifa of Islam Ali (R) both are living in the 8th layer of hell. This was completely a false presenting of Islam. Although they have known to Muhammad as an Anti-Christ and sometimes they have kept Muhammad's name as Mahound, Mahomet, Mäometto, and Mahomet are European adaptations of the Arabic Muhammad. (Mc Cambridge, 2016: 64) The ignorance about the Islam in the Europe gave them a chance rising of Islamophobia.

The main objective of this paper is to explicate and underline various facets of real phenomena of the Islamophobia which includes Wester thought about the prophet Muhammad and the Islam. And prime verses about the phobia what's the Western thinkers are claiming against them. Finally, it will describe Westerns accepting of Islam that believe in theory and practice and occasionally we will set some verses to prove the western misconceptions against the Islamophobia and discussions from the history to renovate the articles in its place and some graphs to identify the Muslim identity at present.

1. Islam and Muhammad: Western Thought and the Islamophobia

All identities have own distinctive cultural, political and sociological characteristics. These differences are often trying to define and legitimize themselves by creating an "other groups." Europeans also be defined as a Western or Christian identity based on anti-Islamic identities and created a western mind.

From the entry time of Umayyad Khalifate into the territory of Spain and France from the Gibraltar Straits and when their settlements in Spain has started many years conflict between the western world and the Islamic world. During this period, the Europeans described to Muslims as a ruthless people who invaded their countries and enslaved their people and they conveyed this news in a faraway manner. Meanwhile, in the medieval period, the European Christians organized Crusades in the Jerusalem area such reasons as seizing the richness from the East and taking the Holy place from the Muslims for their freely living and worshipping in this place because this was a threat for them. (Aktaş, 2014: 40) On the other hand, the conquer of Vienna by the Ottoman Empires over the Balkans in the 16th and 17th centuries were a great fear for the Christian World. This fear process between the Christian and the Islamic world has led to the creation of an anti-Islamic sentiment and fear. Also, the current negative image of Islam in the West has worsened for the 9/11 incident, and fear, hatred, and exclusion towards the Muslims have reached in a great proportion. As a result, the fear and the lethargy, moreover, other factors worked from behind as the basic principles of Islamophobia. Despite of these facts, these are not the original causes. We want to look what history will say to us about the Islamophobia after Islam's appeared time in Macca that basically related to the Muhammad (Sm).

The perception and the conception of the Muhammad in the west, first produced by the Byzantine Empires time. It's had a much information in this area even in today these are unimaginable. So much the first works and today's work concept are the same and images overlap partly at the same time. For example,

as Ibrahim Kalin points out in the 8th century that Yuhanna Ad-Dimashq compared the Muhammad as a 'Liar Prophet' and in 2002, the American Evangelist Jerry Falwell called to the Muhammad as a 'terrorist'. (Ibrahim Kalin, 2007, p. 14)

Yuhanna Ad-Dimashq's arguing against the Prophet Muhammad that the Quran written and produced by him. So, he first characterized to him as a 'Liar Prophet', 'two-faced' and the 'evil'. He criticized the Prophet's marriage with the Zainab bint Jahhsh and the information about the Prophet Saleh, Prophet Isa and the Mary was wrong and distorted. (Korkut, 2008:12)

The *Chronographia*, *Refutatio Mohammed* and the *Apology* are the 9th and 10th centuries books which generally describe that Prophet Muhammad was a false or a liar prophet because of he rejected the Logos sanctity, was married too much because he was fond of earthly pleasures, his exit from the way of Judaism and Christianity, made the Muslims with the force so that the jihad cannot be a divine war and the Qur'an is not a part of the divine message book. So, they falsified his prophethood and the Islam. (Meyendorff, 1964:119)

Ibrahim Kalin put a note over on these books, some of these books partially or completely translated into Latin and the literature works began to expand with the similar works. Like as *Vita Mahumeti* by Embricco (1077), *Otia de Machomete* by Walter and *Gesta Dei per Francos* by Nogentli Guibert are the first works in this perspective. Through they added that jihad in Islam as a religion of sword, sexuality, magic, etc. (p. 44 & 72)

With these activities, also Clergy and Church fathers perceive about the Muhammad that he was a dishonest. So, they have made heavy insults on him. They have kept some shameful nicknames to Muhammad. These works about the Muhammad and the Islam have been widely spread in the mass people under by century by century. And, these works about the Islam and the Muhammad had been active in the West for centuries and has been fascinated by prejudices and mythological elements and reflected in artistic areas such as painting, music, poetry, and theatre. The Crusades have caused against these images of Muhammad to become more fire against the Muslims.

The father of Christian Church claimed that Islam geography in the 12th and 13th century was portrayed by the religious sanctuary from the Christian religion on the heretic group of Christian worlds. Muhammad (Sm) was who led this mass in the same vein. When these negative views about the Islam and the Muhammad spread out into the Europe and especially in the western Europe, the Jewish and the Christian minority who were living in the Spain medieval Ages under the political domination of Andalusian Umayyad period have had the opportunity to obtain the information about the Muhammad and Islam directly and from their sources although they had a freedom of religion that time. Afterwards, they have widened their knowledge among their communities in a way that distorts and mislead the information that they received. (Korkut, 2008:14)

In the medieval Europe, the place of unreliable epics was later replaced with the Muhammad's and other prophet's lives, miracles and various sections from the Qur'an have begun to be translated from Arabic to Latin by the Christians and Muslims under the Pope II. Silvester. But it is not possible to say that there was a great difference between the contents of both scrolls. Some of these books emphasized over on the Prophet's life, sources of the Qur'an and the moral values of Islam but ultimately Islam became a result of a deviation from the Christianity. (Korkut, 2008: 16)

Along with the translation activities in the 11th and 12th centuries, polemic works have been written in the West by *Pierre le Venerable*, *Pierre Alphonso*, *Alainde Lille* and *Raymond Lulle*. The Book of the Gentile and the three Wise Men is an example of a controversial book. In this work, some disputed issues take placed like as the Prophet Muhammad wrote the Qur'an with the help of Jews and Christian descendants, the Muslims seeking idols in the Kaaba and in the Hajarul Aswad yard, Muhammad's coming to the earth, a disaster for the Christians. Moreover, Ramond L-lull also points out the views of some Islamic thinkers such as Khallaz, Ghazali and Ibn Arabi who's relations between the Islamic and Christian mysticism. (Erbaş, 1998, p.149)

Outside of translation, some western writers such as Peter Venerable and Alfonso have also pointed out that the basic arguments of the Qur'an are contradictory. Claimed that the story of Muhammad's life is a

full of fraud and misery. So, they have produced more works in a systematic way to turn into the Muslim masses from the Christianity. Also, Dante, one of the leading medieval Western thinker, he described that Muhammad as a fake prophet should take his place in the 8th layer of the Hell as he wrote this in his hell chapter of the Divine Comedy books that means he kept the Muhammad in the lowest part of the space as he designed but in the first layer, he kept the martyrs. (Korkut, 2008: 17-18) Dante died in 1321, despite his inadequate knowledge about the early days of Islam and Muhammad's life, he did something like that. Dante's Divine Comedy's 28th sonata of Inferno sections was later drawn several times by the various painters in the Western world.

Christians misunderstood in their faith. However, they thought about the Isa prophet as of their god and believed that he had been crucified. Usually the Muslims explanation for this event that they had "corrupted" their scriptures, either by tampering with the text or by misunderstanding its meaning. They could not easily accept Muhammad as an authentic prophet. The event to which Old Testament prophecy had pointed the coming of Christ, had already taken place; what need was there for further prophets?

2. The Teachings of Islam and the Exaggeration of Phobia in the Western World

2.1 The meaning of Jihad and the contemporary world

Jihad is a battle for religion as this term used by so many Muslims and non-Muslims. But the 'Jihad' in the Quran meaning of combat, is no different from what it was in the old times. 'Jihad' is basically an Arabic word derived from the root jihad. which mean 'strive' 'struggle' and 'expand effort' although it also implies 'motive' or 'intention'. (Munir & Latif, 2014, p.71) In fact, Islam has no scriptural sanction for the holy war unlike Judaism and Christianity (the Old Testament). Hence, using the holy war template to explain jihad obscures the specificity of Islamic and Qur'anic, formulations of jihad. Depicting holy wars as quintessentially Islamic also ignores the historical fact that holy war is a western tradition, in as much as such wars were decisive in shaping Church-state relationships in medieval Europe until about the twelfth century. But from then on, this concept increasingly came to be contrasted to a "just war," and eventually was displaced by it following the Protestant Reformation and the carnage wrought by internecine European holy wars. By the sixteenth and seventeenth centuries, Europeans had come to regard as unjust any war fought to propagate or enforce religious beliefs, not to defend them. This explicit equating of religion with injustice, as well as attempts to separate religion and politics, was another result of the "Enlightenment's prejudice against religion," the tendency to think of religion as a "theological set of issues rather than ... a profoundly political influence," and the belief that modernity and religion were incompatible. Of course, one can question the validity of these assumptions – which were never universally shared – on both theoretical and historical grounds. (Barlas, pp. 46-47)

In fact, in the Quran, it does not point us to understand the 'battle' or 'war' by the name of Jihad. Because the Quran declared us that "There shall be no compulsion in [acceptance of] the religion. The right course has become clear from the wrong ...." (Surah Baqarah: 256) So, not any more chance to implicate the Islam religion with the name of war. It is also a confusing between the two sides. Firstly, the main aims of Jihad are converted to war and secondly implies that the war is unjust because it is religious. So, we should to deep research in this perspective to give the clear answers to them who are trying to their best in the miss-interpretation against the Islam.

In the Quran, the word 'Jihad' acted in 36 times and indicates in a moral ethical struggle such as the Jihad of a soul, the tongue, the pen, the hand and so on. The term Jihad was first introduced in the Makkah Quranic verses "And whoever strives only strives for [the benefit of] himself. Indeed, Allah is free from need of the worlds" (Surah Al- Ankabut: 6) "And those who make Jihad in our cause, we will certainly guide them to our paths ..." (Al- Ankabut: 69) and "So do not obey the disbelievers and strive against them with the Qur'an a great striving". (Al Furqan: 52) These verses revealed before the Muslims were permitted to fight.

These verses revealed to the prophet patiently persevere in the face of Quraysh persecution and oppression and to use propaganda and means of persuasion to reach out and expand the truth of Islam. The methodology of Jihad includes among other things, peaceful resistance and perseverance against

oppression and tyranny, if the general conditions of the moment indicate that this approach is the most effective way to achieve the objectives of the Muslims community. (Safi, 1988: 30)

I want to focus on the theological recasting of Dar al-Islam and Dar al-Harb as “God’s party versus Satan’s” in most new theories of jihad. On such views, there is only “one law, Sharia. All other law is mere human caprice. There is only one true system, Islam. All other systems are jahiliya [the term given to pre-Islamic society].” Consequently, believers now are encouraged to fight against religious and legal diversity, which brings modern Muslim views of jihad, in their fear and suspicion of difference, closer to medieval Jewish and Christian thought and in conflict with the Qur’an’s teachings. As the Qur’an tells us: “To each among you have We prescribed a Law and an Open Way. If God had so willed, [God] would have made you a single people, but ([God’s] Plan is) to test you in what [God] hath given you. So, strive as in a race in all virtues (5: 51).” In other words, as religious and legal diversity exists by Divine plan and not as an aberration, people cannot extinguish it through assimilation or extermination. The Qur’an reiterates this theme elsewhere, stating that God made humans “into nations and tribes, that Ye may know each other (not that ye may despise each other). Verily the most honoured of you in the sight of God is ... the most virtuous of you” (49:13). Scholars argue that the phrase knowing one another “is clearly a mutual process, a dialogue.” But this is precluded by the new conceptions of jihad, in which dialogue and pluralism are anathemas and in which there is no possibility of a “reconciliation,” as in the classical Islamic doctrine of jihad. Methodologically, such anti-pluralist and exclusivist readings of the Qur’an are based upon the theory of abrogation (naskh), which claims that “verses calling for pluralism, commanding Muslims to build bridges of understanding with non-Muslims, had been abrogated by other verses that call for fighting the infidel.” And infidels now are seen to be Jews and Christians, whom the Qur’an designates as the “People of the Book.” Such intolerance in certain trends of contemporary Islamic thought ignores the fact that religions do not interpret themselves, people do. Given this, we need to ask who is interpreting, how it is being done, and what are the contexts. The failure to do so, in my opinion, leads Muslims and their critics alike to misinterpret Islam and thus also its teachings on jihad (and on other issues as well, notably, sexual equality). (Barlas, p. 52)

2.2 The teachings of Islam, Western view and the Islamophobia

Islam is a religion of peace and prosperity, not a religion of unfairness, inequality, lawlessness, injustice, immorality, hatred, terrorism, nepotism and similar trends which no society consider useful for their people. To prevent all of this, sometimes need to Jihad. But it has a category as we stated before. So, Jihad is only for the benefit of the Muslims alone, in fact, Jihad is for humanity at large, irrespective of any religion. Moreover, Islam teaches Simultaneously of his followers from crossing limits or committing excesses, even if it is a situation of war with an enemy. Some verses should be given in the below that does not promote these activities.

- “Fight in the way of Allah against those who fight against you but begin not hostilities. Lo! Allah loveth not, aggressors”. (Al-Baqarah, 2:190)

- “And so, for all things prohibited, there is the law of equality. If than anyone transgresses the prohibition against you, transgress ye likewise against him. But fear Allah and know that Allah is with those who restrain themselves.” (2:194)

- “O you who have believed, prescribed for you is legal retribution for those murdered - the free for the free, the slave for the slave, and the female for the female. But whoever overlooks from his brother anything, then there should be a suitable follow-up and payment to him with good conduct. This is an alleviation from your Lord and a mercy. But whoever transgresses after that will have a painful punishment.” (2:178)

Top Ten Ways Islam Forbids Terrorism whereas the Westerns take it as a cause of Islamophobia. But Allah ordered us the top ten ways that included in Islam and counted in Islamic law and tradition about forbidding terrorism. (Fuad, 2015) But the mind-lost thinking overlooks these advices.

1. Terrorism is above all murder. Murder is strictly forbidden in the Qur'an.

See on (6:151). (i.e. murder is forbidden but the death penalty imposed by the state for a crime is permitted by the good justice).

2. If the motive for terrorism is religious, it is impermissible in Islamic law. It is forbidden to attempt to impose Islam on other people. See on (2:256)

3. Islamic law forbids aggressive warfare. See on (8:61)

4. In the Islamic law of war, not just any civil engineer can declare or launch a war. It is the prerogative of the duly constituted leader of the Muslim community that engages in the war.

5. The killing of innocent non-combatants is forbidden.

6. Terrorism or hirabah is forbidden in Islamic law, which groups it with brigandage, highway robbery and extortion rackets— any illicit use of fear and coercion in public spaces for money or power. The principle of forbidding the spreading of terror in the land is based on the Qur'an. (5:33–34).

7. Sneak attacks are forbidden. Muslim commanders must give the enemy fair warning that war is imminent. The Prophet Muhammad at one point gave 4 months' notice.

8. The Prophet Muhammad counselled doing good to those who harm you and is said to have commanded, "Do not be people without minds of your own, saying that if others treat you well and you will treat them well, and that if they do wrong, you will do wrong to them. Instead, accustom yourselves to do good if people do good and not to do wrong (even) if they do evil."

9. The Qur'an demands of believers that they exercise justice toward people even where they have reason to be angry with them. See on (5:8)

10. The Quran assures Christians and Jews of paradise if they believe and do good works, and commands Christians as the best friends of Muslims.

After all these circumstances, there has been much disagreement and differing views about what Islam really teach. This debate has not raged between Muslims and non-Muslims only, but different Muslim groups have also adopted contradictory views. Some are happened for wrong interpretation of Islam. Basically, the Western followers and thinkers are trying to find out some verses from the Quran which are indicate the anonymity relation with them. In some verses, Allah gave command to the Muslims to cut off their relations with the Christians and Jews, sometimes direct threat to them, Sometimes the commands of attack on them, sometimes curse on to them. On the other hand, Allah declares himself as for all human kind. So, they say, why he acting with us? Basically, they want to prove the Islamophobia is not the creation of westerns. Its origins could be the Quran. But Allah describes this in the Quran.

• "O you who believe! take not the Jews and the Christians as Auliya (friends, protectors, helpers), they are but Auliya of each other. And if any amongst you takes them as Auliya, then surely he is one of them." (5: 51)

In his Tafsir, (Qur'an exegesis) Imam Ibn Kathir has mentioned that some scholars say that this verse (i.e. the one you referred to) was revealed after the Battle of Uhud when Muslims had a setback. At that time, a Muslim from Madinah said, "I am going to live with Jews so I shall be safe in case another attack comes on Madinah." And another person said, "I am going to live with Christians so I shall be safe in case another attack comes on Madinah." So, Allah revealed this verse reminding the believers that they should not seek the protection from others but should protect each other. (Ibn Kathir, Al-Tafsir, vol. 2, p. 68)

• "And the Jews say: 'Uzair (Ezra) is the son of Allah, and the Christians say: Messiah is the son of Allah... Allah's Curse be on them, how they are deluded away from the truth!" (9:30)

"Those who disbelieved before" is a meaning of before verse- were the Egyptians, the Greeks, the Romans, the Persians, etc. The Jews and the Christians were so influenced by their philosophies, their superstitions and fancies that they also invented erroneous creeds like theirs.

• “And when the sacred months have passed, then kill the polytheists wherever you find them and capture them and besiege them and sit in wait for them at every place of ambush. But if they should repent, establish prayer, and give zakat, let them [go] on their way. Indeed, Allah is Forgiving and Merciful.” (9:5)

The verse is one of the most misquoted by opponents who want to paint the Islamic faith negatively. As they have turned from this verse like as “.....then kill the polytheists wherever you find them and capture them and besiege them and sit in wait for them at every place of ambush ....”. But they do not want to understand the full meaning of this verse as what in before and after and revealed for?

To recap, in the sixth year of Hijri the Muslims and the idolaters made a treaty. Part of the treaty was that neither parties would attack the other, nor would they attack any of their allies. On this, they agreed and went their ways. It didn't take long when the Banu Bakr tribe (who were an ally of Quraysh) attacked and killed many of Banu Khuza'a tribe (they were allies of the Muslims). The Quraysh being in the middle, the Muslims would have presumed that they would have tried to stop their ally (Banu Bakr) attacking and killing Banu Khuza'a. However, historical reports inform us that the polytheistic Quraysh supported Banu Bakr with weapons and their members also partook in killing Banu Khuza'a. From a historical point of view, we see that the Quraysh were the first to breach the terms of the treaty. The Prophet Muhammed (p) receiving news of what Banu Bakr and Quraysh idolaters did, he and his Companions assembled an army to march against them. It was on this occasion that the Muslims conquered Makkah. Ruhul Ma'ani writes that although Surah Bara'ah was revealed after the conquest of Makkah, these verses were revealed before.” (Ruhul Ma'ani, vol-10, p. 62).

And western minds believe that today's terrorism rising from the Islam that's a global phenomenon in the 21st century. But this is not related to any religion race or country. Overwhelmingly suicide terrorist attacks are not driven by religion as much as they have a clear strategic objective. Our strategy is very clear that Islam is a religion of peace that conducts its complete code of life. But it cannot promote the illegal acts under the legality. But someone's explanation against the Islam is very hurtless. In which way terrorist groups and their money-holders gives the legality of these heinous activities?

3. Accepting of Islam: Behind the Causes

3.1 The effects of Islamophobia

In the West, freedom of religion allows people for all faiths to convince others that there is the one and only truth; on the other hand, in some Muslim societies, non-Muslims are prosecuted and promotion of other religions is a punishable offense. So, Islam only the solution for them. Their attention is to the physical development (enjoyment in world life). Every religion in the world wants to their soul development. Also, Islam promotes both. Islam means “submission” or “surrender” to Allah. The Holy book Quran revealed to the Prophet Muhammad for the creation of light for those people who are in the darkness. From another side, the westerns believe in free mind. They are not conservative. The Eastern and the western are in a different situation at the time of accepting Islam. As an attracted time and ratio of accepting Islam in the west basically started after the 9/11 incident. The incident gave the people to rethink the Islam. After their research or after their knowing or understanding Islam they differentiated what is Islam and what is not? By the western media propaganda against the Islam also helped more for re-scrutiny about the Islam again.

The Quran condemns those religious groups who distance themselves from other groups based on their own books and prophets. Like those who follow Moses alone and those who follow Jesus alone, when both believed and preached the same things. I mean, that's the whole idea of Islam as a religion, really. So how did you miss the point?

There's no borrowing to do with it. Many stories found in Biblical manuscripts are mentioned in the Quran. That's because they (supposedly) happened. It's like finding the same scientific theory in different science books or finding the same historical facts in different history books.

Let me now to state the Muslims figures in the present and what will be its future graphs in the Western world where the Muslims and Islam are the anti-doss of the Western people. As a matter of fact, Muslims

are the fastest-growing religious group in the world. There were 1.8 billion Muslims in the world as of 2015 if current demographic trends continue, the number of Muslims is expected to exceed the number of Christians by the end of this century that means by the year 2100, about 1 percent more of the world's population would be Muslim (35 percent) than Christian (34 percent). (Akkoc, 2015)

Europe is the only region where the absolute number of Christians is expected to decline by 2050. Europe's Christian population is projected to fall from 553 million in 2010 to 454 million in 2050. By 2050, the Pew report predicted that 30 percent (2.8 billion) of the population will identify themselves as Muslim compared to 31 percent (2.9 billion) identifying themselves as Christian. In Europe, it is suggested that by 2050, 10 percent of the continent will be Muslim and, in the US, it will become the second-largest faith. A quarter of all Christians - 25.5 percent to be exact - lived in Europe in 2010. By 2050, this is set to drop to 15.6 percent and Africa is set to be the continent with the most Christians. In 2010, nearly 24 percent of the world's Christians lived in sub-Saharan Africa, by 2050, it will be more than 38 per cent, according to Pew. (Akkoc, 2015)

The following chart shows to us that including Non- Muslims three scenarios projecting the future size of the Muslim population in Europe reflect uncertainty about future migration flows due to political and social conditions outside of Europe, as well as shifting immigration policies in the region. So, above mentioned figures accounted with the migration flows from the two sides.

Effects of Migration on European Population

(Projected Population counts by 2050)

	2010	2016	2050 zero migration	2050 medium migration	2050 high migration
Muslims	19,520,000	25,770,000	35,770,000	57,880,000	75,550,000
Non-Muslims	495,280,000	495,060,000	445,920,000	459,070,000	463,040,000
Total	514,810,000	520,830,000	481,690,000	516,950,000	538,600,000

(Pew Research Centre, 'Europe's Growing Muslim Population', 29. 11. 2017)

3.2 Some Islamophobia graphs and the Western behaviour against the Muslims

The Muslims seen as the enemy of Western people as these are claiming from their writing elements and media. Thus, physical attacks and political restrictions can often be carried out and even defended in an atmosphere of wide distrust and enmity. Islamophobia is by no means confined to the working poor or the middle class, who have been misinformed about Islam and Muslims. It is especially true for the so-called educated elite. Discriminating policies like the ban of the hijab for certain professions, the ban of the niqab in public, bans of minarets and other laws restricting Muslims' freedom of religion speak volumes. (Ahmed, 2017) Now, we will search some graph where Islamophobia caused for their accepting Islam.

3.2.1 What Muslims say about extremism

While concern about extremism has risen, there is little change in perceptions of how much support for extremism exists among Muslims in the United States. Nearly three-quarters of U.S. Muslims (73%) say there is little or no support for extremism among American Muslims, while about one-in-six say there is either a "fair amount" (11%) or a "great deal" (6%) of support for extremism within the U.S. Muslim community.

Like U.S. public overall, Muslims concerned about extremism in name of Islam

<i>How concerned are you about extremism in the name of Islam around the world?</i>				
NET very/somewhat concerned: 82%				
	Very concerned	Somewhat concerned	NET Not too/not at all concerned	DK
U.S. Muslims	66%	16%	17%	2%
General Public	49%	33%	15%	2%

How concerned are you about extremism in the name of Islam in the U.S.?				
NET very/somewhat concerned: 71%				
U.S. Muslims	49%	23%	26%	2%
General Public	43%	27%	29%	1%

3.2.2 What Muslims say about the unlawful killing

To better understand what some people had in mind when answering this question about targeting and killing civilians for political, social or religious reasons, many respondents – both Muslims and non-Muslims – who said violence against civilians can sometimes or often be justified said they had in mind situations other than terrorism, such as military action or self-defence.

Compared with General Public, Muslims more likely to say targeting, killing civilians is never justifiable

NET Can rarely /never be justified:84%

	Can never be justified	Can rarely be justified	NET Can often/sometimes be justified	DK
U.S. Muslims	76%	8%	7 (often) +5 (sometimes)= 12%	5%
General Public	59%	24%	11(sometimes)+ 3 (often)= 14%	3%

3.2.3 Islamophobia in Media: Fairly or Unfairly?

Most Muslims (60%) also perceive media coverage of Muslims and Islam as unfair, and a similar share (62%) think the American people do not see Islam as part of mainstream American society. These views are largely echoed by U.S. adults overall, many of whom agree that media coverage of Muslims is unfair and say they personally do not see Islam as part of mainstream society

Most Muslim Americans say U.S. media covers Islam unfairly

		U.S. Muslims (%)	U.S. General Public (%)
U.S. media coverage of Islam and Muslims is generally	Fair	27	39
	Unfair	60	53
	Depends/don't know	13	8
Do American people see Islam as part of mainstream society?	Yes	29	43
	No	62	50
	Other/don't know	9	7

3.2.4 The verity of Islamophobia challenges

More Muslim women than men say that there is a lot of discrimination against Muslims in the U.S. today, that they have personally experienced discrimination and that it has become more difficult to be Muslim in the U.S. in recent year.

Muslims women more likely than men to say Muslims face variety of challenges (% who say .....)

	U.S. Muslims women %	U.S. Muslim men %
The government is monitoring their calls/emails	70	48

GOP is unfriendly toward Muslim Americans	69	49
Trump makes them feel worried	76	60
It has become more difficult to be Muslim in U.S. in recent years	57	43
Trump is unfriendly toward Muslim Americans	81	68
They are very/somewhat worried about government surveillance due to their religion	41	28

(Sources for the 3.2.1- 3.2.4 graphs, see ...

Pew Research Center, U.S. Muslims Concerned About Their Place in Society, but Continue to Believe in the American Dream (Findings from Pew Research Center's 2017 survey of U.S. Muslims), Retrieved from <http://www.pewforum.org/2017/07/26/findings-from-pew-research-centers-2017-survey-of-us-muslims/#muslims-concerned-about-extremism-both-globally-and-in-u-s> , 09. 10.2017)

Concluding Remark

Islamophobia is a concept that has a deep root in the West. The concept of Islamophobia can be brought it back to the first periods of Islam and Westerners. However, after the September 11 attacks, the attitudes of the Western towards Islam and Muslims differed from the old ones. After September 11, Islamophobia in the Westbound, has entered, a very fast upward trend.

To bring an end to Islamophobia, we must employ a holistic approach that treats the core of the disease. It will not suffice to merely suppress the symptoms. It is imperative to adopt a new Islamic teaching that does not allow killing apostates. Islamic authorities must provide mainstream Islamic books that forbid polygamy and attacking the world. We are Muslims; so, should publicly show our strong disapproval for the growing number of attacks by Muslims against other faiths and against other Muslims. So, one of the factors that play a role in the reduction of Islamophobia is that Muslims should teach about the Islam. To prevent the radicalization of Muslims living in the West, it is necessary to increase their communication with the Western society, to take an active position where they can raise their voices when necessary and for a community that what is willing to participate in the administration and able to exercise their democratic rights.

References

- Ahmed, A. Shahid, (2017), "Islamophobia Thriving in Europe, New Report Says", https://www.huffingtonpost.com/entry/islamophobia-thriving-in-europe-new-report-says_us_58dd909ce4b05eae031e8eb4, (Date of Access: 09.12.2017)
- Akkoc, R. (2015), "Mapped: What the world's religious landscape will look like in 2050" <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/11518702/Mapped-What-the-worlds-religious-landscape-will-look-like-in-2050.html>, (Date of Access: 08.12.2017)
- Aktas, M. (2014), "Avrupa'da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi." Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 13(1): 31-54.
- Barlas, A. (2000). "Jihad, Holy War, and Terrorism: The Politics of Conflation and Denial." The American Journal of Islamic Social Sciences, 20(1): 46-62.
- Ciftci, S. (2012). "Islamophobia and Threat Perceptions: Explaining Anti-Muslim Sentiment in the West." Journal of Muslim Minority Affairs, 32(3): 293-309.
- Erbas, A. (1998). "Müslüman-Hıristiyan Münasebetleri Sürecinde Hıristiyanların İslam'a ve Müslümanlara Bakışı." İLAM Araştırma Dergisi, 3(1): 117-153.
- Fuad, A. R. (2015). "The Teachings of Islam for the Prevention of Terrorism." Monthly

- Perspective Magazine, 12(8): 30-36.
- Gardner, R., Karakaşoğlu, Y., Luchtanberg, S. (2008). "Islamophobia in the Media: a response from multicultural education." *Intercultural Education*, 19 (2): 119-136.
- Hoyland, R. G. (2000). "The earliest christian writings on Muhammad: an appraisal" In H. Motzki (Ed.), *The Biography of Muhammad Brill*. pp. 277-286.
- Kalin, I. (2007). *İslam ve Batı*, İstanbul: İsam Yayınları
- Korkut, S. (2008). "Batı Düşüncesinde İslam ve Hz. Muhammed İmajı." *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34(1): 5-54.
- Latif, A., Munir, H.S. (2014). "Terrorism and Jihad, An Islamic Perspective" *Journal of Islamic Studies and Culture*, 2(1): 69-80.
- Mc Cambridge, J. B. (2016). *Dante And Islam: A Study of The Eastern Influences in The Divine Comedy*, Master's Thesis, Indiana University, India.
- Meyendorff, J. (1964). "Byzantine Views of Islam." *Dumbarton Oaks Papers*, Vol-18, pp. 113-132.
- PEW RESEARCH CENTER, (2017), "U.S. Muslims Concerned About Their Place in Society, but Continue to Believe in the American Dream",
<http://www.pewforum.org/2017/07/26/findings-from-pew-research-centers-2017-survey-of-us-muslims/#muslims-concerned-about-extremism-both-globally-and-in-u-s>, (Date of Access: 07.12. 2017)
- Safi, L. M. (1988). "War and Peace in Islam." *The American Journal of Social Science*, 5(1): 29-57.
- Sheridan, L.P. (2006). "Islamophobia Pre- and Post-September 11th, 2001." *Journal of inter personal Violence*, 21(3): 317-336.

NON-REFOULEMENT PRINCIPLE IN THE 1951 REFUGEE CONVENTION AND HUMAN RIGHTS LAW

Berna GÜNDÜZ

**Research Assistant, Kilis 7 Aralık University,
The Faculty of Economics and Administrative Sciences, Political Sciences and Public
Administration Department
bernagunduz@kilis.edu.tr**

Abstract

The principle of *non-refoulement* has acquired a vital importance in international law with the enforcement of the Refugee Convention in particular which provides a protection by prohibiting states to return people to territories where they may be in danger of being subjected to persecution. A great deal of achievement has been secured through the Refugee Convention as it set standards for the treatment of refugees in the host country. However, it needs to be stated that the 1951 Convention does not guarantee *non-refoulement* as it permits derogations and exceptions. Since there remains to be disagreement related to *jus cogens* status of the Convention, people may face the risk to be returned to territories where they may face persecution or to be suspended their rights. Thus, despite its pioneering position, the Convention has attracted some criticism mainly based upon the implementation of the *non-refoulement* principle. However, it is well established that international human rights instruments have also created some obligations on states related to the status of the refugees beyond the 1951 Refugee Convention. In this article, the protection of refugees with regard to *non-refoulement* principle will be discussed in relationship with other three human rights instruments namely the European Convention on Human Rights, the Convention against Torture and International Covenant on Civil and Political Rights. The absolute protection against *refoulement* in these three instruments will be analysed. For that reason, the human rights law which are perceived as a secondary source of law will be assessed in comparison with the Refugee Convention, and it will be claimed that international human rights law has overtaken the 1951 Geneva Convention as the main source of protection for refugees and asylum-seekers from *refoulement*.

Key Words: 1951 Geneva Convention, Refugees, Human Rights Instruments, *Non-Refoulement* Principle

1951 MÜLTECİ SÖZLEŞMESİ VE İNSAN HAKLARI HUKUKUNDA GERİ GÖNDERMEME İLKESİ

Özet

Geri gönderme ilkesi, özellikle insanların zulümle karşı karşıya kalabilecekleri bölgelere dönmelerini engelleyerek koruma sağlayan Mülteci Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte uluslararası hukukta yaşamsal önem kazanmıştır. Geri gönderme ilkesi, insanları zulüm görebilecekleri topraklara göndermekten devletleri engelleyen Mülteci Sözleşmesinin yürürlüğe girmesiyle birlikte uluslararası hukukta hayati bir önem kazanmıştır. Bununla birlikte, 1951 Sözleşmesi'nin, istisnalara ve muafiyetlere izin verdiği için geri göndermemeyi garanti etmediği belirtilmelidir. Sözleşmenin 'jus cogens' niteliği taşıyıp taşımadığına dair anlaşmazlıklar var olduğu için, insanlar zulme uğrayabilecekleri yerlere geri gönderilme veya haklarının askıya alınması riskleri ile karşı karşıya kalabilirler. Bu nedenle, Sözleşme, öncü konumuna rağmen, ağırlıklı olarak geri gönderme ilkesinin uygulanmasına dayanan bazı eleştirileri çekmiştir. Bununla birlikte, uluslararası insan hakları belgelerinin, 1951 Mülteci

Sözleşmesi'nin ötesinde mültecilerin statüsüyle ilgili olarak devletler üzerinde bazı yükümlülükler yarattığı da iyi bilinmektedir. Bu makalede geri göndermeme ilkesiyle ilgili olarak mültecilerin korunması; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İşkenceye Karşı Sözleşme ve Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi gibi diğer üç insan hakları belgesi ile bağlantılı olarak ele alınacaktır. Bu üç belgede geri göndermeme konusundaki mutlak koruma analiz edilecektir. Bu bağlamda, ikincil bir hukuk kaynağı olarak algılanan insan hakları hukuku, Mülteci Sözleşmesi ile karşılaştırılmalı olarak değerlendirilecek ve uluslararası insan hakları hukukunun, mültecilerin ve sığınmacıların geri gönderilmeleri ile ilgili temel korunma kaynağı olarak 1951 Cenevre Sözleşmesi kadar önemli kaynaklar olduğu vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: 1951 Cenevre Sözleşmesi, Mülteciler, İnsan Hakları Sözleşmeleri, Geri Göndermeme İlkesi

اتفاقية اللاجئين 1951 ومبدأ عدم الإعادة في قوانين

حقوق الإنسان

بيرنا غوندوز

الباحثة المساعدة في جامعة 7 كانون الأول/ديسمبر كليس
كلية الاقتصاد والعلوم الإدارية ، قسم العلوم السياسية والإدارة العامة
bernagunduz@kilis.edu.tr

ملخص

مبدأ عدم الإعادة، حاز على أهمية حيوية في الحقوق الدولية وخاصة مع دخول إتفاقية اللاجئين قيد التنفيذ والذي كان يحمي الناس من الظلم الذي قد يواجهونها في المناطق من خلال منع الحواجز. مبدأ عدم الإعادة حاز على أهمية كبيرة جداً في الحقوق الدولية وخاصة مع دخول إتفاقية اللاجئين قيد التنفيذ الذي يمنع الدول من إرسال الناس إلى المناطق التي قد يرون فيها الظلم. مع كل هذا يجب أن يوضح إتفاقية 1951 ضمان عدم الإعادة لكونه يتيح المجال للإستثناءات والإعفاءات. ولأن الإتفاقية تتضمن خلاف على أنها تحمل قابلية 'jus cogens'، أم لا تحمل، فمن المحتمل أن يواجه مخاطر إعادة الناس إلى الأماكن التي قد يرون الظلم وأن يعلق حقوقهم. ولهذا السبب، اجتذبت الإتفاقية رغم موقفها الرائد بعض الانتقادات في تنفيذ مبدأ عدم الإعادة. ومع هذا يعرف أن بيانات حقوق الإنسان الدولية فيما بعد باتفاقية اللاجئين 1951 بما يخص وضع اللاجئين خلق بعض الأعباء على الدول. في هذه المقالة حماية اللاجئين من خلال التصدي لمبدأ عدم الإعادة وستتم معالجة البيانات الثلاثة الأخرى لحقوق الإنسان مثل الإتفاقية الأوروبية لحقوق الإنسان واتفاقية مناهضة التعذيب والعهد الدولي الخاص بالحقوق المدنية والسياسية فيما يتعلق بالوثيقة. سيتم تحليل الحماية المطلقة بموضوع عدم الإعادة في البيانات الثلاثة. وسيكون موضع تقدير نسبياً إتفاقية اللاجئين ويشدد على أن القانون الدولي لحقوق الإنسان لا يقل أهمية عن إتفاقية جنيف لعام 1951 باعتبارها ضمانة رئيسية ضد اللاجئين وطالبي اللجوء.

كلمات مفتاحية: 1951، إتفاقية جنيف، اللاجئين، إتفاقية حقوق الإنسان، مبدأ عدم الإعادة.

1. INTRODUCTION

The principle of *non-refoulement* has been the milestone in international protection of refugees which provides the prohibition of expulsion or return of a refugee to any country where he or she might be tortured or face persecution or other ill-treatment (Gorlick, 2000: 8). In situations where an asylum seeker is unwilling to go to his or her country of origin, compelling them to return their country could be based on the condition if there is no existing obstacle for them to return. Therefore, protection against *refoulement* can be regarded as similar concept with the protection against torture (Lambert, 1999: 2). As the number of asylum-seekers has been increased seriously in the last decades, the protection of refugees and asylum-seekers has become a prominent subject of the states under international law. However, limited ratification of instruments and lack of conventions regulating the rights of refugees on an

unequivocal base prevented to reach a strong *non-refoulement* principle. Besides this, protection needs of refugees were provided by ad hoc mechanisms which are short of cohesion and predictability (Durieux, 2004: 2). States tend to be mostly reluctant to recognize the right of asylum to people as it has been conceived restricting their rights on the controls of frontiers. Therefore, it has been agreed that the establishment of the principle of *non-refoulement* as an obligation under international law is a vital step in order to ensure the respect for fundamental human rights of refugees and asylum-seekers (Durieux, 2004: 2).

The 1951 Refugee Convention has been a preliminary document that provides a great advancement to asylum-seekers and protects them from returning their countries of origin. However, in some respects, the 1951 Refugee Convention has lacked to offer a full range of protection from *refoulement*. Therefore, international human rights law has arisen as a crucial aspect where the 1951 Refugee Convention fails to encompass a wider scope for a definition of a refugee. In this essay, first, the *non-refoulement* principle and the instruments which encompass the protection of refugees and asylum-seekers will be explained briefly. Second, substantial provisions related to the principle of *non-refoulement* under the Refugee Convention and other international human rights instruments will be examined, and their effectiveness in terms of protection against *refoulement* will be assessed with comparison to each other. Third, it will be evaluated which fundamental features of individuals are required in order to protect them against *refoulement*. Finally, a standard of proof that is necessary for the principle of non-refoulement will be focused.

2. HISTORICAL BACKGROUND OF THE PRINCIPLE OF NON-REFOULEMENT

After the Second World War, the devastation caused the creation a large number of refugees in Europe. Moreover, the subsequent political disorder during the Cold War period led to further movements of large numbers of people within the continent. Therefore, it is widely agreed to adopt international instruments concentrating on *non-refoulement* which has a preliminary significance. As a result, two primary international agreements were adopted in order to protect the refugees which are the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees (1951 Refugee Convention) and its additional Protocol Relating to the Status of Refugees (1967 Refugee Protocol) (Bailey, 56). Although, these two instruments provide a crucial improvement for the refugees and asylum-seekers, they are still being criticized because of not meeting the expectations of the people waiting for a refugee status. First, it has been contended that the 1951 Refugee Convention has a limited scope as it was created with intent to protect primarily the European people who were suffering from persecution and ill-treatment in the Soviet bloc states after the Second World War. Furthermore, the main reason of requiring asylum has changed over years and now it does not exactly fall under the conditions of the 1951 Refugee Convention today. For instance, the recent movements are mainly based on civil war, military occupation, natural disasters and bad economic conditions rather than political, racial persecution covered by the 1951 Refugee Convention. Thus, the changing nature and problems of the refugees has pointed out the necessity of reconfiguration of the conditions of giving a refugee status (Poynder, 2003: 173). Moreover, the interpretation of the Refugee Convention in a strict and legalistic way by western states restricts the protection provided to the asylum-seekers. Therefore, alternative ways of assisting asylum-seekers and refugees have been a prominent debate in order to provide protection against *refoulement* under different instruments from the 1951 Refugee Convention. Thus, the principle of *non-refoulement* has been embodied in other international instruments so that the international protection need is tried to be fulfilled by using other mechanisms outside the 1951 Convention Related to the Status of Refugees. As a result, the principle of *non-refoulement* has emerged in complementary areas in order to fill that protection gap. The major complementary protection is provided by the 1950 European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms (the European Convention), the 1966 International Covenant on Civil and Political Rights (the Political Covenant) and the 1984 Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (the Convention against Torture) (Mandal, 2005).

3. PROTECTION AGAINST REFOULEMENT UNDER THREE INSTRUMENTS IN COMPARISON WITH THE 1951 REFUGEE CONVENTION

The prohibition of *refoulement* has been the guiding principle of the refugee law. However, as noted above, the 1951 Refugee Convention offered some protection gaps in terms of providing *non-refoulement* principle. Therefore, with the purpose to compare the effectiveness of these instruments with regard to an asylum-seeker perspective, it is important to determine which instrument provides best protection against *refoulement*. Hence, it is necessary to examine the admissibility and evidentiary requirements to grant a refugee status. In addition, it is also important to evaluate what sorts of inhuman acts constitutes the substantial grounds to claim protection from *refoulement* under both the 1951 Refugee Convention and other international law instruments. (Lambert: 1999). Thus, at first, to identify the *non-refoulement* principles codified in different articles of these instruments has been the primary task of the evaluation. By this means, it would be clarified which instrument provides a broader protection to asylum-seekers in the face of *refoulement* risk.

3.1. Substantial Provisions Prohibiting *Refoulement*

It can be asserted that the refugee protection system is based on the *non-refoulement* principle. Therefore, it has been included to the Refuge Convention by Article 33 and to the Convention against Torture by Article 3. Although the other two instruments do not contain an explicit *non-refoulement* provision, they have been interpreted to include it. However, it is necessary to indicate that the absence of an explicit prohibition of *refoulement* would not create an obstacle before the human rights treaties if the *non-refoulement* is provided in the strict sense (Lambert, 1999: p.5). Therefore, the question whether the Refugee Convention falls behind the international human rights instruments does not take precedence as long as they provide protection to asylum-seekers and refugees from *refoulement*.

3.2. The 1951 Convention Relating to the Status of Refugees:

The Convention was adopted on 28 July 1951 and entered into force in 1954. As of March 2018, there are 145 state parties to the Convention. The Convention emphasizes the term of the persecution rather than torture and other cruel, inhuman or degrading treatment. Moreover, the term refugee is defined under Article 1(A) of the Convention and it includes some basic requirements such as: a well-founded fear of being persecuted must take place, this persecution must be based on race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, the applicant must be outside the country of his nationality (or the applicants who do not have nationality must be outside the his former habitual residence), and must unable or unwilling to avail himself of the protection of that country and the applicant must be unable or unwilling to return to it (Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees, Article 1).

The 1951 Refugee Convention identifies *non-refoulement* provision in Article 33(1):

No Contracting State shall expel or return (*refouler*) a refugee in any manner whatsoever to the frontiers of territories where his life or freedom would be threatened on account of his race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion.

The principle of *non-refoulement* constitutes an indispensable condition of refugee protection. Therefore, the significance of the obligation not to expel a refugee to a territory where he or she would be in danger of persecution has been clarified; and non-derogable nature of the principle of *non-refoulement* has been stated in many Conclusions of the Executive Committee of UNHRC and under Article 42(1) of the Convention. (UN High Commissioner for Refugees, Advisory Opinion, 2007: 5). However, Article 33(2) of the Refugee Convention could be presented as an exception to the principle of *non-refoulement* as it limits the protection of refugees from *refoulement* on two grounds: First, if there are reasonable grounds to believe that a person is able to threaten the security of the country where he lives, he or she may not be able to claim to benefit the *non-refoulement* provision. Second, if the refugee has been convicted by a final judgment of a particularly serious crime and because of his or her past offences or the likelihood of subsequent offences, the refugee constitutes a danger to the community of that country. Under these circumstances, states may determine individually the application of this provision taking into account the refugee contains one of these conditions provided under Article 33(2) of the 1951 Convention.

The primary reason which gives effect to the international human rights law rather than the Refugee Convention can be derived from the nature of the definition relating to *non-refoulement* under Article 33. This is because the Refugee Convention is the only instrument among others which does not provide an absolute and unconditional protection to *non-refoulement*. The protection of asylum seekers and refugees from *refoulement* has been restricted with regard to two reasons (Lambert, 1999: 5). First, as mentioned

above in Article 33(2), the security obligations of states make them to perceive the refugees who are or having been convicted by a final judgment of a particularly serious crime as a danger to their security. Two main tests have been proposed by Hathaway and Harvey in order to assess whether the asylum seeker or refugee constitutes a threat to the security of governments of asylum. The first test requires 'reasonable grounds' in order to satisfy the claims against asylum-seekers and a high level of proof is vital to decide that the presence of asylum-seekers and refugees is a danger to the security of the asylum state. The second test whether he or she constitutes a danger depends on having been convicted by a final judgment or particularly serious crime. If so, limitations can be imposed on the *non-refoulement* principle and they should be forced to return to their country of origin. It has been also noted that a real link must be established between the conviction and the danger posed by the refugee to the national security in order to give rise to exceptions of *non-refoulement* (Duffy, 2008: 3). Second, the other exception contained in the Refugee Convention is Article 1(F) which allows exclusions in specific circumstances. The background of this exclusion lays in the purpose of refusing those deemed unworthy and unnecessary of taking the advantages of refugee status under the Convention (Duffy, 2008: 3). Therefore, Article 1 (F) prohibits to grant asylum to any person whom there are serious reasons for considering that he has committed a crime against peace, a war crime, or a crime against humanity, or a serious non-political crime outside the country of refuge prior to his admission to that country as a refugee, or has been guilty of acts contrary to the purposes and principles of the United Nations (Convention Relating to the Status of Refugees, Article 1.F)

However, in contrast to the Refugee Convention, the European Convention, the Convention against Torture and the Political Covenant permit no exceptions. While the Refugee Convention allows exclusions with regard to the principle of *non-refoulement*, the other three instruments have an absolute character and prohibit *refoulement* on every ground.

3.3. The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms:

Under the European Convention, the refugees and asylum seekers are presented more protection against *refoulement* than the Refugee Convention. Even though the European Convention for Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms does not involve any wordings with regard to *non-refoulement* principle, the protection of refugees and asylum seekers from *refoulement* is provided implicitly under Article 3 of the European Convention. It states:

No one shall be subjected to torture or to inhuman or degrading treatment or punishment.

With regard to Article 3, the European Court of Human Rights and its Commission have built a body of case law through their judgments and decisions that will serve the protection of persons by prohibiting the removal of them to their home country where they face human rights violations (Weissbrodt and Hortreiter, 1999: 28). However, the European Court of Human Rights has not made an exact definition of torture, inhuman or degrading treatment. In order to assess whether the treatment should be considered under Article 3, the Court searches for 'minimum level' of severity in each specific case (Weissbrodt and Hortreiter, 1999: 30). After the 'minimum level' of severity is reached, the Court makes a decision in order to qualify these treatments as torture, inhuman or degrading with respect to the level of the severity (Weissbrodt and Hortreiter, 1999: 30).

Under the first inter-state complaint (Ireland v. United Kingdom), the European Court pointed out the unconditional character of Article 3 and torture and inhuman or degrading treatment have been prohibited on an absolute ground. Besides this, it has been stated that Article 3 cannot be subject to derogation even if there is public emergency posing a threat to the security of nations (Duffy, 2008: 6). Another case related to the extradition of a German national to United States (Soering v. United Kingdom) has underlined the peremptory character of Article 3 by determining that the case of sending the person back where he may face persecution or cruel treatment would result in violation of Article 3. Thus, the purpose of the European Convention would have been demolished what was intended by Article 3 by his extradition. Moreover, in Chahal case, it has been again specified that Article 3 of the European Convention has an absolute and non-derogable character (Duffy, 2008: 7). In Chahal case, the applicant, Mr. Chahal, had been a politically active Sikh leader and entered the United Kingdom illegally. Although his stay in the U.K. had been regularized by a general amnesty, he was assumed as a threat to national security. Thus, a deportation issue was ordered and he was detained. However, the European Court of Human Rights found a violation of Article 3 of the European Convention and decided that he would be in danger of facing a real risk of torture, inhuman or degrading treatment if he was deported to India. The

guarantee provided by Article 3 is absolute in expulsion cases, therefore the national security interests cannot be used as a justification of the *refoulement* of the applicant. Besides this, the Court stated that protection provided by Article 3 of the European Convention is broader than Article 32 and 33 of the 1951 Refugee Convention (Weissbrodt and Hortreiter, 1999: 37). Furthermore, in the case of *M.S.S. v. Belgium and Greece*, it has been stated that ‘international human rights law has established *non-refoulement* as a fundamental component of the absolute prohibition of torture and cruel, inhuman or degrading treatment or punishment’. It has been pointed out that the duty not to return them extends not only to refugees but also to asylum-seekers whose status has not been decided yet. Besides this, the principle of *non-refoulement* has been considered as a binding rule of customary international law (Case of *M.S.S. v. Belgium and Greece*, European Court of Human Rights, 2011: 297). As no reservations and exceptions are permitted against Article 3, it could be accepted on a broad extent that the European Convention has overtaken the Refugee Convention with regard to protection from *refoulement*.

3.4. The 1984 Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment:

The Convention was adopted in 1984 and entered into force in 1987 (www.ohchr.org). Article 5 of the Universal Declaration of Human Rights and Article 7 of the Covenant of Civil and Political Rights have been the main sources in the creation process of the Torture Convention. The principle of *non-refoulement* is expressed in Article 3(1) of the 1984 Convention against Torture, and under Article 3(1) the basic humanitarian principle of *non-refoulement* has been affirmed and it prohibits the removal of a person to another State where there are substantial grounds to consider that he would face a risk of being subjected to torture. According to Article 3 of the Convention, expulsion, return and extradition shall be prohibited where there are risks for persons to experience torture. It could be noted that there are slight differences between these terms. Expulsion imply to the removal of persons who have entered legally to host states. On the other hand the word of return (*refouler*) means sending back the people who have crossed the border illegally. Therefore, Article 3 of the Convention covers the prohibition of transition of people who have entered the territories not only legally but also illegally to the territories where they would be in danger of being subjected to torture (Weissbrodt and Hortreiter, 1999: 7). It is also important to note that the principle of *non-refoulement* under Article 3 is implemented to not only direct expulsion, return or extradition; but also to indirect removal of people to third country territories. This is because, a possibility for them to face persecution is still held as the third country may send them to their country of origin. (Weissbrodt and Hortreiter, 1999: 8).

Nevertheless, the Convention against Torture has a limited scope in comparison with the European Convention and the Political Covenant. Although the Convention against Torture is also subject to no derogation on the torture and *non-refoulement* provisions, the prohibition of *refoulement* is confined only to the cases of torture (Lambert, 1999: 6). Therefore, the Convention against Torture has been criticized because of ignoring to encompass the risk of cruel, inhuman or degrading treatment in order to prohibit *refoulement*; hence falls behind the protection provided by the European Convention (Duffy, 2008: 8). The drafting committee of the Convention explained the main reason of restricting the protection of Article 3 to torture on the ground that torture could be defined in specific terms while the statements of other cruel, inhuman and degrading treatment has no specific definition (Weissbrodt and Hortreiter, 1999: 9). The intention of the drafters was to establish a legally binding norm that could be obeyed by all State parties. Therefore, they concluded that the terms of cruel, inhuman and degrading treatment cannot be defined precisely and it would be impossible to charge states and protect refugees by using the norms which are constructed on vague and indefinite terms (Weissbrodt and Hortreiter, 1999: 9).

In order to function the prohibition of *non-refoulement* principle, a detailed expression of torture is needed to facilitate the application. For this purpose, the Convention against Torture contains the definition of ‘torture’ in Article 1. The term torture has been defined as “any act by which severe pain or suffering, whether physical or mental, is intentionally inflicted on a person with the consent or acquiescence of a public official or other person acting in an official capacity.” (www.ohchr.org). It could be concluded from the definition that there must be some elements for an act to be assumed as torture: (Weissbrodt and Hortreiter, 1999: 10) One of the major element to consider any act as torture is the infliction of severe physical pain or mental suffering. Here, the intensity of the pain suffered by victim is essential and it must reach a severe level. It could be both physical and mental suffering. Apart from that, according to Article 1 again, the act of torture must be intentionally inflicted on a person. Therefore, in

order to be qualified as torture the act needs to have an aim or plan that was designed before. A few purposes have been exposed and they are sorted in Article 1. The last major criteria for an act to be considered as torture is that the act must be conducted with the consent or acquiescence of a public official or other person acting in an official capacity. Therefore, any person who face a risk to suffer from non-public actor with an intention to punish or intimidate them, are not considered within the scope of the Convention and it does not provide protection from *refoulement* (Weissbrodt and Hortreiter, 1999: 11).

The article 3(1) of the Convention against Torture also refers to the statement of 'substantial grounds'. If there are substantial grounds for believing that the person who applied for asylum would be in danger of being subjected to torture, he will be utilized the principle of non-refoulement. There must be subjective and objective elements in order to assess the presence of the substantial grounds for believing (Weissbrodt and Hortreiter, 1999: 12). The subjective element is based on the positive consideration of the Committee Against Torture whether the asylum-seekers and refugees are in danger of torture. Besides this, the Committee evaluate each specific applicant's case separately and reach a conclusion within their own circumstances. These circumstances can comprise applicant's ethnic background, alleged political relationship (Weissbrodt and Hortreiter, 1999: 13). Furthermore, the Committee Against Torture must also assess the overall circumstances besides the specific conditions. As stated in the Article 3(2) of the Convention, 'the existence in the State concerned of a consistent pattern of gross, flagrant or mass violations of human rights' may constitute a threat to life of the applicant. However, it needs to be noted that the applicant must be individually in danger of being subjected to torture. Otherwise, it is not possible to apply the non-refoulement principle to persons who fled their own countries if the human rights violations possess a general nature and the person is not affected personally from this act of violence. Moreover, even if the country is not experiencing serious human rights violations, the Committee may consider the applicant will have a risk to be tortured upon his or her return to the country where they come from (Weissbrodt and Hortreiter, 1999: 13). The point to be emphasized here is that the torture that the applicant experienced in the past does not constitute a guarantee for him not to be returned. According to the Convention Against Torture, the substantial grounds to believe that the applicant would be in danger of being subjected to torture build the main understanding of the *non-refoulement* principle. Therefore, it needs to be indicated that the future possibility to occur human rights violations is more important rather than the past events.

3.5. The 1966 International Covenant on Civil and Political Rights:

Article 7 of the 1966 International Covenant on Civil and Political Rights has been interpreted as encompassing an implied provision against *refoulement*. The right to be free from torture, cruel, inhuman or degrading treatment or punishment has been guaranteed Under Article 7. Besides this, state parties shall not expose individuals to medical or scientific experimentation without their free consent. (International Covenant on Civil and Political Rights, 1976: Article 7)

It could be said that the prohibition of *refoulement* provided in the Political Covenant has a broader scope than provided under the Convention against Torture. This is because; Article 7 includes cruel, inhuman and degrading treatment or punishment which the Convention against Torture does not incorporate (Goodwin-Gill, McAdam, 2007: 209). This understanding of the Human Rights Committee emerges from the combination of Article 7 and 2(1) which indicates that 'each State Party to the Covenant undertakes to respect and to ensure to all individuals within its territory and subject to its jurisdiction' (International Covenant on Civil and Political Rights, 1976: Article 2(1)). Therefore, this provision extends the protection to refugees and asylum-seekers within the territory (Goodwin-Gill, McAdam, 2007: 209). Consequently, the human Rights Committee justifies the principle of *non-refoulement* by its interpretation of Article 7 and prohibits extradition, deportation of individuals to the places threatening their life.

4. LACK OF AN ENFORCEMENT MECHANISM TO PROHIBIT REFOULEMENT

Another comparison should be made on the basis of an effective enforcement mechanism. The main responsible body in enforcing and supervising the protection of refugees and asylum-seekers from *refoulement* is national authorities under the Refugee Convention. The United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) does not have much competence over states except asking them to amend some practices (Lambert, 1999: 6). Therefore, as the status of granting refugee is determined under the domestic administrative system, it creates a doubt over the decision makers whether they

consider all kinds of findings in order to determine fairly. Besides this, the Convention has been criticized of having no mechanism for holding states accountable in order to supervise their compliance with the provisions under the Refugee Convention (Crock, 2003: 55). As the Refugee Convention lacks of an effective complaint mechanism, people who are denied asylum have difficulties to find an appropriate way of expressing their concerns (Poynder, 2003: 178). Nevertheless, the protection against *refoulement* has been implemented more effectively in other international human rights instruments through individual complaints mechanisms and monitoring state reports. However, it is also not true to say that the Human Rights Committee and the Torture Committee has an effective enforcement mechanism against *refoulement*. This is mainly because they do not have a binding judicial power like the European Convention (Lambert, 1999: 7).

5. THE SCOPE OF INDIVIDUALS COVERED UNDER THE PROTECTION AGAINST REFOULEMENT

The right to protection from *refoulement* begins when an individual comes under the authority of an asylum state even if the refugee status has not been determined yet (Hathaway, Neve, 1997: 46). In other words, according to the Refugee Convention, an individual must be a refugee or at least an asylum-seeker in order to get the advantages of *non-refoulement* provision under Article 33. In order to identify who is covered by the provision, it is necessary to look at the Convention. However, the definition of ‘refugee’ has been characterized in a narrow and specific nature under Article 1.A(2) of the Refugee Convention which states ‘any person who, owing to a well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group, or political opinion, is outside the country of his (or her) nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself (or herself) of the protection of that country’ (Convention Relating to the Status of Refugees, Article 1.A(2)). In order to satisfy the definition, an applicant must subject to persecution on the basis of identified reasons specified in Article 1.A(2). Therefore; race, religion, nationality and membership of a particular social group, or political opinion are four main requirements in order to seek asylum and refugee status. Furthermore, the persecution faced must be reasonably linked to the Convention reason. Even if it seems accurate for an individual to face persecution after his return to the country of origin, it is highly possible for him to be refused if he cannot propose a reasonable link (Poynder, 2003: 176).

Therefore, it may be concluded that the Refugee Convention offer protection against *refoulement* under a strict restriction. However, this strict sense of definition of refugees that has a crucial importance in determining the *non-refoulement* principle has been changed positively under other international human rights law instruments. Article 3 of the European Convention, Article 3 of the Convention against Torture and Article 7 of the Political Covenant provides a broad protection regardless of people’s conduct and nationality (Lambert, 1999: 8). All three international human rights instruments have declared that the *non-refoulement* and other principles under the Conventions and Covenant apply to everyone without any discrimination, not only to those who meet the requirements of refugee definition under the Refugee Convention. The Committee against Torture has declared that the principle of *non-refoulement* applies even to people suspected of terrorism (Duffy, 2008: 10). Therefore, international human rights instruments provide a crucial base for rejected asylum-seekers, and even criminals to acquire a protection under the principle of *non-refoulement* that prevents them to return and face a risk of persecution upon their return. It might be true to assert the 1951 refugee Convention lacks a great deal of deficiency in terms of providing protection against *refoulement* without discrimination with regard to other three instruments.

6. DIFFERENCES IN TERMS OF STANDARD OF PROOF REQUIRED TO THE PRINCIPLE OF NON-REFOULEMENT

During the consideration of a legal claim, standard of proof and the system used to examine evidence are essential factors in order to qualify the effectiveness of protection offered to the refugees and asylum seekers against *refoulement*. Whereas the Refugee Convention does not arrange these requirements, the UNHRC guidelines set forth ‘good reasons’ as a necessary element that must be showed by the asylum-seekers and the fear of ‘a reasonable degree’ should be proved in order to consider the applicants within the limits of doubt (Lambert, 1999: 21). However; as the competence has been given to states parties to determine over the status of the asylum-seekers, they are independent to use their own requirements in order to decide who is eligible to grant a refugee status. Furthermore, states parties are also free to identify

the appropriate standard of proof according to their own decisions; therefore there would be a tendency for states to evaluate the presence of fear of persecution more restrictively. However, although a final decision has not been reached over the status of the asylum-seeker on the basis of evidence, a protection against *refoulement* should be nevertheless provided.

The Political Covenant and the European Convention set a higher standard of proof than the UNHRC. For making a *non-refoulement* claim admissible on a general ground, an applicant must prove two important things: the existence of substantial grounds and the existence of a real risk. While the first one refers to a less possibility to face ill-treatment in the case of expulsion, the latter indicates that in the case of expulsion, it is highly possible to face persecution (Lambert, 1999: 21).

The European Convention differs with regard to the level of standard of proof that is necessary for an acceptable *non-refoulement* claim since the European Court requirement is relatively high (Duffy, 2008: 6). Although it requires such high level of standard of proof, the asylum-seekers do not need to show a nexus between the risk of persecution and any reasons related to the five grounds required for protection of refugees under the Refugee Convention. In contrast, Article 3 of the Convention against Torture applies a lower level of standard of proof as the existence of a large-scale torture in the country of origin seems to be accepted as a ‘substantial grounds’ requirement in the determination process (Lambert, 1999: 22). However; it does not prompt directly to the application of the principle of *non-refoulement* as it is required to demonstrate that the applicant would face a risk of torture upon return (Goodwin-Gill, McAdam, 2007: 305). The Committee against Torture emphasized that ‘substantial grounds’ refers to a ‘real and personal risk’ of torture instead of imaginary, weak theories based on the existence of a possibility of torture and the Committee recognized that the threat must be ‘more than a mere possibility of torture’, but does not necessarily have to be ‘highly likely to occur’ (Goodwin-Gill, McAdam, 2007: 305). Besides this, the asylum-seekers’ activities in the past in their country of origin is also a considerable standard in order to evaluate the substantial grounds. Both oral statements and written evidence are accepted by the Committee against Torture in evaluating the substantial grounds. Therefore, the ongoing existence of ‘gross, flagrant or mass violations of human rights’ helps asylum-seekers to be protected under the *non-refoulement* principle as the evidence for the substantial grounds has increased (Lambert, 1999: 28).

European States are generally of the view that a sufficient fact should be supplied to the national authority by asylum-seekers in order to convince them there would be a risk to face violation in case of returning to the country of origin. However, while some states put high standards on legal test for risk, some other states do on the contrary. Some different procedures should be given in order to clarify the responsibility of states to carry out the risk assessment: Swiss and German courts assert there must be a ‘considerable probability’ for persecution for asylum-seeker upon return. Nevertheless, the United Kingdom has claimed the requirement of a ‘reasonable degree of likelihood’ (Lambert, 1999: 30). Besides this, European States have criticized the Refugee Convention as having individualistic approach and not granting protection against *refoulement* to members of large groups. With the adoption of Conclusion No.22, the protection of asylum-seekers from *refoulement* in a position of large-scale influx have been tried to be protected with durable solutions, but at least temporary protection has been guaranteed (Chimni, 2000: 86).

Article 3 of the European Convention has been accepted relevant to the expulsion of asylum-seekers by the European Court and the substantial grounds has been pointed out as follows: ‘that the person concerned, if extradited, faces a real risk of being subjected to torture, inhuman or degrading treatment or punishment in the requesting country against the standards of Article 3’ (*Soering v. United Kingdom*, 7 July 1989 Ser. A, No.161. para. 91). Therefore, Article 3 holds states parties responsible for consequences of extradition of asylum-seekers, and the importance of *non-refoulement* principle has been emphasized with an interpretation of the decision of the Court (Lambert, 2005: 3). In order to assess whether there are sufficient substantial grounds in terms of breach of Article 3, the Court of Human Rights emphasizes on the expulsion and its possible consequences which may conclude ill-treatment towards the applicant. The foreseeable consequences of expulsion must be resulted with severe acts contrary to Article 3. There is no obligation to prove ill-treatment has occurred, but rather it must be showed that there is a real risk in case of expulsion (Lambert, 2005: 3). Therefore, after the reasonable grounds have been established, the period of assessment of ‘real risk’ should be followed.

As the last human rights instrument in this paper, it could be said the Human Rights Committee’s *non-refoulement* jurisprudence is limited in comparison with other instruments. This is mostly because

the decisions of the Human Rights Committee have a non-binding nature (Goodwin-Gill, McAdam, 2007: 306). It would not be wrong if it is said that the jurisprudence of the European Court of Human Rights has helped to the Human Rights Committee in establishing its own approach, thus their approach is not very different from each other with regard to the evidentiary requirements of the principle of *non-refoulement*. Thus, following the jurisprudence of the European Court of Human Rights, the Human Rights Committee has adopted the *non-refoulement* principle by increasing its territorial scope of protection and charging the states responsible which send individuals to face torture and human rights violation out of their territories.

7. CONCLUSION

It is extremely important for people who are in need of protection under foreign authorities out of their countries of origin. Therefore, the principle of *non-refoulement* has been an essential legal assurance for not only refugees, but also others who have not acquired refugee status yet to protect them from being subject to human rights violations or other ill-treatments. Taking into account its binding character on all states in international refugee law, it could be said that the principle of *non-refoulement* has acquired the level of customary international law (Allain, 2001). Besides this, the norm prohibiting *refoulement* has also been claimed to have attained a *jus cogens* status mainly based on the acts and determinations of the UNHCR Executive Committee. However, it needs to be said that the acquirement of *non-refoulement* principle a *jus cogens* status is disputable as exceptions and derogations are permitted under Article 33 (1) and 1 (F) of Refugee Convention. (Bruin and Wouters, 2003:1; Duffy, 2008). Since the all instruments have some basic similarities in terms of protection against *refoulement*, it is difficult to indicate precisely which one has a priority.

As the 1951 Refugee Convention is the oldest instrument among others, it is likely possible for it to have some deficiencies in order to protect asylum-seekers against *refoulement*. The Refugees Convention has been often criticized as it has been described as a product of Cold War and as a tool of western countries that is used against eastern bloc. Furthermore, taking into consideration of the protection of the principle of *non-refoulement*, it seems that the Convention falls short of with respect to other three international human rights instrument. As the Refugee Convention has a limited scope and specific nature of definition of refugee, it excludes some people from its protection under Article 1(F) by stating that the Convention shall not apply to any person if there are serious reasons for considering that they have committed some specific crimes. Besides this, by allowing states to apply a balancing test, the risk towards national security often outweighs the risk of torture. Therefore, it might be true to state that the Refugee Convention has been overtaken by the other international instruments. However, three human rights instruments cannot be claimed to have without any discrepancies. For instance, the Human Rights Committee has followed the case law of the European Court of Human Rights, thus reliance on the European Convention and Convention against Torture, and the use of evidence in a restrictive way does not make it an effective instrument to protect asylum-seekers from *refoulement*. Moreover, although the Convention against Torture does not allow derogation, the protection against *refoulement* has been confined to the concept of torture. Thus, the Convention Against Torture follows a narrower approach in the protection of refugees from *refoulement* as it mainly focus on the protection against torture. However, in comparison with Convention against Torture, Article 3 of the European Convention proscribes torture and other inhuman or degrading treatment on a wider ground, and Article 33 of the Convention on Refugees prohibits any form of persecution which holds five requirements, thus provides a substantially broader circle of applicants facing persecution. Besides this, the Convention Against Torture again does not have strict evidentiary rules. On the contrary, the European Convention has a strict admissibility requirement; however it provides a broader protection by extending its scope not only to torture but also to other inhuman or degrading treatment. Therefore, it could be concluded that the prohibition of *refoulement* has been developed crucially by the jurisprudence of human rights instruments. Although the Refugee Convention is necessary in order to acquire the status of refugee, the principle of *non-refoulement* has been advanced extremely by the three instruments. Despite their contributions are not equal, it does not reduce the value of the developments of human rights systems to the agenda of refugee rights.

BIBLIOGRAPHY

- Allain, J. (2001). "The Jus Cogens Nature of Non-Refoulement". 13 *International Journal of Refugee Law* 533
- Bailey, Bruce C. (1989). *Conflicting Trends in Western European Refugee Policies in Ved P. Nanda (ed.) Refugee Law and Policy, International and U.S. Responses*. New York: Greenwood Press.
- Bruin, R., Wouters. K. (2003). "Terrorism and the Non-Derogability of Non-Refoulement" *International Journal of Refugee Law* Vol.5 No.1
- Case of M.S.S. v. Belgium and Greece, European Court of Human Rights, (2011) 23 No.2 *International Journal of Refugee Law* 288
- Chimni, B. S. (2000). *International Refugee Law: A Reader*. London: Sage Publications
- Convention against Torture and Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 189 UNTS 150
- Convention Relating to the Status of Refugees, (1954) 189 UNTS 137
- Crock, M. (2003) The Refugees Convention at 50: Mid-life Crisis or Terminal Inadequacy? An Australian Perspective in Susan Kneebone (ed.) *The Refugees Convention 50 Years On: Globalisation and International Law*. Aldershot: Ashgate.
- Duffy, A. (2008). "Expulsion to Face Torture? Non-Refoulement in International Law" 20 *International Journal of Refugee Law* 373
- Durieux, J- F., McAdam, J. (2004) "Non-Refoulement through Time: The Case for a Derogation Clause to the Refugee Convention" 16 No.1 *International Journal of Refugee Law* 4
- European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rome, 4 Nov. 1950
- Goodwin-Gill, G. S., McAdam, J. (2007). *The Refugee in International Law*. New York: Oxford University Press.
- Gorlick, B. (2000). "Human Rights and Refugees: Enhancing Protection through International Human Rights Law" 69 No.2 *Nordic Journal of International Law* 117
- Hathaway, J. C., Neve, R. A. (1997) "Making International Refugee Law Relevant Again: A Proposal for Collectivized and Solution-Oriented Protection" 10 *Harvard Human Rights Law Journal* 115
- International Covenant on Civil and Political Rights, (1976) 999 UNTS 171
- Lambert, H. (2005). "European Convention on Human Rights and the Protection of Refugees: Limits and Opportunities" 24 No. 2 *Refugee Survey Quarterly* 39
- Lambert, H. (1999) "Protection against Refoulement from Europe: Human Rights Law Comes to the Rescue" 48 No.3 *International and Comparatively Law Quarterly* 515
- Mandal, R. (2005). "Protection Mechanisms Outside of the 1951 Convention (Complementary Protection)" UNHRC Legal and Protection Policy Research Series. <http://www.unhcr.org/protection/globalconsult/435df0aa2/9-protection-mechanisms-outside-1951-convention-complementary-protection.html>. (accessed 10.02.2018)
- Poynder, N. (2003). Mind the Gap: Seeking Alternative Protection under the Convention against Torture and the International Covenant on Civil and Political Rights. in Susan Kneebone (ed.) *The Refugees Convention 50 Years On: Globalisation and International Law*. Aldershot: Ashgate.
- Soering v. United Kingdom*, 7 July 1989 Ser. A, No.161. and protection against refoulement 24
- UN High Commissioner for Refugees, *Advisory Opinion on the Extraterritorial Application of Non-Refoulement Obligations under the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and its 1967 Protocol*, 26 January 2007, available at: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/45f17a1a4.html> (accessed 10.02.2018)
- Weissbrodt, D., Hortreiter, I. (1999) "The Principle of Non-Refoulement: Article 3 of the Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment in Comparison with the Non-Refoulement Provisions of Other International Human Rights Treaties." 5 *Buffalo Human Rights Law Review* 1

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ FONKSİYONLARINDAN EĞİTİM VE GELİŞTİRME FAALİYETLERİNİN ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞINA ETKİLERİ: BANKACILIK SEKTÖRÜNDE BİR

ARAŞTIRMA

Mehtap ÇORUM

İstanbul Aydın Üniversitesi

mvec74@yahoo.de

Yrd. Doç. Dr. Ercan ÖGE

İstanbul Aydın Üniversitesi

eoge@aydin.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmanın amacı insan kaynakları fonksiyonlarından eğitim ve geliştirme faaliyetleri ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu kapsamda, literatür taraması ile birlikte araştırmanın amacına yönelik olarak bankacılık sektöründe çalışanlara anket uygulaması yapılmıştır. Anket uygulaması 250 çalışana yapılmıştır. Çalışmanın amacına uygun bir şekilde hipotezler kurulmuş ve analiz edilmiştir. Ankette 5'li Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Toplanan verileri analiz etmek için korelasyon ve çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizine göre eğitim ölçeğinin tüm alt boyutları ile örgütsel vatandaşlık ölçeğinin tüm alt boyutları arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur. Regresyon analizi sonuçlarına göre insan kaynaklarında eğitim ve geliştirme faaliyetlerinde Yönetici (üst) desteği ve öğrenme motivasyonu örgütsel vatandaşlığı pozitif yönde, arkadaş desteği negatif yönde etkilemektedir. Algılanan eğitim, bireysel kazanç ve kariyer beklentisi ise örgütsel vatandaşlık üzerinde etkiye sahip değildir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Kaynakları Yönetimi, Eğitim ve Geliştirme, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı.

THE EFFECTS OF BY HUMAN RESOURCES MANAGEMENT FUNCTIONS ON ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR OF TRAINING AND DEVELOPMENT ACTIVITIES: A RESEARCH IN THE BANKING SECTOR

ABSTRACT

This study aims to analyze the relationship between the education and development activities, which are among the functions of human resources, and the organizational citizenship behavior. In addition to the literature review, a questionnaire was conducted to the employees in banking sector for the purpose of this study. Questionnaire was conducted to 250 employees. Hypotheses were proposed and analysed in line with the aim of the study. Five-point Likert scale was used in the questionnaire. Correlation and multiple regression analyzed were performed to analyze the data collected. Correlation analysis indicated to a positive and statistically meaningful relationship between all sub-dimensions of education scale and all sub-dimensions of organizational citizenship scale. According to the regression analysis results, Executive (superior) support and motivation for learning affect organizational

citizenship positively while support of friends has an adverse effect on the same. Perceived education, personal achievement, and carrier expectation do not affect organizational citizenship.

Keywords: Human Resources Management, Education and Development, Organizational Citizenship Behavior.

آثار أنشطة التعليم والتنمية لوظائف إدارة الموارد البشرية على سلوك المواطنة المنظمة:

بحث في القطاع المصرفي

ميتهتاب جوروم

جامعة أيدين اسطنبول

mvec74@yahoo.de

الأستاذ الدكتور المساعد أرجان أوغة

جامعة أيدين اسطنبول

ooge@aydin.edu.tr

ملخص

الغاية من هذا البحث هو دراسة العلاقة بين أنشطة التعليم والتنمية لوظائف إدارة الموارد البشرية وبين سلوك المواطنة المنظمة. في هذا السياق تم تطبيق استبيان على الموظفين العاملين في القطاع المصرفي لغرض البحث جنباً إلى جنب مع مراجعة الأدبيات. تم تطبيق الاستبيان لـ 250 موظف. تم وضع فرضيات وتحليلات بشكل يلائم غرض الدراسة. تم استخدام مقياس من نوع ليكرت خماسي في الاستبيان. لتحليل البيانات التي تم جمعها تم عمل تحليل الارتباط والتراجع المتعدد. وفقاً لتحليل الارتباط، كانت هناك علاقة إيجابية وإحصائية ذات دلالة إحصائية بين جميع المقاييس الفرعية لمقياس التعليم وكل المقاييس الفرعية لمقياس المواطنة التنظيمية. ووفقاً لنتائج تحليل التراجع فإن دعم المدير في أنشطة التعليم والتنمية في مجال الموارد البشرية ودوافع تعلم المواطنة التنظيمية يؤثر بشكل إيجابي ودعم الصديق يؤثر بشكل سلبي. التعليم المتصور ليس له تأثير على المواطنة التنظيمية، ولا الربح الفردي والتوقعات الوظيفية.

الكلمات المفتاحية: إدارة الموارد البشرية، التعليم والتنمية، سلوك المواطنة المنظمة.

1. GİRİŞ

Günümüzde bilgi çağı ile birlikte örgütler sürekli değişen çevre koşulları, rekabet piyasası ve yenilikler karşısında varlıklarını sürdürmek adına insan gücünü doğru ve uygun biçimde kullanmaları gereksinim haline gelmiştir. Bilgi toplumunda bilgiyi yaratan da insandır. İnsan unsuru, işletme için artık maliyet değil yatırım olarak görülmektedir. İşletmeler, insanı odak alan yönetim anlayışı ile örgütsel vatandaşlık anlayışını ortaya koyarak çalışanın beklentileri ve işletmenin beklentilerini ortak bir payda da buluşturarak iki taraf arasında denge bulma yoluna gitmişlerdir. Bu gelişme ile birlikte örgütteki hiyerarşik yapılar önemini yitirmeye başlarken, çalışanın da yönetimde yer aldığı bir yapılanma ortaya çıkmıştır. Beraberinde bu gelişmeye bağlı olarak çalışanın örgüte bağlılığı ve inancı artmakta ve örgütsel vatandaşlık davranışı (ÖVD) anlayışı ön plana çıkmaktadır.

Aynı zamanda işletmenin rekabet üstünlüğü elde etmesi ve sürekli öğrenen bir örgüt oluşmasında çalışanların şirkete gönülden bağlılığı diğer bir ifadeyle iyi bir vatandaş olması önemli bir etkidir. Diğer bir ifade ile örgütün çalışanlarının sadakatine, işini severek yapmasına, görevinin üzerinde gönüllülük esasına bağlı kalarak örgütün başarısını geliştirme amacına dayanan davranışlar göstermesi örgüt açısından önem kazanmaktadır. İşletmenin rekabet üstünlüğü elde etmesi ve sürekli öğrenen bir örgüt oluşmasında çalışanların şirkete gönülden bağlılığı diğer bir ifadeyle iyi bir vatandaş olması önemli bir etkidir. Dolayısıyla insanların yaratıcılığını ve etkinliğini göstermesinde, çalışanın iş tatmini elde etmesinde, örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemelerinde insan kaynakları yönetimi fonksiyonlarından eğitim ve geliştirme faaliyetleri ve buna yönelik politikaların oluşturulması önemli bir gerçek olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, bankacılık sektöründe çalışana bir yatırım olarak gerçekleştirilen eğitim geliştirme uygulamaları ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında bir ilişkinin

olup olmadığını ölçmeye yöneliktir. Bu araştırmaya yönelik kavramsal çerçeve ile ilgili açıklamalara aşağıda yer verilecektir.

2. İNSAN KAYNAKLARINDA EĞİTİM VE GELİŞTİRME FAALİYETLERİ

Günümüz bilgi toplumunda insan kaynaklarının eğitimi ve gelişimi hem çalışan hem de işletme açısından önemli bir yere sahiptir. Teknolojik değişimler ve değişimler karşısında çalışanın işe uyumlaştırılması için eğitim bir araç olarak görülmektedir.

Eğitim, bir değişim süreci olarak nitelendirilmektedir. Bu durumda eğitim, işletme içinde veya dışında, planlanmış faaliyetler yolu ile veya kendi kendine öğrenme suretiyle çalışanın bilgi, yetenek, tutum ve davranışlarını değiştirme ve geliştirmeye yönelik çabaları olarak ifade edilmektedir (Koçel, 2007). Eğitimle ilgili üzerinde durulması gereken iki önemli kavram daha bulunmaktadır. Bunlar; yetiştirme ve geliştirme kavramlarıdır. Yetiştirme, çalışanın işinde daha iyi hale getirilmesini amaçlayan ve belirli özel bir alanda göreve yönelik ve kısa süreli eğitim çalışmaları olarak tanımlanabilir (Bingöl, 2014). Geliştirme kavramı ise bazen eğitim ile ilişkili bazen de farklı bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Geliştirme, işgören için yapılan uzun süreli yatırımlardır (Graham vd., 1994).

Eğitim geliştirme faaliyetleri çalışanlara sadece belirli zamanlarda değil çalışma hayatı boyunca süreklilik gösteren bir süreç olarak uygulanmalıdır. Eğitim faaliyetlerinin başarılı olması için çalışanlar motive edilmeli, yeni beceri ve yetenekler kazandırılırken aynı zamanda öğrenilenlerin işe aktarılabilir olmasına özen gösterilmelidir. Geliştirme faaliyetleri ile çalışanların mevcut yeteneklerini ve potansiyelini geliştirmeye yöneliktir. Böylece çalışanın potansiyelini ortaya çıkarmaya, yeteneğini geliştirecek ortamın yaratılmasını ve işlevsel durumda kalması amaçlanmaktadır (Bayraktaroğlu, 2008).

Eğitim, çalışanın performansını arttırması ve verimlilik açısından kilit bir noktaya sahip olduğuna göre eğitim geliştirme ayrıca süreklilik gösteren bilgi değişimini ve bu değişim karşısında çalışanların uyum sağlaması, bilgiyi güncellemesi ve örgüte bağlılıklarını sağlayan, işletmeye rekabet üstünlüğü sağlayan bir süreçtir. Ayrıca eğitim geliştirmenin örgütsel performansa katkısı büyüktür, yaratıcılığı geliştirerek çalışanın girişimciliğini destekler, çalışana işletme içerisinde karar alma ve karar verme cesareti kazandırır (Vemie, 2007). Eğitim ve geliştirme faaliyetleri aynı zamanda yetenekli çalışana işletmeye çekmek ve elinde tutmak açısından da yetenek yönetimi konusunda rol oynamaktadır (Doğan ve Demiral, 2008). Eğitim ve geliştirmenin temel amacı verimlilik ve karı arttırmaktır. Bunun içinde atılacak adımların en başında yeni teknolojileri kullanarak ürünün ve hizmetin kalitesini arttırmak olacaktır. Eğitim ve geliştirme sadece ekonomik amaçlarla sınırlı değildir aynı zamanda çalışanların mesleki ve teknik bilgisini geliştirir ayrıca onların genel kültür ve fiziksel yetenekleri de arttırır, çalışanlar arasında iletişim, etkileşim ve sosyal dayanışma yaratmaktadır (Mercin, 2005).

İşletmelerin eğitim ve geliştirilme faaliyetleri konusunda amaca ulaşmasını etkileyen bazı faktörler bulunmaktadır. Üst yönetimin desteği, teknolojik gelişmeler, örgütte daha az çalışan daha fazla görevi başarmasının etkisi ve diğer insan kaynaklarının işlevlerinin eğitim ve geliştirme faaliyetlerini destekleyici nitelikte olması başarı oranını da arttıracaktır (Bingöl, 2014).

Eğitim geliştirme süreci sistemli uygulanan bir süreçtir. Bu sürecin belli adımları olmakla birlikte bu adımların başarısı, başından sonuna birbirini tetikleyen adımlar olduğu için her adımın başarı ile yürütülmesi gerekmektedir (Bakan, 2014). Eğitim ve geliştirme programları hazırlanırken en önemli unsur, eğitim yeri, tekniği, eğitici gibi eğitim ve geliştirmenin etkinliği konusunda rol oynayan kararlardır ve aynı zamanda planlama aşamasında doğru analiz yapılmasında işlevsel olarak yer alırlar (Sabuncuoğlu, 2013). Eğitim ihtiyaç analizi, eğitim geliştirme sürecinin temelini en önemli adımını oluşturmaktadır. Eğitim ihtiyacı iyi belirlenmezse diğer süreçlerde etkilenecek zaman ve maliyet kaybı ortaya çıkacak, çalışanlar üzerinde olumsuz duygular yaratacak bu da verimliliği etkileyecektir. Eğitim ihtiyacı işletmede bir stratejik hedef olarak düşünülürse eğitim konusunda eksikliği görmede önemli bir adımdır, performans değerlendirme eğitim ile ilişkilendirme yapılabilir. Bunun yanı sıra eğitim ihtiyaç analizi gelecekteki ihtiyaçları şimdiden düzene sokmak için bir araçtır (Goldstein ve Ford, 2002). Eğitim ihtiyacı analizi neticesinde elde edilen bilgiler genel olarak hangi konularda eğitim verilmelidir? Sorusuna yanıt vermelidir. Burada önemli olan belirlenen amaçlara uygun olarak doğru konuların seçilmesidir.

Konu seçimi neticesinde eğitim programlarında görev alacak eğiticiler seçilmelidir. Eğitici seçimi, eğitim programı konularına ve eğitim ihtiyaçlarına göre değişiklik göstermektedir, eğitmenler uzmanlık konularına göre eğitim vermelidir. İşletme içerisinde yeterli bilgi ve beceriye sahip eğitmen bulunmadığı durumlarda işletme dışından eğitici uzmanlardan yararlanılmaktadır (Ertürk, 2011). Her bir eğitim ve geliştirme tekniği belirli amaçlara sahiptir ve bu yüzden dolayı aralarında farklılıklar bulunmaktadır.

Belirlenen amaçlara uygun eğitim tekniği seçilmesi eğitimin başarısında etkindir. Bu aşama sonrası eğitim ihtiyacı analizi doğrultusunda kimlerin eğitime katılacağına karar verilir. Bu noktada eğitime ihtiyaç duyulan ve eğitilebilir kişilerin seçimi önemlidir, yanlış kişilerin seçimi eğitimin başarısına olumsuz yansıtacaktır.

Eğitimin işletmeler açısından maliyet unsuru olduğu hesaplanırsa, eğitimin amacına uygun olarak en kısa sürede gerçekleştirilmesi gerektiği göz önüne alınmalıdır (Sabuncuoğlu, 2013). İşletmelerin, eğitim yapılacak yer konusunda farklı görüş, öneri ve tercihleri olabilmektedir. Eğitimin türü, deneyim, maliyet ve eğitilecek kişilerin özellikleri gibi birçok faktör tesir etmektedir. Bunların hepsi de bir bütün olarak değerlendirilmeli ve en uygun yer seçilmelidir. Eğitim ve geliştirme için yapılan maliyetler işletmenin diğer giderleri ile uyumlu olmalıdır. Eğitim bütçesi, öğrenme maliyeti noktasından hareket edilerek hazırlanmaktadır (Ertürk, 2011).

İşletmelerin büyüklüklerine göre ve eğitime önem verme derecelerine göre eğitim faaliyetlerinden sorumlu ayrı bir birim olabileceği gibi aynı zamanda dış kaynaklardan da yararlanılabileceği göz önünde tutulmalıdır. İşletmelerde eğitim faaliyetlerinin başarıya ulaşmasında önemli etkenlerden biri uygun eğitim yönteminin kullanılmasıdır. Bu yöntemlerden işbaşı eğitim, çalışanın işletmeden ayrılmadan, işinin başında görevlerini yerine getirmesi aynı zamanda eğitim alması ilkesine dayanır. Bu eğitimler esnasında çalışana gerçek araç ve doküman sağlanır. Gerçek iş ortamlarında çalışma sırasında çalışandan tam bir performansla çalışması beklentisi yoktur. Eğitim sırasında çalışanların hata yapma olasılığı bulunmaktadır. Hata yapıldığında bu hatayı düzeltme fırsatı çalışana verilir ve böylelikle öğrenme gerçekleşmiş olur (Uyargil vd., 2013). Diğer bir yöntem olan iş dışında eğitim, çalışanların işinin başı dışında işletme içi veya dışı yapılan eğitim olarak tanımlanabilir. İşletmelerde daha zor meslek ve görevleri yapabilme yeteneği kazandırma amaçlı eğitim yöntemidir (Eren, 1996).

Eğitim insana yapılan bir yatırım olduğuna göre bu eğitim faaliyetlerinin amacına ulaşma derecesi yani etkinliğinin ölçülmesi ve çıkan sonuçların değerlendirilmesi gerekmektedir. Eğitimin amacı, işletmelerde verimlilik ve rekabette öne çıkmak olduğuna göre doğal olarak eğitimin etkinliği değerlendirilmek istenecektir.

3. ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI (ÖVD)

İşletmeler artan rekabet ve değişim karşısında varlıklarını devam ettirebilmek için nitelikli insan kaynaklarına yönelmişlerdir. İşletmeler için artık çalışanlarının entelektüel sermayesinden maksimum şekilde yararlanma zorunluluğu doğmuştur. Çalışanların örgüt iklimi içinde nasıl davrandıkları da önemlidir ki çalışanın davranışlarının işletme yararına olması beklenir. Özellikle iş tanımı dışında çalışanlar işletme çıkarı için gönüllü bir şekilde örgüte katkıda bulunacak davranışlar sergilemelidir. Söz konusu bu davranışlar örgütsel vatandaşlık davranışıdır.

ÖVD, iş tanımlarında zorunluluk gerektirmeyen, yapılmadığı takdirde ceza verilmeyen, yapıldığında ödül sistemine göre doğrudan yada dolaylı olarak ödüllendirilmeyen ve çalışanın isteğine bağlı olarak örgütün etkinliğini ve verimliliğini arttırmaya yönelik davranışlardır (Podsakoff vd., 2000). ÖVD, ödüllendirme sistemi bulunmayan, çalışanın iş tanımında bulunmayan ve bu konuda herhangi bir eğitim almadıkları davranışlardır.

Berber (2010), örgütsel vatandaşlık davranışını, çalışanların istekleri doğrultusunda örgütün çalışma uyumunu düzenleyen olumlu ve rol fazlası davranışlar ile olumsuz davranışlardan kaçınma davranışları olarak tanımlamıştır.

Örgütsel vatandaşlık davranışının son yıllarda önem kazanmasının üç nedeni bulunmaktadır:

1. ÖVD sonucunda ortaya çıkan performans işletme içinde çalışanların performans değerlendirmesi sürecinde ücret ve terfisinde rol oynamaktadır. ÖVD için yöneticiler tarafından bir zorlama yapılmaz aynı zamanda çalışanlarda herhangi bir ödül beklentisi içine girmezler. Buna rağmen insan kaynakları uygulamalarında ÖVD dikkate alınmaktadır (MacKenzie vd., 1993).
2. ÖVD'nin örgütlerin başarısını ve etkinliğini arttırmaktadır (Erdoğan, 2010).
3. Örgütsel adalet, örgütsel bağlılık, vatandaşlık karşıtı davranışlar ve işten ayrılmalarla bağlantılı olması ÖVD'na önem kazandırmaktadır. İş tatmini, ÖVD ve diğer davranış biçimleri ile ilgilidir ve performansını arttırması ve kendilerinin tatmini konusunda geliştirici bağlantısı bulunduğu ortaya çıkmaktadır (Çankır, 2010; Bingöl vd., 2003; Mercan, 2010).

3.1. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Boyutları

Özgecilik (yardımseverlik), bir çalışanın diğer çalışana işle alakalı görevlerinde veya karşılaştıkları sorunları çözebilmek için herhangi bir karşılık beklemezsizin gönüllü olarak yardım etmek için sergiledikleri tutum ve davranışlarıdır (Çavuş ve Develi, 2015). Bu davranışlar örgüt içinde etkin bir işbirliği yaratmaktadır. Bu işbirliği sonucunda çalışanlar birbirine ilgili davranmakta, yardımlaşmakta ve bencillik göstermemektedirler (Hatfield vd., 2013).

Vicdanlılık, örgüt içindeki çalışanların kendilerinden beklenen iş tanımının gerektirdiği rol gereklerinin ötesinde gönüllü olarak geliştirdiği davranışlardır. Aynı zamanda üstün görev bilinci olarak da adlandırılmaktadır. Örgüt yapısı içinde çalışanın rızası ile katılım, kural ve yönetmeliklere uyması yönündeki davranışları vicdanlılık boyutunda ortaya çıkmaktadır. Örneğin; işe düzenli şekilde gelip gitme, dakiklik, molaları dikkatli kullanma, örgütün içindeki kurallara bağlı kalmaya çalışmak vicdanlılık davranışlarıdır (Allison vd., 2001; Schnake ve Dumler, 2003).

Sportmenlik (centilmenlik), işin neden olduğu sorunlar karşısında hoşgörü göstermeye istekliliktir. Aynı zamanda zor iş şartlarında şikayette bulunmadan, herhangi bir çıkar gözetmeksizin görevini yapmaktır (Cohen ve Avrahami, 2006). Sportmenlik, işin sebep olduğu zorluklar karşısında toleranslı olmak, iş arkadaşları tarafından rahatsız edilmekten dolayı şikayet etmemek, olumlu tutumunu her zaman korumak, eleştirilere açık olmak ve farklı düşüncelere saygı duymak, takım çalışması için fedakarlık yapmak tarzında davranışları ifade eder (Podsakoff vd., 2000). Ayrıca çalışanın örgüt imajını korumak adına örgütü savunmak, örgütle ilgili pazarda örgütün itibarını korumak, yöneticiler olmaksızın da örgütün çıkarlarını korumak ÖVD sportmenlik boyutu davranışları içinde yerini alır (Elçi, 2005).

Nezaket boyutu, başkalarının işlerini etkileyecek davranışlar göstermeden veya kararlar almadan önce onları bilgilendirmeyi temel alan davranışlardır. Yani çalışanlara önceden bilgilendirme yapmak ve danışmak nezaket davranışlarıdır (Güçel, 2013). Sorunların çözümünde etkin rol oynayan nezaket tabanlı bilgilendirme sorun oluşmasına engel olduğundan zaman ve emek açısından da tasarruf sağlanmış olur (Çetin, 2004).

Sivil erdem, örgüte duyulan bağlılığı ve ilgiyi gösterir. Çalışanların aktif olarak yönetime gönüllü olarak katılmalarını, örgütün çevresinde bulunan tehdit ve fırsatları sürekli takip etmeleri, örgütün içinde sorun çıkartabilecek olaylar için etrafi dikkatle incelemeleri ve tedbir almaları sivil erdem kapsamındadır. Bu katılım çalışma arkadaşlarını koordine ederek verimliliği ve etkinliği arttırmaktadır (Podsakoff vd., 2000). Organ tarafından tanımlanan bu beş boyut içinden direk örgüte yönelik olan boyutu çalışanın kendisini bir ülke vatandaşı gibi gördüğü sivil erdem boyutudur (Öztürk, 2010).

3.2. Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etki Eden Faktörler

ÖVD'na etki eden faktörler aşağıda açıklanmıştır.

Dönüşümcü liderlik, bu davranış biçiminde liderler belirlemiş oldukları vizyonu kendilerini takip eden çalışanlarına kabul ettirerek değişim ve yenilenme gerçekleştirirler, çalışanların kendilerine güven duymalarını sağlarlar. Dönüşümcü liderler için çalışanların ekstra davranış göstermeleri önemlidir. Böylece dönüşümcü liderler ÖVD'nı güçlendirmiş olurlar ve çalışanlarını motive ederek beklenti üzeri performans için çaba gösterirler (Arslantaş ve Pekdemir, 2007).

Örgütsel adalet, çalışanlara örgüt içinde adil olarak davranıp davranmadığı konusundaki algılarını içeren ve bu algının örgütsel açıdan yansıyan etkilerini içeren bir kavramdır. Çalışanlar adalet durumunu olumsuz algıladırsa ÖVD sergilemezler ve işbirliğine yoluna gitmeyerek diğer çalışanlarla ve yöneticilerle ilişkilerinde olumsuzluk yaşarlar, tüm bunların sonucunda iş kalitesi düşerek performansın düşmesine sebep olur. (Demir, 2009; Erdoğan, 2010; Kurt, 2011).

Örgütsel bağlılık, çalışanın örgütte kalmayı isteği ile örgütün amaçlarına inanması ve bu doğrultuda örgütün amaçlarını gerçekleştirmesi için çaba göstermesi şeklinde ifade edilebilir (Hunter ve Morgan, 1994).

Bireyin ruhsal durumu, bu konu ile ilgili yapılan araştırmalarda da çalışanların sergilediği ÖVD'nın değişkenlik göstereceği belirtilmiştir. Çalışan ruh halinin iyi olması yani moralinin iyi olması durumunda oluşan olumlu ruh haliyle çalışanın ÖVD'ı artmaktadır. Buna bağlı olarak çalışanlar arasında işbirliği sağlayacak olumlu bir algı örgüt içinde devam edecektir. Ruhsal sorunları olan çalışanlar ise, örgüte yeteri kadar motive olamayarak ÖVD gerçekleştiremedikleri görülmektedir (Keleş, 2009).

İhtiyaçlar ile ifade edilmek istenen bu kavramın belirli bir şeye olan isteği anlatılmaktadır. Kişilerin onları belirli bir şekilde hareket etmeye yönlendirme gücüne sahip içgüdülerinin etkisiyle ortaya çıkan ihtiyaçları vardır. Örgütler tarafından çalışanın sosyal kabul ve başarıma ihtiyacı gereksinimi karşılandığı

zaman yani ihtiyaçları karşılandığı zaman rol üstü davranışlar geliştirmesi yüksek olasılıktır. Bu yüzden örgütler çalışanın başarıma ihtiyacını gerçekleştirecek çözümler bulması gereklidir. Başarı odaklı çalışanlar performansından tatmin olmakta ve üstün olma ihtiyacı daha iyi konuma gelme arzusu onu ÖVD sergileyebilmeye daha fazla yönlendirmektedir (Erdoğan, 2010; Kamer, 2001).

Kişî örgüt bütünleşmesi, bu uyum ÖVD araştırmalarında önemli bir faktördür. Çünkü bir örgütte en önemli unsur insan unsurudur. Kişî örgüt bütünleşmesi, çalışanın sahip olduğu etkinlikler ile iş tanımında belirtilen etkinlikler arasındaki uyumdur. Aynı zamanda örgüt içindeki çalışanların örgütsel amaçlar için çalışmalarını da kapsar (Oktay, 1996). Bir örgütte kişî örgüt bütünleşmesi arttığı müddetçe örgüte aidiyet duygusu artacağından ÖVD sergileme olasılığı artacaktır.

İş tatmini, çalışanın yaptığı işi değerlendirmesi neticesinde oluşan olumlu hisleri olarak tanımlanmaktadır. İş değerlendirmesi sonucunda oluşan olumsuz hisler ise iş tatminsizliğini yaratır. ÖVD ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki vardır. İş tatmini sonucunda çalışan yaptığı işten daha fazla tatmin olmakta ve diğer çalışanlarla olumlu ilişkiler içine girmektedir. İş tatmini sonucunda performans artarken tam tersi durumda iş tatminsizliğinde ise performans düşer, iş yavaşlatma, grevler, disiplin sorunları ve tükenmişlik sendromu gibi sorunlar yaşanır (Özdemir, 2005; Sabuncuoğlu ve Tüz, 2001).

Yaş, kıdem, hiyerarşik düzey ve cinsiyet, yapılan araştırmalar sonucunda yaş, çalışma süresi ve kıdem ile ÖVD sergilenmesinin ilişkili olduğu saptanmıştır. Çalışanların yaşı, çalışma süresi ve kıdem süresi arttıkça örgüte olan bağlılığı artmakta ve sorumluluklarını yerine getirirken ÖVD gösterme olasılıkları artmaktadır. Örgütte hiyerarşik olarak üst konumda olan çalışanlar hem daha çok deneyimli olmakta hem de daha çok sorumluluk üstlenmektedirler. Böylece çalışanlar örgütle kendini bütünleştirmekte ve örgüte bağlanmakta ve ÖVD'nı işinin bir parçası olarak sahiplendiklerinden diğerlerine göre daha fazla ÖVD sergilemektedirler. Ayrıca araştırmalarda cinsiyet faktörünün de ÖVD'na etki eden bir faktör olduğu görülmektedir. Literatür araştırmalarında yardım etme, çalışan uyumu, nezaket gibi davranışlar kadınlarda erkeklere göre daha sıklıkla görülürken erkeklerde sportmenlik ve sivil erdem davranış boyutları öne çıkmaktadır (İplik, 2010).

İş statüsü, örgütler rekabet unsuru nedeniyle rakiplerine göre öne çıkmak için maliyeti düşürmek istediklerinden çalışanları haftada 35 saatin altında yarı zamanlı (part-time) statüde çalıştırmaya başlamışlardır. Bu çalışanlar arasında yardımlaşma daha az görülmekte ve tam zamanlı çalışanlara kıyasla kendilerini örgüt tarafından daha değersiz hissetmektedirler. Bunun neticesinde iş memnuniyetsizliği doğmaktadır. Ayrıca bu statüde çalışanların performanslarının da olumsuz etkilendiği görülmüştür ve yapılan araştırmalarda tam zamanlı çalışanların örgüte bağlılığı diğer yarı zamanlı çalışanlara göre daha fazla olduğu gözlenmiştir (İplik, 2010).

Kişilik özellikleri ile ÖVD arasındaki ilişki araştırıldığında genellikle olumlu ilişki tespit edilmiştir. Organ vd., (2006)'e göre dışa dönük karakterli çalışanlar dış çevrelerine, toplumsal ve kültürel durumlara duyarlılıkları yüzünden ÖVD'nı gösterme eğilimleri daha yüksektir. İçe dönük ve sağlıklı iletişim kuramayan çalışanlar, kendi kaygı ve endişeleri ile fazla meşgul olduklarından dolayı başka kişilerin sorunları ve örgütte yapılması gerekenlerle alakadar olmadıkları için ÖVD'nı sergileyememektedirler.

İşin özellikleri, anlamlı görev özellikleri, yöneticinin yakından izlemediği bir çalışma ortamı ve çalışana yaptığı işin sonucunda geri bildirim yapılması gibi iş özellikleri çalışanda sorumluluk duygusu oluşturmada ve örgütsel bağlılığı artırmaktadır. Çalışan kendisine geri bildirim yapılması neticesinde ÖVD sergileme eğilimindedir (Kamer, 2001).

Günümüzde rekabet ortamında ÖVD örgütler için büyük bir öneme sahiptir ve çalışanlar örgütün amaçlarına hizmet etmektedir. ÖVD sergileyen çalışanlar, örgütleri kendi işletmeleri gibi sahiplenirken çalışma arkadaşlarını aileleri gibi görmekte örgütlerine yarar sağlayacak tüm davranışları büyük özveri içinde gerçekleştirirler. ÖVD'nın sergilenmesi günümüzde zor olmasına karşın insan kaynakları yönetimi fonksiyonlarının eğitim-geliştirme ve personel güçlendirme yaklaşımli stratejileri ile büyük etkiye sahip olmaktadır (Atalay, 2010).

3.3. Eğitim Geliştirme ve ÖVD Arasındaki İlişki

Bilgi çağı ile birlikte örgütler insan unsurunun ön planda tutulduğu yönetim anlayışını benimseyerek, sürekli değişen çevre koşulları, rekabet piyasası ve yenilikler karşısında varlıklarını sürdürmek adına insan gücünü doğru ve uygun biçimde kullanmaları gereksinim haline gelmiştir. Bu noktada insan kaynakları eğitim ve geliştirme faaliyetleri insana önemli bir yatırım aracı olmakta, verimlilik ve performans sağlama yanı sıra örgüte fark yaratma yolunda çalışanların başarısı önemli ve belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu farklılığı yaratma sürecinde çalışanlar iş tanımlarının dışında kendilerini örgütün

bir parçası olarak görmeleri ve örgütün varlığını devam ettirebilmesi örgütsel vatandaşlık davranışı olarak gönüllü olarak adlandırılan davranışlar sergilemeleri çok önemli bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Bu davranışların ortaya çıkması ve çalışanların niteliklerini ve etkinliklerini arttırması eğitim ve geliştirme faaliyetleri ile mümkün olabilmektedir. Bunun neticesinde örgütlerin verimliliği ve etkinliği de artmış olacaktır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

4.1. Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul ilindeki sektörün önde gelen üç bankanın çalışanları oluşturmaktadır. Evrenin tümünü gözlemlemek zaman ve bütçe kısıtları nedeniyle mümkün olmadığından kolayda (iradi) örnekleme yöntemiyle evreni iyi temsil ettiği öngörülen 114 bankacı örneklem grubu olarak belirlenmiştir. Amaca uygun ve araştırmacının öznel yargılarından uzak olacak biçimde tesadüfi olmayan örnekleme yöntemleri ile oluşturulmuş bir örneklemeden, tesadüfi örnekleme yöntemlerine göre oluşturulmuş bir örneklemeden daha iyi sonuçlar almak olasıdır (Yükselen, 2006). Bu nedenle çalışmanın örnekleme yöntemi tesadüfi olmayan kolayda örneklemedir.

4.2. Veri Toplama ve Ölçekler

Araştırmada anket yöntemi kullanılmış, veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu ve eğitim geliştirme faaliyetleri ile örgütsel vatandaşlık ölçekleri kullanılmıştır. Eğitim geliştirme faaliyetleri ölçeği Barlett (1999)'ın geliştirdiği eğitim geliştirme faaliyetleri ölçeğine bankacılık sektörü boyutunun eklenmesi ile hazırlanmıştır. Ölçek olarak algılanan eğitim olanakları, eğitim için algılanan Yönetici(üst) desteği, eğitim için algılanan çalışma arkadaşlarının desteği, eğitim programlarındaki öğrenme motivasyonu, eğitimden beklenen bireysel kazançlar ve eğitim ile ilgili kariyer beklentileri olmak üzere 6 boyut ve toplam 30 önerme ifadesi yer almaktadır. Örgütsel vatandaşlık ölçeği olarak Podsakoff, MacKenzie, Moorman ve Fetter tarafından 1990 yılında geliştirilen bir ölçek kullanılmıştır. Ölçeğe ilişkin boyutlar Organ tarafından 1988 yılında belirlenen örgütsel vatandaşlık davranışları boyutları esas alınarak hazırlanmıştır (Moorman, Niehoff ve Organ, 1993). Bunlar; özgecilik, üstün görev bilinci, nezaket, sivil erdem ve centilmenlik boyutları olmaktadır. Katılımcıların demografik özelliklerinin ortaya çıkarılmasına yönelik betimleyici istatistikler kullanılmıştır. Ölçeklere ait alt boyutların birbirleriyle karşılaştırılmasında korelasyon analizinden, hipotezlerin testinde de Çoklu Regresyon Analizi'nden yararlanılmıştır.

4.3. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Bu araştırmanın amacı bankacılık sektöründe; insan kaynaklarını fonksiyonlarından eğitim ve geliştirme faaliyetleri ile örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki ilişkileri analiz etmektir.

Bu amaç kapsamında araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H1: Algılanan eğitim olanakları örgütsel vatandaşlık davranışını olumlu yönde etkiler.

H2: Yönetici(üst) desteği örgütsel vatandaşlık davranışını olumlu yönde etkiler.

H3: Arkadaş desteği örgütsel vatandaşlık davranışını olumlu yönde etkiler.

H4: Öğrenme motivasyonu örgütsel vatandaşlık davranışını olumlu yönde etkiler.

H5: Bireysel kazanç örgütsel vatandaşlık davranışını olumlu yönde etkiler.

H6: Kariyer beklentisi örgütsel vatandaşlık davranışını olumlu yönde etkiler.

4.4. Ölçeklerin güvenilirliği

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik düzeyi Cronbach's Alpha değerlerinden anlaşılmaktadır. Tablo 4.1'te görüldüğü gibi tüm Cronbach's Alpha değerleri yüksek olduğundan ölçeklerin de güvenilirliği yüksektir. Ölçeklerin güvenilirliğini test etmek için hesaplanan Cronbach Alpha değerleri ölçeklerin iç tutarlılığa sahip olup olmadığını göstermektedir. %60'tan büyük değerler söz konusu ölçeğin iç tutarlılığının bulunduğunu, göstermektedir (Akgül ve Çevik, 2003).

Tablo 4.1. Ölçeklerin Güvenilirlik Analizi

Ölçek	Cronbach's Alpha	Önerme Sayısı
Algılanan Eğitim	0.829	4
Amir Desteği	0.938	5
Arkadaş Desteği	0.724	5

Öğrenme Motivasyonu	0.957	5
Bireysel Kazanç	0.890	6
Kariyer Beklentisi	0.877	5
Özgecilik	0.860	4
Nezaket	0.870	4
Centilmenlik	0.821	4
Vicdanlılık	0.791	4
Sivil erdem	0.921	4

5. BULGULAR

Katılımcıların demografik özelliklerinin ortaya çıkarılmasına yönelik betimleyici istatistikler kullanılmıştır. Araştırmaya katılanların 46 (%40.4)' sı kadın, 68 (%59.6)' i erkektir. Katılımcıların medeni duruma göre dağılımı incelendiğinde %49.1'in bekar, %50.9'un evli olduğu görülmektedir. Yaşlara göre dağılım incelendiğinde, sırasıyla 25-35 ve 36-45 aralığında %65.8 ve %24.6 oranları görülmektedir. Katılımcıların büyük kısmı 25-45 yaş arasındadır. Eğitim açısından dağılım incelendiğinde %64.9 ile en büyük oran lisans mezunlarına aittir. Bunu %31.6 ile yüksek lisans izlemektedir. Genel olarak eğitim düzeyinin lisans ve lisansüstü olduğu görülmektedir.

Ölçeklere ait alt boyutların birbirleriyle karşılaştırılmasında korelasyon analizinden, hipotezlerin testinde de Çoklu Regresyon Analizi'nden yararlanılmıştır.

İnsan kaynaklarında eğitim ve geliştirme faaliyetleri ölçekleri alt boyutlarından algılanan eğitim olanakları, eğitim için algılanan Yönetici(üst) desteği, eğitim için algılanan çalışma arkadaşlarının desteği, eğitim programlarındaki öğrenme motivasyonu, eğitimden beklenen bireysel kazanç ve eğitim ile ilgili kariyer beklentisinin karşılıklı ilişkilerini saptamak amacıyla korelasyon katsayıları hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 5.1'de verilmiştir.

Tablo 5.1. Korelasyon Katsayıları

		Algılanan Eğitim	Yönetici(üst) Desteği	Arkadaş Desteği	Öğrenme Motivasyonu	Bireysel Kazanç	Kariyer
							Beklentisi
Özgecilik	Korelasyon	0,369	0,365	0,184	0,568	0,524	0,361
	P	0	0	0,05	0	0	0
Nezaket	Korelasyon	0,417	0,457	0,236	0,571	0,519	0,365
	P	0	0	0,012	0	0	0
Centilmenlik	Korelasyon	0,34	0,411	0,222	0,472	0,484	0,331
	P	0	0	0,017	0	0	0
Vicdanlılık	Korelasyon	0,418	0,379	0,214	0,498	0,483	0,366
	P	0	0	0,022	0	0	0
Sivil erdem	Korelasyon	0,454	0,457	0,261	0,587	0,537	0,431
	P	0	0	0,005	0	0	0

* Tabloda katımcı sayısı N:114 olarak hesaplanmıştır.

Tabloya göre;

1. Algılanan eğitim olanakları ile özgecilik arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.369$)
Algılanan eğitim olanakları ile nezaket arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.417$)
Algılanan eğitim olanakları ile centilmenlik arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r= 0.340$)
Algılanan eğitim olanakları ile vicdanlılık arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r= 0.418$)
Algılanan eğitim olanakları ile sivil erdem arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r= 0.454$)
2. Amir desteği ile özgecilik arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.365$)
Amir desteği ile nezaket arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.457$)

- Amir desteği ile centilmenlik arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.411$)
Amir desteği ile vicdanlılık arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.379$)
Amir desteği ile sivil erdem arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.457$)
3. Arkadaş desteği ile özgecilik arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. Ancak korelasyon çok düşük olduğundan ilişki de zayıftır. ($r=0.184$)
Arkadaş desteği ile nezaket arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.236$)
Arkadaş desteği ile centilmenlik arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.222$)
Arkadaş desteği ile vicdanlılık arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.214$)
Arkadaş desteği ile sivil erdem arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.261$)
4. Öğrenme motivasyonu ile özgecilik arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.568$)
Öğrenme motivasyonu ile nezaket arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.571$)
Öğrenme motivasyonu ile centilmenlik arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.472$)
Öğrenme motivasyonu ile vicdanlılık arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.498$)
Öğrenme motivasyonu ile sivil erdem arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.587$)
5. Bireysel kazanç ile özgecilik arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.524$)
Bireysel kazanç ile nezaket arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.519$)
Bireysel kazanç ile centilmenlik arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.484$)
Bireysel kazanç ile vicdanlılık arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.483$)
Bireysel kazanç ile sivil erdem arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.537$)
6. Kariyer beklentisi ile özgecilik arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.361$)
Kariyer beklentisi ile nezaket arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.365$)
Kariyer beklentisi ile centilmenlik arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.331$)
Kariyer beklentisi ile vicdanlılık arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.366$)
Kariyer beklentisi ile sivil erdem pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. ($r=0.431$)

Sonuç olarak algılanan eğitim ölçeğinin tüm alt boyutları ile örgütsel vatandaşlık ölçeğinin tüm alt boyutları arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur. Algılanan eğitimde en yüksek korelasyonları vererek öne çıkan alt boyutlar; öğrenme motivasyonu ve bireysel kazançtır. Karşılaştırmalarda en düşük korelasyonlara sahip boyut arkadaş desteğidir. Örgütsel vatandaşlıkta ise alt boyutlar hemen hemen aynı derecede önemli bulduysa da sivil erdem boyutu biraz daha öne çıkmıştır. Tüm korelasyon katsayıları pozitif olduğundan eğitim geliştirme faaliyetleri arttıkça örgütsel vatandaşlık eğilimi de artmaktadır.

Araştırma hipotezlerinin test edilmesinde Çoklu Regresyon Analizi kullanılmıştır. Eğitim ve geliştirme faaliyetlerinin alt boyutları bağımsız değişkenler, örgütsel vatandaşlık davranışı bağımlı değişkendir. Regresyon Analizine ilişkin sonuçlar Tablo 5.2’de yer almaktadır.

Tablo 5.2. Regresyon Analizi Sonuçları

	Regresyon Katsayıları		t	P	R ²	F	P
	B	Std. Hata					
Sabit	2,155	,248	8,674	,000			
Algılanan Eğitim	,010	,069	,146	,884			
Yönetici(üst) desteği	,190	,066	2,883	,005			
Arkadaş desteği	-,155	,073	-2,113	,037	0,482	16,594	0,000
Öğrenme motivasyonu	,352	,082	4,284	,000			
Bireysel kazanç	,043	,114	,379	,706			
Kariyer beklenti	,035	,062	,569	,570			

Kurulan Çoklu Regresyon Modeli, $F=16,594$ ve buna karşılık gelen $P=0,000<0,05$ olduğundan anlamlıdır. Modelin açıklayıcılığı %48,2’dir ($R^2=0,482$). Buna göre algılanan eğitim olanaklarına ilişkin altı bağımsız değişken, örgütsel vatandaşlık algısındaki değişimin %48,2’sini açıklamaktadır. Bağımsız değişkenlerin etkisi tek tek incelendiğinde algılanan eğitim örgütsel vatandaşlık üzerinde tek başına herhangi bir etkiye sahip değildir. Çünkü bu değişkene ait regresyon katsayısı 0,010’a karşılık gelen $P=0,884>0,05$ ’tir. Dolayısıyla H1 reddedilir.

Amir desteğinin örgütsel vatandaşlık üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır. Bu değişkene ait katsayı 0,190 ve $P=0,005<0,05$ 'tir. Katsayı anlamlı olduğundan H2 kabul edilir.

Arkadaş desteğinin örgütsel vatandaşlık üzerinde negatif ve anlamlı etkisi vardır. Bu değişkene ait katsayı -0,155 ve $P=0,037<0,05$ 'tir. Katsayı anlamlı olduğundan H3 kabul edilir ancak, arkadaş desteği örgütsel vatandaşlık algısını olumsuz yönde etkilemektedir.

Öğrenme motivasyonunun örgütsel vatandaşlık üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır. Bu değişkene ait katsayı 0,352 ve $P=0,000<0,05$ 'tir. Katsayı anlamlı olduğundan H4 kabul edilir.

Bireysel kazanç değişkeninin örgütsel vatandaşlık üzerinde anlamlı etkisi yoktur. Bu değişkene ait katsayı 0,043 ve $P=0,706>0,05$ 'tir. Katsayı anlamsız olduğundan H5 reddedilir.

Kariyer beklentisinin örgütsel vatandaşlık üzerinde anlamlı etkisi yoktur. Bu değişkene ait katsayı 0,035 ve $P=0,570>0,05$ 'tir. Katsayı anlamsız olduğundan H6 reddedilir.

Regresyon analizi sonuçlarına göre insan kaynaklarında eğitim ve geliştirme faaliyetlerinde yönetici(üst) desteği ve öğrenme motivasyonu örgütsel vatandaşlığı pozitif yönde, arkadaş desteği negatif yönde etkilemektedir. Algılanan eğitim, bireysel kazanç ve kariyer beklentisi ise örgütsel vatandaşlık üzerinde anlamlı etkiye sahip olmadığı sonucuna erişilmiştir. Örgütsel vatandaşlık davranışı sergileyen çalışanlarda herhangi bir ücret ya da resmi ödül beklentisi bulunmadığı dikkate alındığında; bireysel kazanç ve kariyer beklentisinin olmamasından da çalışanın örgütsel vatandaşlık davranışı sergileme ihtimalinin yüksek olacağı sonucuna ulaşılabilir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışanların örgüt içinde çıkar gözetmeksizin ÖVD olarak adlandırılan davranışlar sergilemeleri eğitim ve geliştirme faaliyetleri ile mümkün olabilmektedir. Bunun neticesinde örgütlerin verimliliği ve etkinliği de artmış olacaktır. Bu konuda son yıllarda örgütsel yapı ve davranışlarla ilgili yapılan araştırmaların önemli konularından biri de örgütsel vatandaşlık davranışı konusudur. Bu çalışmada bankacılık sektöründe çalışan katılımcılarla yapılan araştırmada insan kaynaklarında eğitim ve geliştirme faaliyetleri ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki anket yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda korelasyon analizi sonuçlarına göre eğitim ve geliştirme faaliyetlerinin alt boyutları olan "algılanan eğitim olanakları", "eğitim için algılanan amir desteği", "eğitim için algılanan çalışma arkadaşlarının desteği", "eğitim programlarındaki öğrenme motivasyonu", "eğitimden beklenen bireysel kazançlar" ve "eğitim ile ilgili kariyer beklentileri" ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Regresyon analizi sonuçlarına göre insan kaynaklarında eğitim ve geliştirme faaliyetlerinde amir desteği ve öğrenme motivasyonu örgütsel vatandaşlığı pozitif yönde, arkadaş desteği negatif yönde etkilemektedir. Algılanan eğitim, bireysel kazanç ve kariyer beklentisi ise örgütsel vatandaşlık üzerinde anlamlı etkiye sahip olmadığı sonucuna erişilmiştir.

Literatürde eğitim geliştirme faaliyetlerinin örgütsel vatandaşlık davranışına etkisi üzerine yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde; Yıldız'ın (2011) araştırmasında, eğitim ve geliştirme faaliyetleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında da pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiş ve eğitim-geliştirme faaliyetleri arttıkça örgütsel vatandaşlık davranışlarının da artacağını ifade etmiştir. Bunun yanında araştırmanın sadece idari personel üzerinde gerçekleştirilmesi ve belli bir bölgede gerçekleştirilmesi gözardı edilmemelidir. İlgili literatürde ayrıca Gilik'in (2015) yapmış olduğu araştırmada hizmet içi eğitim faaliyetlerinin örgütsel vatandaşlık davranışına etkisini incelemiş ve eğitim için algılanan eğitim olanakları ve eğitim için algılanan çalışma arkadaşlarının desteği boyutlarının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını tespit etmiş ve Maliye Bakanlığında görevli kamu çalışanları için eğitim olanaklarının yok ya da yetersiz olduğu ve ayrıca eğitim için kamu çalışanları arasında destekleyici nitelikte bir algının olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Yapılan araştırma sonucunda da literatürde belirtilmiş olan eğitim ve geliştirme faaliyetlerinin örgütsel vatandaşlık davranışını artıracığı yönündeki tespitler ile örtüşen bulgulara ulaşılmıştır. Bu araştırmanın sadece İstanbul'da yapılması ve bankaların İKY eğitim faaliyetleri uygulamalarının farklı olabileceği bu araştırmanın kısıtları olmaktadır. Bu kısıtlar göz önüne alınarak farklı sektörlerde de araştırma yapılarak sektörler arasında karşılaştırma yapılabilir. Ayrıca farklı değişkenler arasındaki ilişkiler araştırılabilir ve insan kaynakları eğitim geliştirme faaliyetlerinin farklı uygulamalarına ilişkin değişkenler araştırma kapsamına alınabilir. Bu noktada eğitim ve geliştirme faaliyetleri uygulamalarından biri olan mentorluk üzerine çok az çalışma ÖVD üzerindeki etkisini ampirik olarak test ettiği için, mentorluk ve ÖVD arasındaki ilişkiye yönelik net sonuçlara ulaşmak için daha fazla çalışma yapılmasına ihtiyaç olduğu belirtilmiştir (Bozkurt, 2010). Bu yüzden dolayı ve aynı zamanda literatüre de katkı sağlayacağı da

düşünüldüğünde ileride mentorluk uygulaması ve örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkileri araştırılması önerilebilir.

Çalışanların örgüt içinde örgütsel vatandaşlık davranışına etki eden faktörleri hissetmeleri gerekmektedir. Bu doğrultuda üst yönetim ve insan kaynakları departmanı, iş tatminini ve çalışan motivasyonunu arttırıcı, çalışanlar arasında iletişimi geliştirecek, takım çalışmasını destekleyecek unsurların örgütsel vatandaşlık davranışını ortaya çıkarıcı ve özendirici yönde sağlanması için uygun bir örgüt ortamı yaratılması gerekmektedir. Böylece insan kaynakları eğitim geliştirme faaliyetleri ile çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı sergileyebilmesine imkan sağlanacak ve örgütsel başarı kazanılmasında önemli bir katkıda bulunulacaktır.

KAYNAKLAR

- Akgül, A. ve Çevik, O. (2003). *İstatistiksel Analiz Teknikleri "SPSS'te İşletme Yönetimi Uygulamaları,"* Ankara: Emek Ofset Ltd. Şti.
- Allison B.J, Voss R.S., Dryer S. (2001). Student Classroom and Career Success: The Role of Organizational Citizenship Behavior, *Journal of Education For Business*, Cilt 76, Sayı 5, s. 282.
- Arslantaş, C. ve Pekdemir, I. (2007). Dönüşümcü Liderlik, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Örgütsel Adalet Arasındaki İlişkileri Belirlemeye Yönelik Görgül Bir Araştırma, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 7/1, 261-286.
- Atalay, G. C. (2010). *Personel Güçlendirme ve Örgütsel Vatandaşlık Bağlamında İnsan Kaynakları Yönetimi*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bakan, İ. (2014). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, 1.Baskı, Gazi Kitabevi: Ankara.
- Barlett, K.R. (1999). The Relationship Between Training and Organizational Commitment In The Health Core Field, The University Of Illinois, The Degree of Doctor of Philosophy, Urbana.
- Bayraktaroğlu, S. (2008). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, 3. Baskı, Adapazarı: Sakarya Yayıncılık.
- Berber, A. (2010). *Çalışanların Örgütsel Adalet Algılamaları ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Uygulama.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Bingöl, D. (2014). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, 9. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Bingöl D., Naktiyok A. ve İşcan Ö. F. (2003). *Dönüştürücü Liderliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi, 11. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi: 22-24 Mayıs*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon, 491-508.
- Bozkurt, S. (2010). İnsan Kaynakları Uygulamaları, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Finansal Performans Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Çankır, B. (2010). Yalın Düşünce Sistemini Uygulayan Kurumlarla Uygulamayan Kurumlarda Çalışanlarda Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Çavuş, M.F. ve Develi, A. (2015). İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkileri, *TİSK Akademi*, 2015/2, s. 235.
- Çetin, M. (2004). *Örgütsel Vatandaşlık Davranışı*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Cohen, A. ve Avrahami, A. (2006). The Relationship Between Individualism, Collectivism, The Perception of Justice, Demographic Characteristics and Organisational Citizenship Behaviour, *The Service Industries Journal*, Cilt 26, Sayı 8, s. 890.
- Demir, N., (2009). Sosyal Değişim Teorisi Çerçevesinde Örgütsel Adalet ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki ve Güvenin İlimlaştırıcı Etkisi, *Öneri – Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 31/8, 197-208.
- Doğan, S. ve Demiral, Ö. (2008). İnsan Kaynakları Yönetiminde Çalışanların Kendilerine Doğru Yolculuk Yönetimi: Yetenek Yönetimi, *Ç.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:17, Sayı:3, 145-166.
- Elçi, M. (2005). Örgütlerde etik iklimin personelin vatandaşlık davranışlarına etkileri, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Gebze, Kocaeli.
- Erdoğan, İ. (2010). Örgütsel Bağlılığın Örgütsel Vatandaşlık Üzerine Etkisi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Eren, E. (1996). *Yönetim ve Organizasyon*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

- Ertürk, M. (2011). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Gilik, A. (2015). "Hizmet İçi Eğitim Faaliyetlerinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisinin İncelenmesi: Bir Kamu Kurumu Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Goldstein I.L. ve Ford J.K. (2002). *Training in organizations*, 4th Ed. Belmont: Wadsworth.
- Graham, H.E., Heshizer, B. P., Knapp, D., Nelson, N.E., Wilson, M.C. (1994). *Human Resources and Labor Relations*. Second Edition, Simon and Schuster.
- Güçel, C. (2013). Örgütsel Bağlılığın Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisi Örgütsel Adaletin Aracılık Rolü: İmalat İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, s. 176.
- Hatfield, R. D. , Turner, J. H., Spiller S. (2013). , Altruism, Reciprocity, and Cynicism: A New Model To Conceptualize The Attitudes Which Support Prosocial Behaviors, *Journal of Organizational Culture, Communications and Conflict*, Cilt 17, Sayı 2, s. 160.
- Hunt, S.D. ve Morgan, R.M. (1994). Organizational commitment: One of many commitments or key mediating construct? , *Academy of Management Journal*, 37/6 , 1568-1587.
- İplik, F. N. (2010). *Örgütsel Vatandaşlık Davranışı*, 1.Basım, Adana: Nobel Kitabevi.
- Kamer, M. (2001). Örgütsel Güven, Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkisi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Keleş, G. Ö. (2009). İlköğretim Okulu Müdürlerinin Dönüşümcü Liderlik Özelliklerini Gösterme Düzeylerine İlişkin Öğretmen Görüşleri (Muğla İli Örneği), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla.
- Koçel, T. (2007). *İşletme Yöneticiliği, Yönetim ve Organizasyonlarda Davranış: Klasik-Modern-Çağdaş ve Güncel Yaklaşımlar*, 11.Baskı, İstanbul: Arıkan Basım ve Yayın Dağıtım.
- Kurt, E. (2011). Örgüt Kültürünün Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisi: Bir Kamu Kurumu Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma, *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir.
- Mackenzie, S. B. , Podsakoff P. M. ve Fetter , R. (1993), The Impact of Organizational Citizenship Behavior on Evaluations of Salesperson Performance., *Journal of Marketing*, 57, 70-80.
- Mercan, S. (2010). Performansa Dayalı Ücret Sisteminin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Etkileri ve Bir Uygulama, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Mercin, L. (2005). İnsan Kaynakları Yönetimi'nin Eğitim Kurumları Açısından Gerekliği ve Geliştirme Etkinliği, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.e-sosder.com*, Güz C.4, 128-144.
- Moorman, R. H., Niehoff, B. B. ve Organ, D. W. (1993) Employees Fairly and Organizational Citizenship Behaviors: Sorting the effects of job Satisfaction, Organizational Commitment and Procedural Justice, *Employee Relationship and Right Journal*, 6 (3),209-225.
- Oktay, M. (1996). *İşletmeler İçin: Davranış Bilimlerine Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Organ, D. W., Podsakoff, P. M., ve MacKenzie S. P. (2006). Organizational Citizenship Behavior: Its nature, antecedents, and consequences. London: Sage Publications.
- Özdemir, Y. (2005). Kariyer Devreleri İle Örgütsel Vatandaşlık Eğilimi Arasındaki İlişki: Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F. Örneği, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya.
- Öztürk, S. Ö. (2010). Psikolojik Sözleşmenin Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Üzerine Etkileri, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli.
- Podsakoff, P.M., MacKenzie, S.B., Paine, J.B. ve Bachrach, D.G. (2000). Organizational Citizenship Behaviors: A Critical Review of the Theoretical and Empirical Literature and Suggestions for Future Research, *Journal of Management*, 26(3), 513- 563.
- Sabuncuoğlu, Z. (2013). *İnsan Kaynakları Yönetimi (Uygulamalı)*, 7. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. (2001). *Örgütsel Psikoloji*, Ezgi Kitabevi: Bursa.
- Schnake, M. E. ve Dumler, M. P. (2003). Levels of Measurement and Analysis Issues In Organizational Citizenship Behaviour Research, *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, Sayı 76, s. 284.

- Uyargil, C. vd, (2013). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Yenilenmiş 6. Baskı, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İnsan Kaynakları Yönetimi Anabilim Dalı Öğretim Üyeleri, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Vemie, J. (2007). Employee Training and Development and The Learning Organization, *Economics and Organization*, Vol:4, No:2, 209-216.
- Yıldız, N. (2011). “İnsan Kaynaklarında Eğitim ve Geliştirme Faaliyetlerinin Örgütsel Vatandaşlık Davrasına Etkileri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yükselen, C. (2006). *Pazar Araştırmaları*, 3. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.

TÜRKİYE’DE YÖNETİM FONKSİYONLARI AÇISINDAN ÖZEL GÜVENLİK HİZMETLERİNİN ÖRGÜTLENMESİ¹

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Naci EFE
Üsküdar Üniversitesi
mnaciefe@ekolgrup.com.tr

ÖZET

Türkiye’de özel güvenlik şirketlerinin sayısı hızla artarken, devletin fonksiyonları da artmaktadır. Ancak buna paralel olarak güvenlik sorunlarında bir azalma yaşanmamaktadır. Türkiye’de mevzuat ve personel yetersizliğinin yanı sıra eğitim, ekipman, özerklik ve denetim gibi konulardaki sorunlar nedeniyle insanlar güvenliklerinin sağlanması konusunda mücadele gücünü yitirmektedirler. Üstelik Türkiye’de bugüne kadar özel güvenlik olgusu üzerine yeterli sayıda inceleme yapılmamıştır. Bu çalışmada, Türkiye’de özel güvenlik hizmetlerinin sorunlarına cevap aranmaya çalışılmıştır. Yönetim ve güvenlik kavramından yola çıkılarak, yönetimin temel fonksiyonları içinde güvenlik hizmetlerinin özelleştirilmesi ve örgütlenmesi konularına değinilmiştir. Son olarak da özel güvenlik sisteminin faaliyet alanları, görev ve yetkileri ele alınarak ülkemizdeki özel güvenlik sisteminin sorunları ortaya çıkarılmıştır. Bütün bu konular, Türkiye’de yıllardır büyük kayıplara neden olan güvenlik hizmetlerindeki sorunların çözümüne ışık tutması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Güvenlik, Özel Güvenlik, Güvenlik Hizmetleri

ACCORDING TO MANAGEMENT FUNCTIONS IN TURKEY, BE FORMED ORGANIZATION OF PRIVATE SECURITY SERVICES²

ABSTRACT

While the number of private security companies in Turkey increases rapidly, the functions of the state increases as well. In parallel with this, however, there is no decrease in security issues. In addition to the lack of legislation and personnel in Turkey, people are losing the power to struggle for their security due to problems such as education, equipment, autonomy and supervision. Moreover, there has not been enough research made about the phenomenon of private security in Turkey until now. In this study, the answer to the problems of private security services in Turkey has been sought. Based on the concept of management and security, the privatization and organization of security services have been mentioned within the main functions of management. Finally, issues of the private security system in our country have been raised by taking the areas, duties and authorities of the private security system into consideration. All these issues are important in order to shed light on the solution of the problems in security services that have caused great losses in Turkey for many years.

Keywords: Management, Security, Private Security, Security Services

---

¹Bu makale, yazarın 2009 yılında Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde hazırlamış olduğu “Türkiye’de Yönetim Fonksiyonları Açısından Özel Güvenlik Hizmetlerinin Örgütlenmesi ve Bir Uygulama” adlı yüksek lisans tezinden yola çıkılarak üretilmiştir.

²This article is based on the author’s master’s thesis titled “According to Management Functions in Turkey, Be Formed Organization of Private Security Services” prepared at Beykent University Institute of Social Sciences in 2009.

تنظيم خدمات الأمن الخاص من الناحية الوظيفية في الإدارة في تركيا³

ا. مساعد د. محمد ناجي أفه
جامعة أوسكار
mnacief@ekolgrup.com.tr

ملخص

بينما يزداد عدد شركات الأمن الخاص في تركيا، تزداد وظائف الدولة ايضاً. ولكن بالتوازي مع هذا يوجد نقصان في مشاكل الأمن. يكافح الناس من أجل ضمان أمنهم بسبب المشاكل الموجودة في مواضيع مثل التعليم والمعدات والسيادة والرقابة بجانب عدم كفاية القوانين والموظفين في تركيا. غير انه لم تكن هناك أبحاث كافية عن مفهوم الأمن الخاص في تركيا حتى الآن. حاولنا في هذه الدراسة البحث عن أجوبة لمشاكل خدمات الأمن الخاص. بدءاً من مصطلح الإدارة والأمن، تم التطرق الى تخصيص وتنظيم خدمات الأمن في الوظائف الأساسية للإدارة. في النهاية تم اظهار مشاكل نظام الأمن الخاص في بلدنا بتناول مجال أنشطة نظام الأمن الخاص ومهامه ومسؤوليه. كل هذه المواضيع هامة كضوء لإيجاد حلول لمشاكل خدمات الأمن التي سببت خسائر كبيرة في تركيا على مدار السنين.

الكلمات الرئيسية: الإدارة، الأمن، الأمن الخاص، خدمات الأمن.

1. GİRİŞ

İnsanlar, şahsi güvenliklerinin sağlanması karşılığında devlete hak ve özgürlüklerinden feragat ederek bazı sorumluluklar yüklemişlerdir. Bu nedenle güvenlik konusu yüzyıllardır devletin en temel fonksiyonları arasında yer almıştır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda teknoloji baş döndürücü bir hızla gelişirken, sanayileşme ve kentleşme de beraberinde bazı problemler doğurmuştur. Suç çeşitliliği ve suçların nitelikleri karşısında devletin mücadele gücü zayıf kalmıştır. Devletin yönetim fonksiyonlarındaki artışla birlikte, kamu düzeni ve güvenliği konusunda bazı zaafılar ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın amacı, Türkiye’de güvenlik olgusunun gelişimine ve sorunlarına tarihsel ve sosyolojik boyutlarıyla bilimsel bir bakış getirmektir. Bu bakış, özel güvenlik sistemi şeklinde adlandırılan kavramın etraflıca değerlendirilmesini sağlayacaktır. Özellikle son yıllarda ülkemizde yaşanan terör olaylarının sivillerin bulunduğu ortamlarda daha sık meydana gelmesi göz önünde bulundurulduğunda, güvenlik kavramının irdelenmesi daha da önem kazanmaktadır.

Türkiye’de özel güvenlik şirketlerinin sayısındaki artış, hazırlanan birtakım düzenlemelerin yetersizliğinin önüne geçememiştir. Özel güvenlik sektörü, çalışmanın kapsamını belirlemektedir. Çalışmanın sağlayacağı fayda ise gün geçtikçe filizlenen güvenlik sorunlarında özel güvenlik sektörünün hangi boyuta payının olduğunu saptamak olacaktır. Böylelikle, yaşanan sorunların çözümü adına devletin ve özel güvenlik şirketlerinin farklı bakış açılarını benimsemesi mümkün olabilecektir.

2. YÖNETİM VE GÜVENLİK

Yönetim, bir grup insanı belirlenmiş amaçlara doğru yönlendirme, aralarında ki iş bölümü, iş birliği ve koordinasyonu sağlama çabalarının toplamıdır (Eren, 2003: 3). Yönetim bilimi ise idarenin kuruluş ve işleyişini inceleyen politika biliminin bir koludur. Konuları idare hukukunun konuları ile benzerlik gösterir. Fakat yönetim bilimi konuyu bir başka açıdan yönetimin temel fonksiyonlarını kullanarak değişik biçimde inceler (Dalay, 2001: 34).

Güvenlik ise hem psikolojik ve fizyolojik koşulları hem de onu başarmak ve sağlamak için amaçlanmış faaliyetleri içerir. Ansiklopedide ise kısaca şöyle tarif edilmektedir: Tehlikeden veya endişeden korunmak veya bu konularda özgür olmak (Fay, 1981: 22).

تم اعداد هذه المقالة انطلاقاً من بحث الماجستير الذي أعده الكاتب عام 2009 في معهد العلوم الاجتماعية بجامعة باي كانت، تحت عنوان " تنظيم خدمات الأمن الخاص من الناحية الوظيفية في الإدارة فيتركيا وتطبيقه".

Günümüz toplumsal yapısı içinde ekonomik yapının gelişmesi, sanayi çağından uzay çağına geçiş sürecinde insanlığın güvenlik ihtiyacı, ilkel toplulukların güvenlik ihtiyacından çok daha fazladır. Bugün suçlar o kadar çok artmıştır ki bazı ülkelerde cinayetten ölenler, iki ülke arasında yapılan savaşta ölenlerden fazladır. Modern toplumların çelişkilerinin çokluğu suçların miktarını ve niteliğini artırmaktadır. Bu da devletin ve bireylerin etkili çözümler üretmesini zorunlu kılmıştır. Özel güvenlik denilen olgunun kaynağı, güvenlik konusunda devletin yetersiz kalması ve güvenliğin kapsamının genişlemesi neticesinde ortaya çıkmıştır.

2.1. Yönetimin Temel Fonksiyonları

Yönetim sürecini oluşturan fonksiyonlar, örgütün tüm basamaklardaki yönetim faaliyetlerinin özüdür. İşletme için bu fonksiyonlar işletmenin bütün faaliyetlerinde yerine getirilir. Yönetim fonksiyonları arasında çok yakın ilişkiler vardır (Efil, 1999: 74).

Yöneticiler; beşeri, fiziki ve bilgi kaynaklarını etkili bir biçimde birleştiren ve bu kaynakları örgüt amaçlarını başarmak için kullanan kişilerdir. Yöneticinin planlama, örgütleme, yöneltme, koordinasyon ve kontrol sürecini gerçekleştirmek temel sorumluluğudur (Griffin, 2002: 8). Yöneticinin bu sorumlulukları, yönetimin temel fonksiyonları olarak tanımlanabilir.

2.2. Güvenlik Hizmetlerinin Özelleştirilmesi

Devlet, kamu düzenini ve güvenliğini sağlamak ve korumak zorundadır. Bu nedenle güvenlik hizmetleri, devletin asla ihmal etmemesi gereken bir faaliyettir. Devlet diğer bütün faaliyetlerini özel sektöre bıraksa bile güvenlik hizmetlerini bütünüyle devredemez. Bazı güvenlik hizmetleri özel sektör tarafından yapılacak türden değildir.

Özelleştirme konusu Türkiye'nin kanayan yarasıdır. Devlet güvenlik, eğitim, sağlık gibi temel fonksiyonlarının dışında özel sektörde yapılabilecek düzenlemeler konusunda gerekli adımları tam anlamıyla atabilmiş değildir. Ayrıca yanlış yerde, yanlış zamanda devletin küçülmesi adına yapılmaması gereken uygulamalar da yapılmaktadır. Kuşku yok ki eğitim, güvenlik, sağlık gibi devletin temel görevleri sayılan konularda devletin özel sektöre devretmesi gereken unsurlar vardır. Diğer aşamalardan geçmeden evvel devletin küçültülmesi adına işe buralardan başlanması, sorunun çözümünü kolaylaştırmak yerine daha da zorlaştıracaktır.

Özelleştirme, bir etkinlikte ya da üretimde devletin rolünü azaltma eylemi olarak tanımlanabilir. Özelleştirmede temel amaç, serbest piyasa ekonomisini güçlendirmek, hizmet kurumlarında etkinliği sağlamak kamunun kaynaklarını daha verimli kullanarak başka kamu birimlerine kanalize etmek olarak sayılabilir. Özelleştirme siyasi, ekonomik, idari ve toplumsal gerekçelere dayandırılmaktadır (Eryılmaz ve Eken, 1990: 56). Özelleştirmenin sağlayacağı en temel faydalardan biri; toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasında sivil toplum kuruluşlarına, özel kişilere, aile kurumuna daha çok söz hakkı tanınacak olmasıdır. Özelleştirme hizmetin üretimi, finansmanı, yönetimi ve mülkiyeti gibi farklı alanlarda olmaktadır. Buna bağlı olarak işin türüne göre değişik özelleştirme metotları uygulanır (Eryılmaz ve Eken, 1990: 58). Özelleştirme sayesinde devlet, vergi alma gibi bir zorunluluğa başvurmadan veya borçlanmadan yeni kaynaklar elde etmektedir. Yani özelleştirme bir çeşit finansman modeli olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Serbest piyasa ekonomisinin geliştiği ülkelerde, kamu hizmetlerini yürütme alternatifleri içerisinde bazı güvenlik hizmetlerinin özelleştirilmesi konusu da bulunmaktadır. Güvenlik hizmetlerinde özelleştirme hizmetin mülkiyetinde değil, daha çok hizmetin yönetimine ilişkin bir işlemdir. Güvenlik hizmetleri niteliği itibarıyla bütünüyle özel sektör tarafından yürütülmesi zor bir işlem olduğu için, devletin bu noktada bir ağırlığının olduğunu söyleyebiliriz.

Adalet, savunma ve güvenlik gibi hizmetler temel kamu hizmetleri arasında sayılır ve tamamıyla özelleştirilmesi söz konusu değildir. Ancak devlet bazı alanlarda kamu yaran görmekle birlikte bunları

uğraş konusu yapmayı, o alanda çalışmak isteyen bireylere ve topluluklara destek ve kolaylık sağlamayı tercih edebilir. Burada devletin kamuya yararlı özel girişimleri özendirme girişimleri söz konusudur.

Yaşanan tecrübeler, güvenlik hizmetlerinin özelleştirilmesinin maliyet ve kalite açısından önemli gelişmelere neden olduğunu göstermiştir. Bu da doğrudan özelleşmeden beklenen faydanın sağlanması anlamına gelmektedir. Özelleştirilmesi istenen hizmetin güvenlik hizmeti olması, birçok çelişkileri de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle özelleştirme sürecinin işleyişinin temelinde bazı şüpheler yatmaktadır. Politik ve teknolojik yetersizlikler, rekabet sorunları, yerel otoriteler gibi nedenler bu şüpheleri artırmaktadır.

3. ÖZEL GÜVENLİK SİSTEMİ

3.1. Özel Güvenlik Sisteminin Faaliyet Alanları

Özel güvenlik sektörünün en yaygın faaliyet alanlarından biri, kişilerin ve malların korunup gözetilmesidir. Koruma görevleri, özel güvenlik sisteminin en geniş bölümünü oluşturmaktadır. Bu tip görevler endüstriyel, ticari ve müstakil binaların üniformalı veya üniformasız güvenlik görevlilerince korunmasını ifade eder. Bugün Türkiye’de özel güvenlik şirketi sahipleri yöneticileri ile farklı kurumların özel güvenlik birimi yöneticilerinin birçoğunun Türk Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Genel Müdürlüğü kökenli olması ilgi çekicidir.

ABD’de yapılan bir araştırmaya göre, insanlar ve kuruluşlar psikolojik olarak teknik cihazların yeterli olamayacağını düşünmekte ve bunun yerine koruma personeline tercih etmektedirler. Özel mülkiyetin korunmasında ise daha çok teknolojik cihazlar kullanılmaktadır. Bunun nedeni ise özel mülkiyet koruma görevlilerinin daha masraflı olması, koruma elemanlarının yetersizliği ve silahsız olmasıdır (Fischer, 1987: 80)

Özel devriye hizmetleri, yaya veya araçla farklı konut veya arazilerin periyodik kontrollerini yapmak suretiyle sağlanır. Bu hizmetler büyük iş yeri ve konut sitelerinin kontrolü olabileceği gibi aynı kişiye ait farklı mülklerin kontrolü amacıyla da yapılabilir. Devriye hizmetleri, nokta hizmeti yapan bekçilerden farklı bir hizmet görür. Devriye hizmetlerinin amacı suçların engellenmesi ve suç işleme temayülünde olan suçluların caydırılmasıdır.

Değerli mallarını korumak isteyen veya riskleri azaltmak için bilgi almak isteyen birçok firma, polis yerine danışma servisleri alanında uzmanlaşmış özel güvenlik birimlerine başvurmaktadır. Her meslekte olduğu gibi burada da bir grup uzman görev yapmakta ve bilgilerini ücreti karşılığında isteyenlere sunmaktadır. Güvenlik danışmanı denen bu kişiler kişilere ya da şirketlere mallarını ya da kendilerini korumak için tavsiyelerde bulunmaktadırlar.

Risk yönetimi, riskleri önceden tahmin etme, mümkün olduğu kadar risklerden kaçınmayı planlama ve kaçınmanın imkânsızlaştığı yerde riski başka alana aktarma araştırma servislerinin işidir. Bu izlenen stratejinin amacı suçu önlemek değil, kaybı önlemektir. Günümüzde özel güvenlik acentelerinin, suçu bulma fonksiyonları terk ederek daha çok malı korumaya yöneldikleri, aynı zamanda polis güçlerinin de devriye fonksiyonlarını bırakarak suçun bulunmasına gittikçe daha çok önem verdikleri görülmektedir.

Araştırma servisleri, merkezi alarm sistemleri, korunması gereken yere veya bölgeye alarm cihazları yerleştirerek alarm tablosu vasıtasıyla takip etmeyi ve gerekli durumlarda bölgeye güvenlik elemanı göndererek sorunun çözülmesini sağlar. Bazı ülkelerde alarm sistemleri, merkezi alarm sistemini kuran özel güvenlik şirketine değil resmi güvenlik birimlerine bağlıdır. Alarm aktarıcı sistemler öncelikle polisi durumdan haberdar ederek müdahale edilmesini sağlamaktadırlar (Madden, 1992: 77).

Ulaşım güvenlik hizmetleri alanında özel güvenlik hizmetlerinin gelişmesi, havayolu taşımacılığında terörist faaliyetlerinin ve uçak kaçırma olaylarının artması sonucu olmuştur. Dünyada ülkelerin çoğu havaalanı, liman tren istasyonu gibi özel durumu bulunan ve terörist faaliyetlerin açık hedeflerinde olan yerleri özel güvenlik birimleriyle korumaktadır. Bu kendi bünyelerindeki güvenlik birimleri olduğu gibi,

özel güvenlik şirketlerinden de yararlanmaktadır. Bu gibi yerlerde polisin fazla bir fonksiyonu bulunmamaktadır.

Son olarak; zırhlı araç servisleri ise para, değerli eşya, endüstriyel değeri yüksek mallar ve işverence istenen diğer malzemelerin bir yerden diğer bir yere güvenlik içinde taşınmasını sağlar. Bugüne kadar bu servislerin en yaygın kullanımı para ve paraya çevrilebilir evrakların taşınmasından oluşmaktadır. Maaşlar, hâsılatlar ve diğer nakitler zırhlı taşıma servislerinin belkemiğidir.

3.2. Özel Güvenlik Teşkilatı Görev ve Yetkileri

Özel güvenlik teşkilatının görev alanı, ilgili kuruluşun il dâhilindeki görev sahasıdır. Özel güvenlik teşkilatının görev alanı, il koordinasyon kurulu tarafından gerekli görüldüğünde, görevin devamlılığı ve maksadı da dikkate alınarak, genişletilebilir veya daraltılabilir. İl koordinasyon kurulu bu kararını, kuruluşun bulunduğu yeri bizzat görme şartıyla verir.

Özel güvenlik elemanının görevini; yasa, yönetmelik ve bağlı olduğu kurumun yapısına ve çalışmasına dayalı hukuki mevzuatı istikametinde, yetkili amirlerinin yap dediğini yapmak, yapma dediğini yapmamak şeklinde tanımlamak mümkündür. Özel güvenlikçinin hizmeti, mutlaka göreviyle ilgili olmalıdır. Özel güvenlik personelinin suç öncesi ve suç sonrası durumlara göre görevlerini; olayları önleme ve bastırma, idari ve önleyici hizmetlerle ilgili görevleri olarak üç başlık altında toplayabiliriz.

Her özel güvenlik personeli, göreviyle ilgili olarak, üstüne düşeni öğrenmeye ve öğrendiğini de yerinde ve zamanında uygulamaya mecburdur. Kendisinden beklenen görevlerini yapabilmek için mesleki bilgi, yüksek ahlak ve kuvvetli maneviyata sahip olmalıdır.

Özel güvenlik elemanı, bağlı olduğu kuruluşun malını ve kuruluşta çalışanların canını korumakla görevlidir. Bu genel tanımlamadan da anlaşılacağı üzere, özel güvenlik personelinin temel görevi çalıştığı kurumun düzenini, güvenliğini sağlamak, görev sahasında huzuru bozanları ve saldırganca davrananları gerekirse zor kullanarak etkisiz hâle getirmek. Özel güvenlik teşkilatı mensupları kuruluş sahasında belirtilen işlevlerini, uygulayacağı önleyici hizmetlerle gerçekleştirir.

3.3. Türkiye’de Özel Güvenlik Hizmetlerinin Örgütlenmesi

Özel güvenliğin bütünüyle kâr amacına yönelik olduğunu söylemek de mümkün değildir. Birçok havaalanı, hastane ve okul kâr amacı gütmeksizin özel güvenlik kuvveti çalıştırmaktadır. Günümüzde güvenlik hizmetleri askeri kuvvetler, kamu güvenlik güçleri, ilgili bireyler ve organizasyonlar ya da organize özel teşebbüsler sayesinde sağlanabilmektedir.

Profesyonel güvenlik kuruluşları seslerini, dergi ve kitaplardan oluşan yayınlarla duyurmakta, üniversite ve yüksekökol seviyesindeki eğitim programlarıyla geleceğe yönetmektedir. Özel güvenlik endüstrisi, iyi hizmet karşılığında iyi ücret kazandığının farkına varmıştır. Bunun için pahalı programlara para ödemekten sakınmamaktadır. Eğitimsiz, düzensiz, düşük ücretle yapılan işten sadece kar etmek düşüncesi ile ucuz çözümlere yönelen firmalar, etkin bir hizmet verememekte ve itibar görmemektedir. Bunun sonucu, ya tamamen profesyonelleşerek kurumlarını iyileştirmekte ya da hayatlarına son vermektedirler.

3.3.1. Özel Güvenlik Hizmetleri

Özel güvenlik hizmetleri genelde üç şekilde yürütülmektedir.

• **Firmanın kendi içinde oluşturduğu özel güvenlik birimi (Proprietary):** Özel güvenlik birimi personeli şirketin kendi personeli olup, şirket personeli bir güvenlik müdürüne bağlı olarak çalışır ve ücretini kurumundan alır.

• **Kiralayan tarafından kontrol edilen ve yönetilen özel bir güvenlik şirketinden sağlanmış olan güvenlik görevlileri (Inhouse):** Burada bir işgücü kiralaması söz konusudur. Güvenlik hizmetinden

yararlanmak isteyen şirket, özel bir güvenlik şirketinden güvenlik personeli kiralar ve ihtiyacı olan güvenlik hizmetinin istediği gibi yürütülmesini sağlar.

• **Hizmet talep eden firmanın belli bir ücret karşılığı özel güvenlik firması ile anlaşması (Contact Service):** Bu tip hizmet şeklinde, kontrol ve yönetim tamamen özel güvenlik firmasının yetkisindedir. Hizmeti talep eden firmanın güvenlik ihtiyacının karşılanması, özel güvenlik firması anlaşmaları ve taahhütleri ölçüsünde sorumludur.

Özel güvenlik şirketleri, güvenlik hizmeti üretmek amacıyla özel kişi ve kuruluşlar tarafından kâr amacına yönelik olarak kurulurlar ve bu hizmetleri talep üzerine ihtiyaç sahiplerine sunarlar. Özel güvenlik birimi ise, kamu ya da özel kuruluşların bünyelerinde güvenliği sağlamak amacıyla kurdukları ünitelerdir.

Ancak özel güvenlik sistemlerinin yapısında belirli bir standardizasyona gitmek oldukça güç görünmektedir. Çünkü ülkeden ülkeye değiştiği gibi, aynı ülkenin değişik yörelerinde de uygulamalar farklı olabilmektedir. Aynı iş kolunun farklı firmalarında bile, uygulamalar başka türlü olabilmektedir. Bu farklılıkların yasal düzenlemelerden kaynaklandığı unutulmamalıdır.

3.3.2. Özel Güvenlik Şirketleri

Özel güvenlik şirketleri üç kategoride açıklanabilir:

• **Maddesel ve Mekanik Hizmetler Sunan Şirketler:** Kilitler, kasalar kuvvetli ve muhkem yapılar, kepenkler, güvenlik camları, tel örgü, araç güvenlik sistemleri gibi işlemleri sağlayan firmalar bu kapsama girer.

• **Elektrik ve Elektronik Hizmetleri Sunan Şirketler:** Alarm sistemleri dedektörler, kapalı devre TV sistemleri, kontrol panelleri, hareketli video kameralar, giriş kodlu kart sistemi, elektronik açma kapama devreleri, duman ve yangın dedektörleri gibi sistemleri üreten, ihtiyacı olanlara pazarlayan ve montajını yapan firmalar bu sınıfa girmektedir.

• **Fiziki Koruma Hizmetleri Sunan Şirketler:** Devriye sistemi, para nakil işlemleri alarm durumunda ilk müdahale birimleri, uzaktan kontrol sistemlerinin yürütülmesi, araştırma ve danışma servisleri güvenlikte insan unsurunun kullanıldığı bütün birimlerdeki ihtiyaçları karşılayan firmalar bu şekilde sınıflandırılabilir.

Özel güvenlik birimi güvenlik ve koruma müdürü ile yeteri kadar müdür yardımcısı grup şefleri ve koruma görevlilerinden oluşur. Özel güvenlik birimi, kurulacak kuruluşun büyüklüğü ve taşıdığı özelliklere göre değişir. Özel güvenlik biriminin görev alanı, bağlı bulunduğu kuruluşun yerleşim alanı ile sınırlı tutulmuştur. Özel güvenlik birimi personelinin görev ve yetkileri, kanun ve yönetmeliklerle belirlenmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere kamu kurumlarında hiyerarşik basamaklar daha fazladır. Özel sektör kuruluşlarında ise yatay bir örgütlenme modeli seçilerek bu hiyerarşi basamakları azaltılmıştır.

4. GÜVENLİK SİSTEMİNİN SORUNLARI

Ülkemizde genel ve özel kolluk arasındaki görev alanı kesin olarak saptanmamıştır. Bazı kolluk görevlerinin yerine getirilmesinde belirli kuruluşlar yükümlü tutulmuşlar, ancak bu görevleri yerine getirecek kolluk kuvvetlerinin kuruluşu ile görev ve yetkileri yasal olarak belirlenememiştir. Özel kolluğun genel kolluğun görevlerini üstlendiği durumlar görüldüğü gibi, o kadar görev yoğunluğu arasında çoğu kez genel kolluk, özel kolluk görevlerini de üstlenmiş durumdadır.

Örgütlenme bakımından güvenlik hizmetlerinin gösterdiği mevcut yapı, özellikle özel kolluk alanında yoktur. Ülkemizde özel kolluk alanında belirli bir standardizasyona gidilememiş, karmaşık ve dağınık bir yapıya dönüştürülmüştür. Gelişmiş ülkelerdeki özel kolluk görevlerinin aksine kamu kolluğuna bağımlı bir birim hâline getirilmiştir.

Güvenlik güçlerine görevi ile ilgili doğrudan ilişkili olamayan işlerin verilmesi ana fonksiyonlarını aksatmaktadır. Ülkemizde bugün tebligat, ruhsat, vatandaşlık, pasaport, trafik tescil gibi hizmetlere boğulan polis ana görevi olan kamu düzenini sağlama ve koruma görevini istenilen ölçüde yerine getirememektedir. Polis sadece tebligat yapar hâle gelmiştir. Polis görevi olmadığı hâlde bankaların borç-alacak işleriyle uğraşmaktadır.

Mevcut personel eğitim politikasıyla yeterli personel temini zordur. Mevcut sistemde polis olmak için başvuran aday sayısı da yetersizdir. Bu nedenle istenilen vasıflara haiz personel seçimi yapılamamaktadır. Bunun nedeni ise TV ve basın yoluyla tanıtıcı, hizmete çekici yoğun bir reklam kuşağı oluşturulamamasıdır.

Ülkemizde güvenlik hizmetleri konusunda personele verilen eğitim kısa, teorik ve yetersizdir. Bu nedenle görev konusunda birçok sorunlar doğmaktadır. Görev ve yetki sınırının ne olduğunu bilmeyen bir güvenlik görevlisi, hizmet anında ya çekimser kalmakta ya da saldırgan bir tutum içerisine girerek, kişi hak ve özgürlüklerini kısıtlama yolunu seçmektedir. Bu da güvenlik güçlerinin saygınlığına gölge düşürmektedir. Başka bir deyişle güvenlik personelinin büyük eksikliği olan eğitim sorununun çözümlenebilmesi için sistemli bir eğitim programı uygulanamamakta, işin dış görüntü ve merasim boyutu ile ilgilenilmektedir.

Ülkemizde güvenlik örgütlerinde görevli sayısı birimlere dağıtılan araç-gereç, birimlerde kullanılan teknoloji ve başka olanaklar her yerde yeterli düzeyde olmadığından polisin kamusal ilişkileri birimin bunlara sahip olup olmadığına göre farklılık göstermektedir (Dündar, 1984: 94). Personelin görevlerinin belirlenmesinde araç-gereç ve başka olanakların hizmet yerlerine göre dağıtılmalarında nesnel ölçütler kullanılmamaktadır. Değişen yönetimlere göre uygulamaların da sürekli farklılık arz etmesi hizmetlerin verimini düşürmektedir.

Güvenlik hizmetlerinin esas amacı, suçların oluşmasında önce önlenmesidir. Bu nedenle önleyici kolluk görevlerine daha çok önem verilmelidir. Çünkü bu durumda hem toplumsal barış sağlanır, hem de bireylerin zarar görmesi önlenir. Ülkemizde özellikle büyük kentlerimizde belirli yerleşim alanlarında polis merkezleri kurulması yerine semt karakollarının oluşturulması tercih edilmektedir. Söz konusu örgütlenme modelinde personel ve araç yetersizliğinden dolayı çok sayıda mobil ekipler çıkarılamamakta, böylece istenilen ölçüde önleyici kolluk hizmetleri sağlanamamaktadır.

Güvenlik örgütlerinin aşırı merkezîyetçi bir zihniyet ile yönetilmesi hizmetin süratli verimli yürütülmesini zorlaştırmaktadır. Ancak üniter devlet yapımızda güvenlik hizmetlerinin il düzeyinde örgütlenmesinin bazı sakıncalar doğurabileceğini de düşünmek gerekir. Bu sorun anayasa gereği illerde valilere tanınan yetki genişliği ilkesinin daha etkin olarak uygulanması ile asgari düzeye indirilmeye çalışılmalıdır. Yapılması gereken, yerel düzeydeki bazı güvenlik hizmetlerinin özelleştirilmesi, bazı kuruluşlara ve yerel yönetimlere bazı hizmetler için polis gücünde kolluk birimleri oluşturma yetkisi tanınmasıdır.

Bazı kolluk görevleri özellikle itibariyle uzmanlık ister. Profesyonelleşmemiş ve uzmanlaşmamış personelle hizmetlerin etkin yürütülmesi mümkün olamaz. Bu nedenle yeterli sayıda uzman personel yetiştirmekle birlikte, yetişmiş uzman personelin görev alanının çok önemli bir gerekçe olmadan değiştirilmemesi gerekir. Ülkemizde jandarma örgütü kolluk hizmetlerini meslekte uzmanlaşmamış geçici olarak istihdam edilen eğitimsiz jandarma örgütünde askeri görevler ağır bastığından kolluk hizmetleri ikinci plana itilmiştir. Bu durum hizmete olumsuz yönde etkilemektedir.

Türk güvenlik kuruluşlarının en önemli sorunlarından biri de denetim mekanizmasına işlerlik kazandıramamış olmalarıdır. Denetim iller düzeyinde yeterince uygulanamamakta, deneticiler hataları düzeltici rol oynayacakları yerde, salt kusur bulma amacına yönelmektedir. Ayrıca ödüllendirme ve terfi sistemi aksamakta, kıdem ve liyakat yerine çoğu kez siyasi ve kişisel kayırcılık ön plana çıkmaktadır. Bazı politikacılar disiplinsiz ve başarısız bazı emniyet mensuplarına arka çıkmakta, atamalarda kimi emniyet mensuplarının lehinde, kimilerinin aleyhinde politik nüfuzlarını kullanmaktadırlar. Kısaca,

örgütün dinamik ögesini oluşturan personel rasyonel bir şekilde değerlendirilememektedir. Bu nedenle örgütte etkinliği sağlamak için personel değerlendirilmesinde çağdaş yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmadan çıkan sonuç, başta yönetim ve güvenlik kavramlarının irdelenmesinin sorunların çözümü adına önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Kavramlar irdelenirken güvenlik sorunlarında özel güvenlik sektörünün payı değerlendirilmiş, bu bağlamda özel güvenlik sisteminin faaliyet alanları, teşkilatın görev ve yetkileri, örgütlenmenin genel yapısı ele alınmıştır. Öte yandan, güvenlik hizmetlerinin özelleştirilmesinin doğurduğu avantajlar ve çelişkiler ortaya konmuştur.

Türkiye’de özel güvenliğin yeterince gelişmemesi çoğunlukla Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT), Genel Kolluk Örgütleri ve Özel Kolluk Örgütleri’nden kaynaklanmaktadır. Özellikle metropollerde suçların sürekli artış göstermesi ve resmi güvenlik birimlerinin suçla mücadelede sayısal ve nitelik olarak yetersizliği karşısında, gelişmiş ülkeler özel güvenlik sistemini geliştirmişler ve suçla mücadelede olumlu neticeler almışlardır. Bugün dünyanın pek çok ülkesinde özel güvenlik sistemi uygulamaları hızla yaygınlaşmakta, özel güvenlik sistemi sürekli olarak geliştirilmektedir. Ülkemizde de özel güvenlik sisteminin uygulanması, artan güvenlik ihtiyacının karşılanması açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle sistemin iyi tanımlanması ve tahlil edilmesi zorunludur.

Yönetim kavramının özünde planlama, örgütlenme, yöneltme, koordinasyon ve kontrol gibi süreçler vardır. Bu süreçlerin sorumluluğunu üstlenen devlet de güvenlik hizmetlerinin tamamını özel sektöre devredememektedir. Yine de devlet, özel sektörde yapabileceği düzenlemeler konusunda gerekli adımları atabilmiş değildir. Başta eğitim ve sağlık gibi görevler olmak üzere pek çok görevi özel sektöre devretme zorunluluğuna sahip olan ve bu konularda zaten büyük adımlar atan devlet, güvenlik konusunda da aynı adımları atmak durumundadır. Bu sayede serbest piyasa ekonomisi güçlenecek, hizmet kurumlarında etkinlik artacak, yeni finansman modelleri oluşturulabilecektir. Hepsinden önemlisi de güvenlik sorununun önüne geçilebilecektir.

Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de kolluk alanında belli bir standart benimsenmelidir. Bugün karmaşık ve dağınık yapıda olan kolluk alanı, yerine getirilmesi gereken görevlerin önündeki en büyük engellerden biridir. Bu engeller en çok da polislerde belirgin bir biçimde görülmektedir. Polisler, asli görevlerini yerine getirmekle yükümlüken ruhsat, vatandaşlık, trafik tescil gibi birtakım işleri yapmak durumundadır. Kolluk alanında standartların belirlenmesi gerektiği gibi eğitim konusunda da bazı atılımlar yapılmalıdır. Görev ve yetki sınırının ne olduğunu bilmeyen bir güvenlik görevlisi çoğunlukla problemlerin karşısında pasif kalmakta, bazen de kişilerin hak ve özgürlüklerini kasten kısıtlamaktadır. Bütün bunların yanında araç-gereç konusundaki eksiklikler, merkezîyetçi zihniyet ve denetim mekanizmasındaki aksaklıklar da güvenlik alanındaki sorunların kaynağını oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Dalay, İ. (2001). *Yönetim ve Organizasyon İlkeleri Teoriler ve Stratejiler*. Adapazarı: Sakarya Üniversitesi Yayınları.

Dündar, N. (1984). Polisin Kamusal İlişkileri. *Amme İdaresi Dergisi*, 17, 3.

Efil, İ. (1999). *İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Eren, E. (2003). *Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar)*. İstanbul: Beta Bayın Yayım. 6. Baskı.

Eryılmaz, B. ve Eken, M. (1990). Mahalli İdarelerde Özelleştirme Politika ve Uygulamaları. *Türk İdare Dergisi*, 389.

Fay, J. F. (1981). “*Encyclopedia of Security Management*” <https://www.amazon.com/Encyclopedia-Security-Management-Second-John/dp/0123708605>, (Erişim Tarihi: 26.03.2018)

Fischer, R. J. (1987). *Introduction to Security*. USA: Butterworth Publishers.

Griffin, R. W. (2002). *Management*. Boston: Houghton Mifflin Company. 7. Baskı.

Madden, K. (1992). *Guard Control System of Austrian*. England: Guarding Software.

SİYASİ PARTİ GENEL BAŞKANLARININ 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ SONRASI TWİTTER MESAJLARINA YÖNELİK İÇERİK VE SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ*

Doç.Dr. Nural İMİK TANYILDIZI

Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi

nimik@firat.edu.tr

Taha Yasin ATEŞ

tahayasinates@yandex.com

ÖZET

Günlük hayatın vazgeçilmez unsuru haline gelen internet, bireylerin alışkanlıklarında olduğu kadar kurumsal anlamda medya, siyaset, pazarlama gibi alanlar üzerinde de çeşitli değişikliklere neden olmuştur. İnternet ile hayatımıza giren alışkanlıkların başında ise sosyal medya gelmektedir. Kendine has bir dünya haline gelen sosyal medya, toplumda yerleşik olan iletişim ve birbirini etkileme biçimlerinde değişiklik göstermiştir. Günlük hayatta insanlar üzerinde bu denli karşılığı olan sosyal medyanın siyaset kanadında da karşılık bulmaması mümkün değildir. 2000'li yıllar ile birlikte siyasal iletişim çalışmalarında kendine geniş bir yer bulan sosyal medya, günümüzde siyasal partilerin ve siyasal aktörlerin aktif olarak kullandığı bir mecra haline gelmiştir.

Bu çalışmada Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grubu bulunan siyasi partilerin genel başkanlarının Twitter üzerinden yaptıkları iletişim çalışması ele alınmıştır. 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası bir ay içerisinde paylaşılan iletilerin incelemesi yapılarak liderlerin siyasal duruş ve ideolojilerinin paylaşımlara olan yansımaları irdelenmiştir. Sosyal medya hesaplarında darbe girişimi sonrası kullanılan söylem, paylaşımlarda tercih edilen sözcükler ve paylaşım yaparken dikkat edilen hususlar ele alınmıştır. Teun A. Van Dijk eleştirel söylem çözümleme modeli ile makro ve mikro inceleme yapılmıştır. Niceliksel içerik çözümlemesi ile de incelemeye tabi tutulan hesaplarda verilerin kaydedildiği güne kadar toplam atılan tweet sayısı, takipçi ve takip edilen kişi sayısı ile 16 Temmuz – 16 Ağustos tarihleri arasında atılan tweetlerin yanıtlanma, retweet ve beğeni sayısı karşılaştırma yapılarak çalışmada analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyasal İletişim, Sosyal Medya, Twitter, 15 Temmuz Darbe Girişimi

AN ANALYSIS OF CONTENT AND DISCOURSE OF TWİTTER MESSAGES OF THE POLITICAL PARTY LEADERS AFTER COUP ATTEMPT IN 15TH JULY

ABSTRACT

The Internet, which has become an indispensable element of everyday life, has caused various changes in areas such as media, politics and marketing as well as in the habits of individuals as well as in corporate sense. Social media is at the forefront of the habits that enter my life with the internet. Social media, which has become a special world of its own, has changed in the forms of communication and influence affecting the society. It is not possible for the social media, which has such a contradiction in people in daily life, to find a response in the political wing. Social media, which has found its place in political communication studies with the years of 2000, has now become a channel actively used by political parties and political actors.

* Bu çalışma 2017 yılında sunulan bir yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

In this study, the communication activities of political party leaders, who are in the Grand National Assembly of Turkey, via Twitter were discussed. A review of the messages shared within a month after the coup d'etat on July 15th examined the reflection of the political party leaders and the ideals of the political positions and ideals of the leaders on the share. In the social media accounts, the discourse used after the coup attempt, the words preferred in sharing, and the issues that are considered when sharing are discussed. Teun A. Van Dijk has conducted macro and micro analysis with critical discourse analysis model. Analyzed by quantitative content analysis, the total number of tweets that were subject to review by the day the data was recorded was analyzed by comparing the number of tweets that were attended and the number of followers and followers, responding to tweets from July 16th to August 16th, comparing retweet and liking.

Key Words: Political Communication, Social Media, Twitter, 15th July Coup Attempt.

/ تحليل محتوى ورسائل الرسائل الإخبارية لقادة الأحزاب السياسية بعد محاولة القتل في 15 يوليو تموز

ملخص

أدت شبكة الإنترنت، التي أصبحت عنصرا لا غنى عنه في الحياة اليومية، إلى حدوث تغييرات في ميادين الإعلام والسياسة والتسويق وكذلك في عادات الأفراد وكذلك في الشعور المؤسسي. وسائل الإعلام الاجتماعية هي في بداية العادات التي تدخل حياتي مع الإنترنت. وقد تغيرت وسائل التواصل الاجتماعي، التي أصبحت عالما فريدا من نوعه، في أشكال الاتصال والتأثير التي تؤثر على المجتمع. ولا يمكن لوسائل التواصل الاجتماعي التي تتناقض مع الناس في الحياة اليومية أن تجد ردا في الجناح السياسي. أصبحت وسائل التواصل الاجتماعي، التي وجدت مكانها في دراسات التواصل السياسي مع سنوات عام 2000، وسيلة تستخدمها الأحزاب السياسية والجهات السياسية الفاعلة في الوقت الحاضر.

وتمت مناقشة هذا العمل دراسة يفعلون في تركيا في مجال الاتصالات عبر رئيس تويتر من مجموعة من الأحزاب السياسية في الجمعية الوطنية الكبرى. وبعد مبادرة الانقلاب في 15 تموز / يوليو، أجري استعراض للرسائل التي تمت مشاركتها في غضون شهر لدراسة الموقف السياسي للقادة وتاملهم في حصة الأيديولوجيات. في حسابات وسائل التواصل الاجتماعي، يتم مناقشة الخطاب المستخدم بعد محاولة الانقلاب والكلمات المفضلة في المشاركة، والقضايا التي يتم أخذها في الاعتبار عند المشاركة. أجرى تيون أ. فان ديك تحليلا شاملا ومتكاملا مع نموذج تحليل الخطاب النقدي. وقد تم تحليل تحليل المحتوى النوعي مع البيانات في الدراسة تعرض الحساب حتى اليوم أنقذ ما مجموعه عدد مكبر الصوت المتاح من الأتباع وتليها الأشخاص ذوي 16 يوليو - 16 أغسطس بين أجوبة سقسقة القابل للتصرف، تغريد، وعدد من التقدير في دراسة مقارنة

الكلمات الرئيسية: الاتصالات السياسية، وسائل الإعلام الاجتماعية، تويتر، 15 يوليو مبادرة النبض

1.GİRİŞ

Yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesi bireyler arasındaki iletişim sürecinde değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu köklü değişimlerin başında yeni medya ve internet gelmektedir. İnternetin yaygınlaşması ile geleneksel medyadan yeni medya teknolojilerine doğru gerçekleşen bu geçiş insanoğlunun sosyal ağlar ile tanışmasına vesile olmuştur. Geleneksel medyada sadece alıcı pozisyonunda olan birey sosyal medya ile kaynak durumuna da gelmiştir. Böylelikle insanlar paylaşımlar hakkında hem fikir sahibi olmakta hem de kendi fikrini özgürce belirtebilme imkânı bulmaktadır. Yeni gelişen bu iletişim sistemi ile toplumda yerleşik olan iletişim ve etkileşim biçimleri de değişiklik göstermiştir. Sosyal medya, küresel olarak bilgi ve fikir aktarımının yapılabildiği, mekân kavramının yok olduğu, insanların istediklerini hiçbir maddi bedel ödmeden tek bir tuş ile çok hızlı bir şekilde milyonlara ulaştırabildiği bir ortam haline gelmiştir.

Sosyal medyanın kitlelere ulaşmada ve kitlelerden gelen geri bildirimleri analiz etmede sunduğu imkânlar diğer tüm alanlarda olduğu gibi siyasal iletişimin de ilgisini çekmektedir. Günümüzde içinde Türkiye'nin de olduğu birçok ülkede politikacılar daha çok kişi tarafından tanınabilmek, daha çok seçmene ulaşabilmek ve onların görüşlerini etkin ve verimli bir şekilde değerlendirebilmek gibi nedenlerle sosyal ağları aktif olarak kullanmaktadır (Çıldan vd, 2012, 2)

Siyasal iletişim çalışmalarının kampanya sürecinde, kampanyaya çok ciddi maddi kaynaklar aktarılması göz önüne alındığında herhangi bir maddi bedel ödmeden ve hızlı bir şekilde kitlelere ulaşmak sosyal

medyayı cazibeli hale getirmektedir. Sosyal medya araçları siyasilerin halka, halkın da siyasilere ulaştırabilme olanağı sunması yani çift yönlü iletişim imkânı sunması bakımından da önemlidir. Siyasiler kendi fikirlerini halka sunarken sosyal ağlar vasıtasıyla kamuoyunun da isteklerini öğrenme imkânı bulmakta ve oluşturdukları siyasi programlarını halktan gelen mesajlara ve isteklere göre şekillendirmektedir.

Siyasal iletişimde sosyal medyanın kullanımı ile ilgili literatüre bakıldığında yurt dışında ve yurt içinde konuyla ilgili birçok araştırma yapıldığı görülmektedir (Bayraktutan vd,2011; Çildan vd. 2012; Keskin ve Sönmez, 2011; Köseoğlu ve Al, 2013; Lutz, 2009; O'Donnel,2011; Shirky, 2011; Vitak, vd, 2011). Ayrıca 15 Temmuz ile ilgili Filiz Barın Akman'ın "15 Temmuz Darbe Girişimi Batı Medyası Söylem Analizi" isimli bir kitabına ulaşılmıştır. Kitapta 15 Temmuz darbe girişimi kapsamında Batı medyasının bir savaş enstrümanı olarak kullanıldığı ortaya konulmaya çalışılmış ve Türk insanının sömürgeci saldırılara karşı bağımsızlığını korunmadaki bilinci ve farkındalığı arttırılmak istenmiştir (Barın Akman, 2017). Yine Batı medyasının 15 Temmuz'u nasıl değerlendirdiğine ilişkin "15 Temmuz Darbe Girişimi ve Batı Medyası" isimli bir rapor yayımlanmıştır. Bu raporda Batı medyasının Türkiye'ye yönelik eleştirel yayın politikasını darbe girişiminde de devam ettirdiği tespit edilmiştir(Efe, vd. 2017). Bu çalışmanın en önemli farkı 15 Temmuz Darbe Girişimi ile ilgili olması ve çalışmada sadece parti liderleri üzerinden gidilmesidir.

Siyasal partilerin ve liderlerin iletişim kampanyalarında veya günlük gelişmeler hakkında kamuoyuna mesaj verirken en sık kullandığı sosyal medya araçlarının başında Facebook, Twitter ve Instagram gelmektedir. Çalışmada 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası siyasi parti genel başkanlarının verdikleri mesajlar ve olayı değerlendirme biçimi Twitter aracılığı ile yapılan paylaşımlar üzerinden ele alınmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grubu bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve Halkların Demokratik Partisi'nin genel başkanlarının Twitter hesapları incelenmiştir. 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası 1 aylık sürede yaptıkları paylaşımlar Teun A. Van Dijk eleştirel söylem çözümleme modeli ile makro ve mikro çözümlemeye tabii tutulmuştur. Niceliksel içerik çözümlemesi ile de incelemeye tabii tutulan hesaplarda verilerin kaydedildiği güne kadar toplam atılan tweet sayısı, takipçi ve takip edilen kişi sayısı ile 16 Temmuz – 16 Ağustos tarihleri arasında atılan tweetlerin yanıtlanma, retweet ve beğeni sayısı karşılaştırma yapılarak çalışmada analiz edilmiştir.

2. SOSYAL MEDYA

İletişimin şekli son yıllarda sosyal medya ile değişikliğe uğramıştır. İnternet üzerinden işleyen bu yeni medya araçları sadece bilgisayar değil mobil cihazlar üzerinden de kullanılabilir. Bu alanları insanların kendilerinin şekillendiriyor olmaları buralara istedikleri zaman kendi şahsi görüş ve düşüncelerini de yazma imkânını ortaya çıkartmaktadır. İnsanlar günlük yaşantılarından kesitleri kendi kurdukları cümlelerle buralara yazmakta, başkalarının yazdıklarına da serbestçe kendi düşünceleri doğrultusunda yorumlar ekleyebilmektedir. Genel olarak bireylerin internette birbirleriyle yaptığı diyaloglar ve paylaşımlar sosyal medyayı oluşturmaktadır. Sosyal medyada, sosyal ağlar ve toplu gruplar yer almaktadır. Sosyal medyada insanlar, kurumlarının tanıtımlarını yapabilmekte, arkadaş ilişkileri kurabilmektedir. Sosyal medya en yüksek derecede paylaşımın gerçekleştiği, online medyanın yeni bir türü olarak fırsatlar sunan en yeni fikirlerden biridir (Vural ve Bat, 2010, 3351). Yeni bir düşünce ve insanların daha önce görmediği ve aslında yabancı olduğu sosyal medya kısa sürede dünyanın her köşesinde kullanılır hale gelmiştir.

Sosyal medyanın bu kadar popüler olmasının sebebi, insanların kendilerine ait olan sosyal medya alanlarını istedikleri şekilde kontrol edebilmelerinden yani bu alanlarda kendilerini serbest hissetmelerinden kaynaklanmaktadır. Sosyal medya, internet tabanlı pek çok kanala sahiptir. Bloglar, video ve resim paylaşım siteleri, sosyal ağlar, microbloglar, wikiler, podcastler ve e-mailing başlıca sosyal medya kanallarıdır. İnsanlar bu alanlarda istedikleri şekilde çevreyle irtibat kurabilmektedir. Bu alanlar eğlence ve haberleşme için kullanıldığı gibi aynı zamanda başka iletişim alanlarında da kullanılmaktadır. Ticari ürün üreten ve pazarlamasını yapan işletmeler sosyal medya aracılığı ile hedef müşteri kitlelerine kolayca ulaşabilmektedir. Müşterinin uzağında olup da pazarladığı ürünü gösteremeyen satıcılar online ortamlarda ürünlerini her bölgeye ulaştırabilmektedir (Köksal ve Özdemir, 2013, 325-326) . Aynı şekilde sosyal medya aracılığı ile siyasi iletişim de yapmak mümkündür. Siyasi organların kendisi ya da partileri

adına kullandıkları bu sosyal ağlardan anlık olarak insanlara ulaşmaları mümkündür. Karşılıklı bir etkileşimin olabildiği modern medya araçları sayesinde siyasiler de hedef kitlelerine kolayca ulaşabilmekte ve onların fikirlerini öğrenebilmektedir. Twitter en yaygın kullanılan sosyal medya uzamlarından biridir. Siyasal iletişim faaliyetlerinin yoğun olarak sürdürüldüğü çok yönlü bir mikroblogdur. Mikrobloglar, anlık mesajlaşma ve durum güncelleme gibi fonksiyonların tek bir yerde toplandığı sosyal medya uygulamalarıdır (Koçak 2012, 49; Keskin ve Sönmez, 2015, 348).

Sosyal medyanın bu kadar çabuk kabul edilip büyük bir çoğunluk tarafından bu kadar sık kullanılıyor olmasının belki de en önemli sebebi sosyal medyanın geleneksel medyadan farklı olduğu bu yöndür. Geleneksel medyaya müdahale edemeyen kullanıcılar, sosyal medyada çıkan haberlere anında tepki belirtip yorumlar yapabilmektedir.

3.SİYASAL İLETİŞİMDE SOSYAL MEDYANIN KULLANIMI

Genellikle seçim dönemlerine indirgenen ve medya mesajları, lobicilik, konferans, kongreler, seminerler, sempozyumlar, siyasi partilerin düzenlediği toplantılar, miting, , elektronik posta, telefon, faks, rapor, broşür, afiş, , kitap, dergi, kurumsal gazete, broşür, fotoğraf, CD, ya da video gibi araç ve etkinliklerle gerçekleştirilen siyasal iletişim aslında toplumsal yaşamın her anını kapsamaktadır (Erdoğan, 1997, 190). Temelde iletişim üzerine kurulu olan seçim kampanyaları, son yıllarda dijital teknolojilerdeki değişiklikler nedeniyle değişmeye başlamıştır (Chadwick, 2014).

Sosyal ağlarda oluşan yenedünya sanal olarak adlandırılmaktadır ama toplum üzerindeki etkileri ve amaca ulaşmak açısından sonuçlarına göz önüne alındığında pekte sanal olmayan, gerçek etkiler doğuran alanlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Daha kısa anlatımla internet ile hayatımıza giren sosyal medya araçları sunulma ve kullanılmaları açısından sanal, ama etkileri bakımından gerçek olan ortamlardır. Küresel olarak bilgi ve fikir aktarımının yapılabildiği bu ağlar ile mekân kavramı yok olmuş insanlar istedikleri bilgi ve düşüncesi yeni medya kullanıcılarına kolayca aktarır hale gelmişlerdir (Babacan ve ark. 2011, 65). Kullanıcıları her geçen gün artan sosyal ağları siyasal iletişim için de kullanılmaktadır. Sosyal medya araçları ile siyasi partiler görüşlerini seçmenlerine ulaştırma imkânı bulmaktadırlar (Bayraktutan ve ark. 2012, 6). Modern demokrasilerde politikacılar üzerindeki en önemli güçlerin başında halktır. Bu nedenle halkın politikacıya ulaşması önemlidir. Sosyal medya bu durumu kolaylaştırmıştır. Sosyal medyanın güçlenmesine paralel olarak, politikacıların icraatlarından dolayı hesap verme süreleri kısalmış, fakat sorumlulukları çoğalmıştır (Çıldan vd, 2012, 3).

Özellikle 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren büyük bir yaygınlık kazanan sosyal medya siyasal arenada bir propaganda aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Borins, 2011; Koseoğlu ve Al, 2013, 109). Sosyal ağların siyasi alanda kullanılması ilk olarak Amerika Birleşik devletlerinde görülmüştür (Genel, 2012, 24). ABD Başkanlık seçimlerinde Barack Obama seçim kampanyası boyunca sosyal ağları rakibine göre çok daha etkili kullanmıştır (Borins, 2011, 92). Tabiki seçimlerin sonucunu sadece sosyal medya stratejilerine bağlamak yanlış olacaktır. Çünkü oy verme ediminde belirleyici birçok etken vardır. Sosyal medya bu etkenler içerisinde önemli bir değişkeni oluşturmaktadır. Fakat günümüzde bu ortamların yaygınlığı düşünüldüğünde siyasal kampanyalarda sosyal medyanın öneminin gittikçe arttığını söylemek mümkündür (Bayraktutan vd. 2014, 65). Dünyanın birçok yerinde siyasal kurumlar ve siyasal aktörler gerçekleştirdikleri iletişim çalışmalarında özellikle sosyal medya ortamlarından yararlanmaktadırlar. Çünkü sosyal medya siyasalere seçmenle karşılıklı iletişim kurma ve seçmen tepkilerini ölçümleme imkanı sağlayan tek kitle iletişim aracıdır (Onat ve Okmeydan, 2015, 84).

Son yıllarda “Wall Street” işgali, Londra isyanları ve Arap İsyancıları gibi politik eylemlerde sosyal medya insanları örgütlemek, daha fazla kişiye ulaşmak ve iletişimi sağlamak için kullanılmıştır (Çıldan vd, 2012, 6). Yapılan araştırmalara göre Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketlerinden önce ve bu hareketler süresince başta Facebook olmak üzere, Twitter, Instagram ve Youtube özellikle göstericiler tarafından kitleleri harekete geçirme ve hareketin dünya kamuoyuna duyurulmasında etkin birer araç olarak kullanılmıştır. Sosyal medya bu hareketlere meşruiyet kazandırma anlamında da birer propaganda aracı olmuştur (Szajkowski, 2011; Korkmaz, 2012; Köseoğlu ve Al, 2013).

Sosyal medya araçlarının siyasi alanda kullanılması sebeplerinden biri sosyal ağların iki yönlü iletişimi sağlayabilmesi sebebiyle imkânıdır. Televizyon, gazete, radyo gibi iletişim araçları tek yönlü olarak iletişim sağlarken yeni medya araçları siyasilerin halka halkın da siyasilere mesajlarını ulaştırabilecekleri alanlar olmasını sağlamıştır. Sosyal medya yüksek kullanıcı sayısı, hem bireysel hem de örgütsel haber ve enformasyonu ucuz yoldan yaygınlaştırabilme özelliği nedeniyle siyasal iletişimde oldukça tercih edilen alanlardan birine dönüşmüştür (Vasquez ve Velez 2011, 159; Keskin ve Sönmez, 2015, 348). Facebook, Twitter gibi mikrobloglar sadece politikacıların çok kişiye ulaşmalarını sağlamaz aynı zamanda halkla daha samimi paylaşımlar yapmalarına imkan vermektedir. Politikacılar hem kendileri ile ilgili düşüncelerini öğrenmekte hem de takipçilerini etkinliklere, toplantılara, yapılan kampanyalara davet etme imkanı bulmaktadır (Vergeer et al., 2011; Bode and Dalrymple, 2014; Nulty vd, 2016, 430).

Ülke yönetimine aday olan siyasiler programlarını oluştururken halkın benimseyebileceği ve kabul edip kendilerine oy verebileceği fikirleri ortaya koymak istemektedir. Halk tarafından kabul görmeyen fikirler ile hareket eden siyasilerin oy alması ve iktidara gelmesi imkânsızdır. Siyasiler kendi fikirlerini halka sunarken sosyal ağlar vasıtasıyla halkında isteklerini öğrenme imkânı bulmakta ve oluşturdukları siyasi programlarını halkın isteğine göre şekillendirebilmektedirler. Günümüzde hemen hemen tüm siyasal aktörler tarafından kullanılan internetin bu alanda kullanılmasının iki farklı amacı vardır. Bunların ilki amaçlarını gerçekleştirmek ve kendilerini tanıtır bilgi vermek, ikincisi ise haber kaynağı olarak özellikle diğer siyasal aktörlerin mesajları hakkında bilgi almaktır. Batıda yapılan birçok araştırmada siyasal partilerin internet tabanlı siyasal iletişim çalışmaları ile geleneksel medyadaki egemen konumlarını pekiştirdikleri ortaya çıkmıştır (Aziz 2007, 63).

Facebook ve Twitter siyasal örgütlenmeler açısından örgütlenme pratiğinin yayılması ve seçmenin siyasal iletişim sürecine artık pasif alıcı olarak değil aktif olarak dahil olabilmesi açısından önemli alanlardır (Bayraktutan vd. 2014: 67). Özellikle Twitter kullanıcılarına enformasyon kaynaklarından aktarılan iletileri yeniden paylaşma, yorumlayabilme ve onlara hızlı biçimde cevap verebilme imkânları tanımaktadır. Bir tweeti “tekrar tweet etme” olarak adlandırılan retweet yapılarak orijinal tweet, takipçilerin takipçilerine ulaştırılabilmektedir. Böylece birbirine bağlı kullanıcılar arasında mesajın dolaşımı ve çok sayıdaki kişi tarafından görülmesi sağlanmaktadır. Bir mesajın retweet edilmesi, içeriğin beğenildiğini yansıtabildiği gibi kullanıcılar arasındaki ortak amaç ve değerlerin paylaşımına da katkı sağlamaktadır. Bu nedenlerle Twitter etkili bir enformasyon dağıtım ortamına dönüşmüştür (Kürkçü, 2017:318). Geniş kitlelere ulaşmak isteyen siyasiler için Twitter hem maliyetsiz olması hem de her bireye kolay ulaşılabilmesi açısından günümüzün en önemli siyasal iletişim araçlarından biri haline dönüşmektedir.

4.ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

4.1. Araştırmanın Amacı

İletişim kampanyalarında ve kamuoyu oluşturmada sıklıkla kullanılan sosyal medya paylaşımları kullanıcının siyasal duruş ve bakış açısına göre değişiklik göstermektedir. Bu çalışma çerçevesinde ise sosyal medyayı aktif olarak kullanan siyasi parti genel başkanlarının 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası yaptıkları paylaşımlarda kamuoyuna ve kendi tabanlarına verdikleri mesajların niceliksel ve söylemsel farklılıklarının tespiti amaçlanmaktadır.

4.2. Araştırmanın Önemi

Türkiye’de partiler arasında yoğun siyasi rekabetin bilinmesinden hareketle Türkiye’yi ve kamuoyunu yakından ilgilendiren ve herkesin günlük yaşamına etki eden bir durum karşısında siyasal partilerin ve liderlerin verdikleri mesajlar önem arz etmektedir. Dünya görüşlerinde ve olaylara bakış açılarında farklılıkları olan liderlerin bu farklılıklarını 15 Temmuz Darbe girişimi konusunda da yansıtmadığına bakılmaktadır.

4.3. Araştırmanın Hipotezi

Araştırmanın temel hipotezi, “Türkiye’deki siyasi parti genel başkanlarının 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası kamuoyunu bilgilendirmede Twitter’ı aktif kullandıkları ve Twitter’daki söylemlerinde darbe girişimine bakış açılarının farklı olduğu” dur.

4.4. Araştırmanın Yöntemi

15 Temmuz 2016 tarihinde İstanbul ve Ankara başta olmak üzere Türkiye'nin birçok yerinde gerçekleştirilen darbe girişi sonrası Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grubu bulunan siyasi partilerin o tarihlerde genel başkanları olan Binali Yıldırım, Kemal Kılıçdaroğlu, Devlet Bahçeli ve Selahattin Demirtaş'ın resmi Twitter hesapları bu çalışmada incelemeye alınmıştır. 16 Temmuz ve 16 Ağustos aralığında bir ay süre boyunca yapılan paylaşımlar önce niceliksel içerik çözümlemesine tabii tutulmuş ve daha sonra söylem çözümlemesine başvurularak incelenmiştir.

Niceliksel içerik çözümlemesinde siyasi partilerin genel başkanlarının resmi hesaplarda verileri kayıt altına alınan güne kadar toplam atılan tweet sayısı, takipçi ve takip edilen kişi sayısı ile 16 Temmuz–16 Ağustos tarihleri arasında takipçileri ile paylaşılan kaç tweet olduğu ve tweetlere takipçiler tarafından kaç yanıtlanma sayısı, retweet ve beğeni sayısı geldiği incelenmiştir. Bu veriler tek tek tablo halinde sunulmuştur.

Söylem çözümlemesinde ise incelemeye alınan hesapların 16 Temmuz – 16 Ağustos tarihleri arasında paylaştıkları iletiler ele alınmıştır. Tüm hesaplar ayrı ayrı ele alınarak 15 Temmuz Darbe Girişiminden bir gün sonra olan 16 Temmuz günü olayla ilgili ilk andan itibaren başlamak üzere bir ay boyunca atılan tweetler söylem çözümlemesi ile incelenmiştir. Teun A. Van Dijk eleştirel söylem çözümlemesi modelinden yararlanılmıştır. Van Dijk, iletileri sentaktik ve semantik olmak üzere iki türde ele almaktadır. Sentaktik çözümlemede, metninde kullanılan cümlelerin gramatik yapılarına bakılmakta, semantik çözümlemede ise sözcüklerin, cümlelerin, kısaca bütün söylemin anlamı üzerinde durulması öngörülmektedir.

Araştırmada makro ve mikro çözümlemeden yararlanılmıştır (Özer, 2001:83). Çözümlemeler cümle üzerinden değil de tweet üzerinden yapılmıştır. Atılan tweetlerde makro çözümleme olarak cümle yapısı, ana olay, ardalın ve bağlam bilgisi, olayın taraflarının değerlendirmeleri ve fotoğraflar ele alınmıştır. Mikro çözümlemede ise tweetlerde kullanılan sözcüklerin cümlelerinin basit/ karmaşık, aktif/pasif yapılarına bakılmış, sözcük seçimlerine bakılarak sosyal aktörler hakkındaki temel inanç ve ideolojiler ortaya konulmaya çalışılmış ve ardı ardına gelen cümleler arasında oluşturulmaya çalışılan nedensel, işlevsel ve referansal ilişkiler ortaya çıkarılmak istenmiştir. Bu yöntemin seçilmesinin nedeni siyasi parti genel başkanların gönderdikleri tweetler arasındaki söylemsel benzerlik ya da farklılıkları bulmaktır. Çözümlemede paylaşımlarda kullanılan dil ve bunun görseller ile desteklenmesi uyumuna bakılıp bir bütün olarak değerlendirilmiştir. İletilerde 15 Temmuz darbe girişiminin nasıl adlandırıldığına ve girişimin değerlendirilmesine bakılmıştır. Çözümleme yapılırken paylaşımlar tek tek ele alınmamış, bunun yerine ilk paylaşımlarda gösterilen duruşun ve tanımlamanın analizi yapıldıktan sonra devam eden iletilerde hâkim olan söylemin ne üzerine kurulduğu irdelenmiştir.

4.5. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Türkiye'deki siyasi partilerin genel başkanları oluştururken, örneklem olarak da TBMM'de gurubu bulunan 4 siyasi partinin genel başkanı seçilmiştir. Bu kişilerin resmi Twitter hesapları 16 Temmuz – 16 Ağustos tarihleri arasında bir aylık süre zarfında niceliksel içerik çözümlemesi ve söylem çözümlemesi ile ele alınmıştır.

4.6. Sınırlılıklar

Çalışma sadece 16 Temmuz – 16 Ağustos tarihleri arasındaki resmi Twitter hesapları ile sınırlı tutulmuştur. . Bu süre aralığında siyasi parti genel başkanlarının takipçileri ile paylaşılan iletileri ele alınmıştır.

4.7. Verilerin Toplanması

Araştırmada incelemeye tabii tutulan veriler Adalet ve Kalkınma Partisi genel başkanı Binali Yıldırım, Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Milliyetçi Hareket Partisi genel başkanı Devlet Bahçeli ve Halkların Demokratik Partisi genel başkanı Selahattin Demirtaş'ın resmi Twitter hesaplarından alınmıştır. Hesaplarda toplam atılan tweet sayısı, takipçi ve takip edilen kişi sayısı 4 Nisan 2017'de, 16 Temmuz – 16 Ağustos tarihleri arasında atılan tweet sayısı ile tweetlerin yanıtlanma sayısı, retweet ve beğeni sayısı ise 05 – 10 Nisan 2017 tarihleri arasında kayıt altına alınmıştır.

4.8. Verilerin Çözümü (Siyasi Partilerin Genel Başkanlarının Resmi Twitter Hesaplarının Çözümlemesi)

Çalışmada mecliste grubu bulunan dört siyasi partinin o dönemki genel başkanlarının Twitter hesaplarının çözümlenmiş biçimi aşağıdaki gibidir.

4.8.1. Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanı Binali Yıldırım'ın Resmi Twitter Hesap Verileri

Tablo 1. Binali Yıldırım'ın Resmi Twitter Hesap Verileri

GENEL TOPLAM			16 TEMMUZ – 16 AĞUSTOS			
ATILAN TWEET	TAKİPÇİ SAYISI	TAKİP EDİLEN	ATILAN TWEET	YANITLANMA SAYISI	RETWEET SAYISI	BEĞENİ SAYISI
3.976	694.000	4	314	14.827	450.845	786.214

Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanı Binali Yıldırım sosyal medyayı aktif olarak kullanan siyaset adamlarından biridir. Yıldırım, verilerin kaydedildiği güne kadar resmi Twitter hesabından 3 bin 976 adet paylaşımında bulunmuştur. Yıldırım'ın takipçi sayısı 694 bin, takip ettiği kişi sayısı ise 4 kişi olarak kaydedilmiştir. 16 Temmuz – 16 Ağustos tarihleri arasında paylaşılan 314 iletiye takipçileri tarafından 15 bin 827 yanıt, 450 bin 845 retweet, 786 bin 214 ise beğeni gelmiştir.

Yıldırım'ın 15 Temmuz darbe girişimine karşı attığı ilk tweet girişiminin yaşandığı 15 Temmuz günü genel anlamda 'demokrasiye' savunan ve kararlılığı ifade eden "Vatandaşlarım bilsin ki demokrasiye zarar verecek hiçbir faaliyete izin verilmeyecek." paylaşımı olmuştur. Sadece spot cümlelerden vatandaşları bilgilendirme ve mesajlar vermek için yapılan paylaşımlarda Yıldırım, ana olayın temasını 'demokrasiye ve milli iradeye' karşı yapılmış bir 'kalkışma' olarak adlandırmıştır. Girişimi gerçekleştiren tarafla ilgili genel ifadeler kullanmaktan kaçınan Yıldırım, 'TSK'nın emir komuta silsilesi içinde gerçekleştirilen bir olay değil' 'Ordu içerisinde bir grubun kalkışmasıdır' sözleri ile kamuoyuna bilgilendirmede bulunmuştur.

"Cumhurbaşkanımız: Türkiye bu tür ayaklanmalarla ucuza satılacak bir ülke değildir ve Pensilvanya'dan da yönetilecek bir ülke de değildir." Halkı sokaklar, meydanlara davet ederek girişime karşı durmalarını isteyen Yıldırım, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın konuşmalarından alıntı yaparak 'Pensilvanya'dan da yönetilecek bir ülke de değildir.' sözleri ile girişimi gerçekleştiren tarafla takipçileri ile paylaşmıştır. Yıldırım, incelemeye alınan tarih aralığında sıklıkla 'milli irade, demokrasi, milletin gücü tankın gücünü yenmiştir, milli birlik, beraberlik ve hesap sorulacak' ifadelerini kullanarak kamuoyuna mesajlarını iletmiştir. Paylaşımlar ağırlıklı olarak Yıldırım'ın kendi ifadelerinin yanında Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı ve Türk Silahlı Kuvvetleri komutanlarının ifadelerinden oluşan spot cümleler ile yapılmıştır.

Paylaşımların sunumunda fotoğraf kullanımı girişim esnasında saldırıya maruz kalan devlet kurumları, şehit cenazeleri, yaralı ziyaretleri ve demokrasi nöbetlerinden paylaşımlar ile desteklenmiştir. Makro yapı çözümlemesinde ele aldığımız fotoğraflar faktörü Yıldırım'ın iletilerinde olayın anlatımı üzerinde etkili olmuştur.

Paylaşımların tematik yapı incelemesinde 15 Temmuz darbe girişimi TSK içerisinde bir grup 'paralel terör örgütü FETÖ' tarafından 'Türk milletine, milli iradeye, demokrasiye ve vatana' yapılmış bir 'kalkışma/darbe' olarak kurgulanarak girişimi gerçekleştiren taraf ve hedefi açıkça belirtilmiştir.

Girişimle ilgili süreç ayrıntılar ile birlikte ve kimin, niçin, neye karşı yapıldığı gibi çeşitli enformasyonlar kullanılarak takipçiler ile paylaşılmıştır. Olayın kurgusunda girişimi gerçekleştiren taraf ile ilgili genelleştirme yapılmamış ancak hedef genelleştirme yapılarak sunulmuştur. İletilerde yer alan metinler ve görseller olayın ana temasını anlatmada yeterli olmuştur.

“Türkiye'nin birliğini bozmaya yönelik kalkışmaya, demokrasi nöbeti tutarak gerekli dersi veren bu yüce milletin adı Türk milletidir.” (15 Temmuz) “Bunlar her şeyi hesap ettiler ama bir şeyi unuttular. O da bu ülke sevdalısı Başkomutan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'dır.” (16 Temmuz) “Halkın gücü karşısında tankın gücü hiç birşey yapamamıştır, iman gücü isyan gücünü yenmiştir.” (22 Temmuz) “Silahlı bir darbe girişimi milletimizin direnciyle, Hükümetimizin ve Cumhurbaşkanımızın dirayetiyle başarısız hale getirildi.” (25 Temmuz) “Tehlike bitmiş denemez. Bu yapı düşünüldüğünden çok daha derin bir yapıdır. Tamamen bu riskin ortadan kalkması biraz zaman alacaktır.” (1 Ağustos) “Bu darbe, milletin dik durması, demokrasiden yana tavır koyması ve milletin geleceğine sahip çıkmasıyla birlikte başarısızlığa uğramıştır.” (5 Ağustos)

Paylaşımların şematik yapı incelemesinde ana olayın sunumu Türk Silahlı Kuvvetleri başta olmak üzere çeşitli devlet kurumlarında örgütlenerek devlet içinde ‘paralel devlet’ yapılanması olarak dile getirilmiştir. Olay Türkiye'nin birliğini ve bütünlüğünü bozmaya yönelik milli iradeye ve milletin canına kast eden bir darbe girişimi olarak sunulmuştur. Yıldırım'ın paylaşımlarında “Halkın gücü karşısında tankın gücü hiç bir şey yapamamıştır, iman gücü isyan gücünü yenmiştir.” ve “Bu darbe, milletin dik durması, demokrasiden yana tavır koyması ve milletin geleceğine sahip çıkmasıyla birlikte başarısızlığa uğramıştır.” ifadelerinden de açıkça dile getirdiği gibi darbe girişimi milletin duruşu ile amacına ulaşmadığını, başarısızlıkla sonuçlandığını görülmektedir.

“Kalkışmacılar, paralel terör örgütü çeteleri mağlup olmuştur. Bu darbe kesinlikle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.” (17 Temmuz) “Darbenin Fetullah Gülen tarafından planlandığını biliyoruz ama kapasitesi bunu planlamaya yeter mi, soru bu. Bunun bir üst akli mutlaka var” (2 Ağustos) “Sn. Gen.Kur.Bşk. Akar: “Fetullahçı terör örgütü milletimize bu rezaleti yaşatmış, TSK'nın şerefle dolu geçmişine kara bir leke sürmüştür.” (7 Ağustos) “Cumhurbaşkanımız [@RT_Erdogan](#): “Sadece bu ihaneti gerçekleştirenleri değil onların arkalarındaki güçleri de çok iyi değerlendirmeliyiz.” (8 Ağustos) “Pensilvanya'daki terörist başı için hala delil delil diyenler, Türk milletinin talebini gördü.” (9 Ağustos)

Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanı Binalı Yıldırım, 15 Temmuz'u bir ‘isyan’ gücü ve şiddete başvurularak gerçekleştirilmek istenen girişim olarak aktarmıştır. Girişime karşı duran vatandaşların ise ‘iman’ gücü ve vatan sevgisi ile girişimi bertaraf ettiği paylaşım metinlerinde işlemiştir.

Olayın ardalan etkisinde ‘ülke birliği ve milli idare’ olduğu birçok kez dile getirilmenin yanında girişimi gerçekleştirenlerin dış güçler ile bağlantılı olduğu, başka ülkelerden kumanda edildiği paylaşımlarda işlenen diğer bir faktör olmuştur. Fetullah Gülen'in Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşadığı yer olan Pensilvanya darbe girişiminin kaynağı olarak gösterilmiş ancak ‘Fetullahçı terör örgütünün’ bu girişimi gerçekleştirmeye kapasitesinin yetmeyeceği belirtilerek ‘üst akıl’ vurgusu yapılmıştır. Olayın yaşanma nedeni bir darbeden öte ülke bütünlüğü olduğu teması ağırlıklı olarak kullanılmıştır.

Yıldırım'ın 16 Temmuz günü darbe girişiminden önce adı Boğaziçi Köprüsü olan bugünkü adı 15 Temmuz Şehitler Köprüsü'nden fotoğraflı bir tweet paylaşımında bulunmuştur. “Vatandaşlarımız meydanları boş bırakmasın. Emin oluncaya kadar meydanlarda kalmaya devam etsinler” sözleri ile paylaştığı bu ileti girişime kaynaklık edecek ilk verilerden biridir.

Kaynak sunumunu daha çok görseller üzerinden sunan Yıldırım, girişimin tarafları olan kurumların ilgili kişilerinin sözlerinden alıntılar paylaşarak ta 15 Temmuz girişimine kaynak gösterilebilecek sunumlar yapmıştır. Bunlar ağırlıklı olarak TSK komutanları olmuştur.

Olayın tarafı olarak gösterilen TSK, kurum olarak genelleştirme yapılmadan, kurum içerisinden ‘bir grup’ olarak değerlendirilmiştir. Girişimi gerçekleştiren kişi ve kişiler ise ‘terörist, hain, ihanet etmiş ve aklı

başka yerlere kiraya vermiş' odaklar olarak gösterilmiştir. Darbeye karşı duran, engellenmesinde mücadele eden vatandaşlar, Cumhurbaşkanı Erdoğan, siyasi partiler ve medya kuruluşları ise 'ülke için, vatan için, demokrasi için canını ortaya koyan, dik duran, demokrasiden ve birlikten yana olan' odaklar olarak değerlendirilmiştir.

"Cumhurbaşkanımız: Yargı, bu hareketleri yapanlara karşı şu anda tutuklama kararlarını vermiş durumda." (15 Temmuz) "Rütbesi ne olursa olsun, bu kalkışmayı yapanlar haindir. Hainin de rütbesi olmaz." (16 Temmuz) "15 Temmuz akşamına kadar o kahramanlar sizin çocuklarıydı, şimdi artık tüm o şehitler bizim Türk milletinin çocuklarıdır." (29 Temmuz) "Milletimiz tüm renkleriyle, farklılıklarıyla milli iradeye, hukuk devletine hep birlikte sahip çıktı." (1 Ağustos)

İletiler mikro yapı incelemesinden olan sentaktik yapı çözümlemesi ile ele alındığında bütün paylaşımlar için genel bir değerlendirme yapmak mümkün olmamıştır. Ancak örnek paylaşımlardan cümlelerin nasıl kurulduğunu, öznenin nasıl konumlandırıldığı analiz edilmektedir. İncelemede girişimi gerçekleştiren tarafın edilgen yapı ile sunulduğu görülmektedir. Diğer taraftan girişime karşı duran, gerçekleşmesini engelleyen taraf ise etken yapıda gösterilmiştir. 15 Temmuz girişimine kalkışan 'hainler' hukuk dışı faaliyette bulunan, buna karşı çıkan 'millet' ise hukuk devletine sahip çıkan 'kahraman' kişiler olarak aktarılmıştır.

Genelkurmay Bşk. V. Org. Dündar: "Devleti ve milletiyle el ele veren Türkiye bu darbe girişimini akamete uğratmıştır." (16 Temmuz) "Kızılay'a ineceğiz. Dünyaya, dosta, düşmana yüce Türk milletinin bağımsızlık sevdasını, bağımsızlık aşkını en iyi şekilde haykıracağız." (16 Temmuz) Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Bu silahlı kuvvetler bizimdir, paralel yapının değildir. Bu kardeşinin de silahlı kuvvetlerin başkomutanıdır." (16 Temmuz) "Büyük bir felaketin eşiğinden döndük, yapmamız gereken çok iş var. Bunlardan sonra geçmişe dönük ne yanlış yapıldı, öz eleştirisini yapacağız". (2 Ağustos)

Bölgesel uyum çözümlemesi ile incelendiğinde paylaşımlar daha çok nedensel ilişkiye dayandırılarak takipçiler ile paylaşılmıştır. Cümle yapıları arasındaki nedensel ilişkiler girişimi gerçekleştiren tarafın yaptıkları ve oluşturduğu tehdit üzerinden devlet organlarının ve vatandaşların buna karşı göstereceği tavır ile oluşturulmuştur. Örnek paylaşım metinlerinde de görüldüğü üzere yapılanlar ve yapılması gerekenler nedenleri ile açıklanmıştır.

"Tankların önüne çıkarak hayatını ülke, bayrak ve bağımsızlık için veren bütün şehitlerimizi rahmet ve şükranla anıyorum." (16 Temmuz) "Milletin olduğu yerde illet olmaz. Millet ben buradayım dedi, meydandayım dedi, bu çapulcular gelsin karşılarında biz varız dedi." (18 Temmuz) "Türkiye intikamla hareket etmez. İntikam yerine adaletle davranılacak, ancak dökülen kan hesap sorulmadan kalmayacak." (22 Temmuz) "Bu darbe, milletin dik durması, demokrasiden yana tavır koyması ve milletin geleceğine sahip çıkmasıyla birlikte başarısızlığa uğramıştır." (5 Ağustos)

Binali Yıldırım'ın, 15 Temmuz günü ve devam eden bir aylık süre zarfında yaptığı paylaşımlar incelendiğinde 'milli idare, bayrak, bağımsızlık, demokrasi, halkın gücü, hesap sorma, darbe, kalkışma, hain, paralel yapı' sözcüklerinin en sık tercih edilen sözcükler olduğu görülmüştür. Milli birlik ve beraberliği vurgulayan bir söylem tercih eden Yıldırım, vatandaşların bağımsızlığa ve demokrasiye sahip çıkmak için sokakları, meydanları teslim aldığını ve sorumlulardan hesap sorulacağını da vurgulamıştır.

Yıldırım, paylaşımlarında olaya tanıklık edecek görseller, çeşitli devlet büyüklerinden ve komutanlardan alıntılar yaparak ve girişim sonrası yaşananlar hakkında sayısal verilere yer vererek iletilerin etkisini ve inandırıcılığını güçlendirmiştir. Şehit cenazeleri, halkın meydanlarda toplanması ve özellikle TSK komutanlarının olayın askeri boyutunu aktaran sözleri ile girişim farklı açılardan kamuoyuna aktarılmıştır. Darbe girişiminde 208 şehidin olduğu, darbecilerden 24 kişinin ölü, 50'sinin yaralı olduğu, 7271 kişi hakkında işlem yapıldığı, çeşitli kurumlarda binlerce kişinin görevden alındığı da Yıldırım'ın hesabında takipçiler ile paylaşılmıştır. Yıldırım'ın Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu ve Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli'yi ziyaret etmesi ve bunların fotoğraflarını paylaşması da tüm siyasi partiler ile parti farkı gözetmeksizin darbeye karşı durulduğu söylemini güçlendiren bir faktör olmuştur.

4.8.2. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun Resmi Twitter Hesap Verileri

Tablo 2. Kemal Kılıçdaroğlu'nun Resmi Twitter Hesap Verileri

GENEL TOPLAM			16 TEMMUZ – 16 AĞUSTOS			
ATILAN TWEET	TAKİPÇİ SAYISI	TAKİP EDİLEN	ATILAN TWEET	YANITLANMA SAYISI	RETWEET SAYISI	BEĞENİ SAYISI
2.832	4.3 MİLYON	8.910	15	5.540	26.261	78.480

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun resmi Twitter hesabı incelemesinde bugüne kadar toplamda 2 bin 832 iletiyi takipçileri ile paylaşmıştır. Kılıçdaroğlu'nu takibe alan kişi sayısı 4,3 milyon, takip ettiği kişi sayısı ise 8 bin 910 kişi olarak kayıt altına alınmıştır.

16 Temmuz ile 16 Ağustos tarihleri arasında ise Kılıçdaroğlu toplam 15 tweet paylaşımında bulunmuştur. Bu 15 paylaşımına takipçiler tarafından 5 bin 540 yanıt, 26 bin 261 retweet ve 78 bin 480 beğeni sayısı gelmiştir.

16 Temmuz günü Kemal Kılıçdaroğlu'nun ilk paylaşımı 'Bu ülke darbelerden çok çekmiştir. Aynı sıkıntıların yeniden yaşanmasını istemiyoruz.' olmuştur. Kılıçdaroğlu'nun bu sözlerinden 15 Temmuz Darbe Girişiminin ana temasını 'darbe' olarak adlandırdığı görülmektedir.

'Cumhuriyete ve demokrasimize sahip çıkıyor; inancımızı eksiksiz bir şekilde koruyoruz.' Kılıçdaroğlu'nun 16 Temmuz günü takipçiler ile paylaştığı bu iletide 'cumhuriyete ve demokrasimize sahip çıkıyoruz' sözleri ile girişimi 'cumhuriyet ve demokrasiye' yapılan bir saldırı olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

'Herkes çok iyi bilmelidir ki Cumhuriyet Halk Partisi, Parlamenter demokrasimizin vazgeçilmezi olan yurttaşlarımızın özgür iradesine bağlıdır.' sözleri ile Kılıçdaroğlu'nun girişimin karşısında olduğu açıkça görülmektedir.

Kılıçdaroğlu'nun 1 ay boyunca devam eden paylaşımlarından girişimin neye karşı yapıldığı anlaşılmakta ancak kimler tarafından yapıldığına dair herhangi bir enfomasyona yer verilmemektedir. 5 Ağustos tarihinde Kılıçdaroğlu'nun 'Ülke birliğine kast edenlere karşı durabilmek darbeye verilecek en güzel cevaptır...' sözleri ile 15 Temmuz darbe girişiminde hedefin 'ülke birliği' olduğu mesajı verilmektedir.

İncelemede Cumhuriyet Halk Partisi lideri Kemal Kılıçdaroğlu'nun paylaşımlarında fotoğraf kullanılmadığı görülmüştür. Bunun yerine mesajlar metinler üzerinden verilmiştir.

Paylaşımların şematik yapı incelemesinde ana olayın sunumu 'cumhuriyet ve demokrasi değerlerine, ülkenin birliğine kast edilen bir darbe girişimi' olarak kamuoyuna aktarılmıştır. Girişimin nasıl sonuçlandığına dair veri kullanımı tercih edilmemiştir. İncelemede olayın ardalı ve bağlam etkisine yer verilmediği saptanmıştır. Girişimin neden yaşandığına dair veri paylaşılmamıştır. İletilerde olaya kaynaklık edecek veri paylaşımı yapılmamıştır. Olayın tarafları cumhuriyet, demokrasi ve parlamenter sistemin değerleri ve 'ülke birliğine kastedilen...' ifadeleri ile de 'ülke' diğer bir taraf olarak sunulmuştur. Cumhuriyetin kurucu değerlerinin ülkenin birliği için gerekli olduğu değerlendirilmesini takipçileri ile paylaşmıştır.

'Er ve erbaşları linç etmek bilinçsiz ve canice bir davranıştır...' paylaşımında Kılıçdaroğlu olaya taraf olarak sunduğu 'erlerin' haksızlığa uğradığını, 'linç edilmek' istendiği değerlendirilmesinde bulunmuştur. 'Ülke birliğine kastedenlere karşı durabilmek darbeler verilecek en güzel cevaptır. 7 Ağustos'ta Demokrasi ve Şehitler Mitingi'nde olacağım.' (5 Ağustos) 'Diktaya, baskıya ve adaletsizliğe karşı

demokratik ortamlarda mücadele etmeliyiz! Darbenin huzur ve adalet getirdiği görülmemiştir.’ (20 Temmuz) ‘Tarih, CHP’nin demokrasi için verdiği bedellerle doludur. Demokrasiye sahip çıkıp, her türlü dayatmaya karşı durmak her CHP’linin görevidir!’ (20 Temmuz) ‘...Gariban erleri canice linç edenler de darbeciler gibi yargılanmalıdır!’ (20 Temmuz) ‘Herkes çok iyi bilmelidir ki Cumhuriyet Halk Partisi, Parlamenter demokrasimizin vazgeçilmezi olan yurttaşlarımızın özgür iradesine bağlıdır.’ (16 Temmuz)

Sentaktik çözümlemede paylaşımları bir bütün olarak ele almak olanaksız olduğundan örnek paylaşımlar üzerinden bir inceleme yapılmıştır. Kılıçdaroğlu’nun cümle yapılarında ve öznenin konumlandırmasında ‘ ‘ Ülke birliğine kastedenlere karşı durabilmek darbeye verilecek en iyi cevaptır...’ sözleri ile ‘ülke birliğine kastedenler’ edilgen olarak gösterilmiştir.

20 Temmuz paylaşımında ise ‘...Gariban erleri canice linç edenler de darbeciler gibi yargılanmalıdır!’ darbe girişimine karşı duran grup edilgen, bu girişim dâhilinde görülen grup ise etken olarak sunulmuştur.

‘Diktaya, baskıya ve adaletsizliğe karşı demokratik ortamlarda mücadele etmeliyiz! ’ paylaşımına bakıldığında ise girişime karşı duran taraf etken yapıyla verilmiştir. ‘Herkes çok iyi bilmelidir ki Cumhuriyet Halk Partisi, Parlamenter demokrasimizin vazgeçilmezi olan yurttaşlarımızın özgür iradesine bağlıdır.’ 16 Temmuz iletisinde de Cumhuriyet Halk Partisi etken olan taraf olarak sunulmuştur.

Kılıçdaroğlu’nun paylaşımlarını mikro yapı çözümlemesinde bölgesel uyum nedensel, işlevsel ve referansal ilişkiye dayalı bir sunum söz konusudur. Tarih, CHP’nin demokrasi için verdiği bedellerle doludur. Demokrasiye sahip çıkıp, her türlü dayatmaya karşı durmak her CHP’linin görevidir!’ örnek paylaşımında tarih referans gösterilerek Cumhuriyet Halk Partisi’nin 15 Temmuz girişimine neden karşı olduğu Cumhuriyet Halk Partisi’nin demokrasi için verdiği bedeller ile açıklanmıştır.

‘Ülke birliğine kastedenlere karşı durabilmek darbelere verilecek en güzel cevaptır. 7 Ağustos’ta Demokrasi ve Şehitler Mitingi’nde olacağım.’ Kılıçdaroğlu bu paylaşımında da 7 Ağustos Demokrasi ve Şehitler Mitingi’nde olmasının sebebinin ‘ülke birliğine kastedenlere karşı bir cevap vermek’ ile açıklamıştır. ‘CHP, her zaman halkın sesine kulak vermiştir. Ülkemizin geleceği için, Yenikapı’da Cumhuriyetimizi ve tam demokrasiyi savunacağım!’ örneğinde de Kılıçdaroğlu’nun Yenikapı’da olmasını ‘halkın sesine kulak vermesi’ ile açıklaması işlevsel ilişki yapısında değerlendirilmiştir.

Kılıçdaroğlu, toplamda attığı 15 tweette sıklıkla kullandığı sözcükler ‘demokrasi’ ‘cumhuriyet’ ‘dikta’ ve ‘darbe’ sözcükleri olmuştur. Kılıçdaroğlu’nun paylaşımlarda Cumhuriyet Halk Partisi ‘demokrasi ve cumhuriyeti’ savunan, bu değerlere sahip çıkan ve ‘darbelere’ ‘diktaya’ karşı duran, bunun için bedel ödeyen siyasi parti olduğu mesajı kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Paylaşımların retoriğini güçlendirmek adına Cumhuriyet Halk Partisi’nin kendi tarihinden örnekler verilmiştir. Bunun dışında paylaşımların retoriğini güçlendirecek verilere rastlanmamıştır.

‘Er ve erbaşları linç etmek bilinçsiz ve canice bir davranıştır. Gariban erleri canice linç edenler de darbeciler gibi yargılanmalıdır!’ Kılıçdaroğlu’nun darbe girişimine karıştıkları iddiası ile gözaltına alınan ‘er ve erbaşlar’ için kullandığı ifadeler ile ‘adil’ ve ‘adaletli’ olma vurgusu yapılmıştır.

4.8.3. Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli’nin Resmi Twitter Hesap Verileri

Tablo 3. Devlet Bahçeli’nin Resmi Twitter Hesap Verileri

GENEL TOPLAM			16 TEMMUZ – 16 AĞUSTOS			
ATILAN TWEET	TAKİPÇİ SAYISI	TAKİP EDİLEN	ATILAN TWEET	YANITLANMA SAYISI	RETWEET SAYISI	BEĞENİ SAYISI
4.165	3.22 MİLYON	-	21	6.668	55.211	368.326

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli de çalışma kapsamında incelemeye alınan liderlerden biridir. Sosyal medyayı aktif olarak kullanan Bahçeli'nin kişisel hesabında toplamda 4 bin 165 ileti olduğu saptanmıştır. Bahçeli'yi takip eden kişi sayısı 3.22 milyon olarak kaydedilmiştir. Bahçeli'nin takip ettiği kişi yoktur.

16 Temmuz – 16 Ağustos arasında 21 tweet atıldığı görülmüştür. Bahçeli'nin bu 21 paylaşımı takipçileri tarafından 6 bin 668 yanıtlanma, 55 bin 211 retweet ve 368 bin 326 beğeni sayısı ile karşılık bulmuştur.

MHP lideri Bahçeli 15 Temmuz Darbe Girişimine ilişkin ilk paylaşımını 3 Ağustos günü 'Hayırlı akşamlar.' sözleri ile yapmıştır. Bahçeli 30 günlük süre boyunca yaptığı 21 paylaşımın hepsini 3 Ağustos tarihinde yapmıştır. Bu tarih dışında başka bir gün paylaşım yapılmamıştır. Bahçeli'nin 'Hayırlı akşamlar.' ifadeleri ile başlayan paylaşımından sonra 'Üzerine bastığımız, ruh ve kanımızla mühürleyip sırrına erdiğimiz aziz vatan coğrafyası tarih boyunca pek çok ihanet gördü. Halen de görüyor.' sözlerini içeren bir paylaşım yapmıştır. Bahçeli bu tweeti ile ana olayın temasını 'aziz vatan coğrafyasına' yapılmış bir 'ihanet' olduğunu takipçileri ile paylaşmıştır.

'Şunu açıklıkla söyleyeyim ki, 15 Temmuz FETÖ saldırısı kadar bu milleti, bu devleti hiçbir ihanet ve rezalet sarsmadı, sallamadı.' '15 Temmuz'da, Çanakkale'de yarım kalan batıl hesap görülmek istendi. 15 Temmuz'da Milli Mücadele'yi hazmedemeyenler tekrar şanslarını denedi.' 'Çok şükür, FETÖ Türk milletinin iradesine çarptı, Türkiye'nin kuvvet ve kudretiyle paramparça edildi. Millet zalime korkusuzca direndi.' Bahçeli'nin devam eden paylaşımları tematik yapı çözümlemesi ile incelendiğinde girişimi gerçekleştiren tarafın 'FETÖ' olduğu açıkça dile getirilmiştir. Bahçeli'ye göre 'ihaneti' gerçekleştirenlerin hedefinde 'Milli Mücadele' vardı ve bunu engelleyen de 'Türk milleti' olmuştur.

'Çanakkale'de yarım kalan batıl hesap görülmek istendi' '...bu devleti hiçbir ihanet ve rezalet sarsmadı, sallamadı.' ifadelerini tercih eden Bahçeli, 15 Temmuz Darbe Girişimi üzerinden genelleme yaparak ana olayın kurgusunun bir 'düşman işgali' olarak takipçilerine aktarmıştır.

Makro yapı çözümlemede Bahçeli'nin paylaşımlarında fotoğraf kullanmayı tercih etmediği, bunun yerine metinlerden oluşan mesajlar ile görüş ve düşüncelerini takipçilerine ulaştırmayı tercih ettiği görülmektedir.

'15 Temmuz'da, Çanakkale'de yarım kalan batıl hesap görülmek istendi. 15 Temmuz'da Milli Mücadele'yi hazmedemeyenler tekrar şanslarını denedi.' 'Fesat dağıtıldı, işbirlikçiler yanıldı, hıyanet milletimizin yüksek inanmışlığı karşısında adeta yerin dibine gömüldü.' Şematik yapı çözümlemede Bahçeli'nin ana olayı 'Çanakkale'de yarım kalan hesap' olarak sunduğu görülmektedir. Olay 'Milli Mücadele'yi hazmedemeyenlerin tekrar şanslarını denemesi' ve bu denemenin 'Türk milletinin iradesine çarpması' olarak aktarılmıştır.

MHP lideri Bahçeli, 'Türkiye'nin kuvvet ve kudretiyle paramparça edildi. Millet zalime korkusuzca direndi.' 'hıyanetin yerin dibine gömüldüğü' ifadeleri ile 15 Temmuz girişiminin başarısızlıkla sonuçlandığını takipçileri ile paylaşmıştır.

'15 Temmuz'da, Çanakkale'de yarım kalan batıl hesap görülmek istendi. 15 Temmuz'da Milli Mücadele'yi hazmedemeyenler tekrar şanslarını denedi.' 3 Ağustos tarihinde Bahçeli'nin takipçileri ile paylaştığı bu iletide olayın ardalı ve bağlam etkisi açık bir şekilde aktarılmıştır. Paylaşımlarda Çanakkale Zaferi'nin örnek gösterilmesi Bahçeli'ye göre 15 Temmuz'un uzun yıllar planlanmış, beklenilmiş ve birçok ülkenin Türkiye'ye karşı düşmanca yaklaşımından kaynaklı bir girişim olduğu anlaşılmaktadır.

'Şehitlerimiz müsterih, milletim emin olsun; bizim vazgeçecek ne bir çakıl taşımız, ne de teröristlere bırakılacak bir ülkemiz vardır.' Bahçeli bu ifadelerinde 'teröristler' olarak nitelendirdiği grubun hedefinde 'ülke' olduğunu vurgulamıştır. 'Bizim kanımız vatan için tozar, bizim varlığımız millet için çoşar. Hiçbir çılgın, hiçbir alçak ve kiralık terör örgütü önümüzde duramaz.' 'Türk milleti nice felaket ve musibeti göğüsledi. Nice acıyı püskürtüp, nice saldırıları defetti. Ama kutlu varlığından hiç ödün vermedi.' 'Şunu

açıklıkla söyleyeyim ki, 15 Temmuz FETÖ saldırısı kadar bu milleti, bu devleti hiçbir ihanet ve rezalet sarsmadı, sallamadı.’

Milliyetçi Hareket Partisi lideri Bahçeli, 15 Temmuz girişimini genelleştirme yaparak olayın taraflarından birini ‘Türkiye ve Türk milleti’ olarak nitelendirmiştir. Girişimi gerçekleştiren taraf olarak ise ‘FETÖ’ ‘kiralık terör örgütü’ ve ‘düşmanlar’ olarak gruplandırmıştır. ‘Bizim kanımız vatan için tozar, bizim varlığımız millet için coşar. Hiçbir çılgın, hiçbir alçak ve kiralık terör örgütü önümüzde duramaz.’ paylaşımı ile 15 Temmuz Darbe Girişimini gerçekleştirenlerin amaçlarına ulaşamayacağı değerlendirilmiştir.

‘15 Temmuz’da, Çanakkale’de yarım kalan batıl hesap görülmek istendi. 15 Temmuz’da Milli Mücadele’yi hazmedemeyenler tekrar şanslarını denedi.’ ‘Çok şükür, FETÖ Türk milletinin iradesine çarptı, Türkiye’nin kuvvet ve kudretiyle paramparça edildi. Millet zalime korkusuzca direndi.’ ‘Türk milleti nice felaket ve musibeti göğüsledi. Nice acıyı püskürtüp, nice saldırıları defetti. Ama kutlu varlığından hiç ödün vermedi.’ ‘Şunu açıklıkla söyleyeyim ki, 15 Temmuz FETÖ saldırısı kadar bu milleti, bu devleti hiçbir ihanet ve rezalet sarsmadı, sallamadı.’

Devlet Bahçeli’nin paylaşımları mikro yapıda ele alındığında sentaktik çözümlemesi örnek cümleler üzerinden yapılmıştır. Cümle yapıları ve öznenin konumu bu cümleler ile irdelenmiştir. Bahçeli’nin paylaşımlarından örnek olarak verilen cümlelerde 15 Temmuz girişimini gerçekleştiren ‘FETÖ’ ‘kiralık teröristler’ edilgen yapı ile aktarılmıştır. Darbeye direnen, karşısında duran ‘Türk milleti’ ise etken yapıda verilmiştir. Bahçeli’ye göre Milli Mücadele’yi hazmedemeyen grup yarım kalan batıl hesaplarını gerçekleştirmek isteyen kişilerdir. Ancak bu durum paylaşımların hepsinde aynı değil. Kimi cümlelerde ise tam tersi ‘Türk milleti’ edilgen ‘FETÖ’ etken olarak verilmiştir. Bölgesel uyum çerçevesinde incelendiğinde paylaşımların genellikle nedensel bağ üzerinden kurulduğu tespit edilmiştir.

‘Şehitlerimiz müsterih, milletim emin olsun; bizim vazgeçecek ne bir çakıl taşımız, ne de teröristlere bırakılacak bir ülkemiz vardır.’ Örnek paylaşımında şehitlerin müsterih, milletin emin olması ülkenin teröristlere bırakılmayacağı ve bir çakıl taşından vazgeçilmeyeceği kamuoyuna aktarılmıştır.

‘Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı olarak, aldığım davet uyarınca 7 Ağustos günü İstanbul Yenikapı’da milletimle birlikte olacağım.’ paylaşımında ise Bahçeli, 7 Ağustos günü İstanbul Yenikapı’da yapılacak olan mitinge katılmasının nedenini davet üzerine olduğunu açıklamıştır.

‘Bizim kanımız vatan için tozar, bizim varlığımız millet için coşar. Hiçbir çılgın, hiçbir alçak ve kiralık terör örgütü önümüzde duramaz.’ Bahçeli’nin takipçileri ile paylaştığı bu iletide ise çılgıl, alçak ve kiralık terör örgütlerinin önlerinde neden duramayacağını vatan için, millet için yapacaklarına bağlamıştır. Bahçeli’nin paylaşımlarında sıklıkla tercih edilen sözcüklerin; ‘vatan’ ‘millet’ ‘Türk milleti’ ‘ihanet’ ‘alçak’ ‘hain’ gibi sözcükler olduğu görülmektedir. 15 Temmuz girişimi ile ‘FETÖ’nün’ ‘millete’ ve ‘vatana’ ‘alçakça’ bir girişimde bulunduğu tanımlanmıştır. Bazı paylaşım metinlerinde ise girişimi yapanlar ‘terör örgütü’ ve ‘düşman’ olarak tanımlanmıştır.

Mikro yapı çözümlemede haber retorikini güçlendiren faktörler incelendiğinde Devlet Bahçeli’nin anlatımı güçlendirmede önemli bir etken olan fotoğraf kullanımını tercih etmediği görülmektedir. Bunun yerine paylaşımlarda kurgulanan söylemi güçlendirmek adına Yusuf Has Hacı ve Hz. Yesevi’den alıntılar yaparak ve vatandaşın darbe girişimine karşı ‘19’ gün sokakta demokrasi nöbeti tuttuğunu vurgulamak ve birlik, beraberlik mesajı vermek için ‘79 milyon’ gibi sayısal veriler tercih edilmiştir.

4.8.4. Halkların Demokratik Partisi Eş Başkanı Selahattin Demirtaş’ın Resmi Twitter Hesap Verileri

Tablo 4. Selahattin Demirtaş'ın Resmi Twitter Hesap Verileri

GENEL TOPLAM			16 TEMMUZ – 16 AĞUSTOS			
ATILAN TWEET	TAKİPÇİ SAYISI	TAKİP EDİLEN	ATILAN TWEET	YANITLANMA SAYISI	RETWEET SAYISI	BEĞENİ SAYISI
1.300	1.58 MİLYON	1.107	7	6.030	37.848	68.748

İncelemede ele alınan diğer bir lider Halkların Demokratik Partisi'nin belirlenen tarihlerdeki Eş Başkanı Selahattin Demirtaş olmuştur. Demirtaş, verilerin kaydedildiği güne kadar toplam 1.300 paylaşımda bulunmuştur. Demirtaş'ın takipçi sayısı 1.58 milyon, takip ettiği kişi sayısı ise 1.107 olarak kaydedilmiştir. 16 Temmuz – 16 Ağustos tarihleri arasında Demirtaş'ın takipçileri ile paylaştığı tweet sayısı ise 7'dir. Bu paylaşımlara 6 bin 030 yanıt, 37 bin 849 retweet, 68 bin 748 de beğeni gelmiştir.

15 Temmuz Darbe Girişiminden bir gün sonra olan 16 Temmuz günü Selahattin Demirtaş'tan herhangi bir paylaşım yapılmamıştır. İncelenen tarih aralığında Demirtaş'ın ilk paylaşımı 'Keşke ön yargısız dinlemeyi öğrenseniz. Belki bu gün de doğru şeyler söylüyorsunuzdur' spot cümlesi ile 22 Temmuz günü yapılmıştır. Videolu bir paylaşım olan bu ileti Demirtaş'ın 14 Nisan 2012'de Diyarbakır'da yaptığı konuşmadan bir bölüm içermektedir. İkinci paylaşım ise ilk paylaşımın devamı niteliğinde olan 'Keşke ön yargısız dinlemeyi öğrenseniz. Belki bugün de yanlış şeyler söylüyorlardır' metni ile yine bir videolu paylaşım olmuştur.

Demirtaş'ın paylaşımları makro çözümleme ile ele alındığında 22 Temmuz günü takipçileri ile paylaştığı bu iki iletide 15 Temmuz Darbe Girişi ile ilgili herhangi bir veriye rastlanılmamıştır. Ana olayın temasını özetleyen ifadelerin eksikliği dikkat çekiyor. 22 Temmuz günü takipçileri ile paylaştığı videolu iletinin içeriğinde Demirtaş'ın 14 Nisan 2012 tarihinde Fetullah Gülen'e ve devlet yönetimine yönelik eleştirileri yer almaktadır. İkinci videoda ise Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek'in, Adalet Bakanı Bekir Bozdağ'ın ve videoda yaptığı konuşma döneminde Başbakan olan şimdiki Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 'okyanus ötesi' ve 'cemaat' için lehte yaptığı konuşmalar yer almaktadır.

Paylaşım başlıklarında Demirtaş'ın konuşmasının yer aldığı videoda 'doğru şeyler söylüyoruz' sözcükleri ile Gökçek, Bozdağ ve Erdoğan'ın konuşmasının yer aldığı videoda 'yanlış şeyler söylüyorlardır' sözcükleri tercih edilmiştir.

28 Temmuz'da paylaşılan "Dersimliler 'darbelere hayır demokrasi hemen' diyecekler." sözleri 15 Temmuz Darbe Girişimi ile ilgili tek tweet olmuştur. Bu paylaşım ile HDP Eş Başkanı Demirtaş 15 Temmuz girişimini 'darbe' olarak adlandırmıştır. Ancak bu iletide ve devam eden diğer iletelerde girişime dair enfomasyona yer verilmemiştir.

'Alın terinin hakkını isteyen işçilere, hükümetimiz az önce "yüksek standartlı ileri demokrasi" götürdü.' (12 Ağustos) 'Doğru mu bu hocam? @Ahmet Davutoglu 'SAK ve PYD Fırat'ın batısındaki Münbiç'i ele geçirdi'' (12 Ağustos) 'Bunların hiç biri hesap vermedi, tam tersine pişkince bizden hesap sormaya kalkıyorlar. Hepiniz hesap vereceksiniz!' (13 Ağustos)

Selahattin Demirtaş, diğer hiçbir paylaşımında 15 Temmuz Darbe Girişimine yer vermeyi tercih etmemiştir. Bunun yerine iktidara ve devlete yönelik eleştirel söylem üzerinden takipçilerine mesaj vermiştir.

Tematik yapı çözümlemede yer alan fotoğraf anlatısı Demirtaş'ın paylaşımlarında tercih edilmemiştir. İletilerde fotoğraf anlatısı yerine video kullanımı tercih edilmiştir. Demirtaş, darbe olarak tanımladığı 15 Temmuz girişiminin ana olay sunumu ile ardalan ve bağlam etkisini çözümleyecek paylaşımlarda bulunmamıştır. Ancak 22 Temmuz'da paylaştığı videolu iki paylaşımı beraber ele aldığımızda Demirtaş'ın konuşmasının 'doğru şeyler söylüyoruz' sözleri ile Gökçek, Bozdağ ve Erdoğan'ın

konuşmalarının ‘yanlış şeyler söylüyorlardır’ sözleri ile paylaşılması takipçilerine ‘biz eleştirirken, uyarırken onlar savunuyordu’ mesajı verilmiştir.

Paylaşımlarda olayın tarafları ‘biz’ ve ‘onlar’ olarak kurgulanmıştır. Onlar’dan kasıt iktidar partisi ve yöneticileri olarak gösterilmiştir. ‘Onların’ geçmiş dönemlerde ‘okyanus ötesine’ ve ‘Fetullah Gülen’e’ olan övgüleri herhangi bir yorum yapılmadan takipçilere sunulmuştur. Demirtaş’ın konuşması ile iktidar yöneticilerin konuşmaları bir arada verilerek takipçilerin değerlendirmesine bırakılmıştır. Paylaşımların bölgesel uyum incelemesinde referansal bağ kurularak atıldığı görülmektedir.

‘Keşke ön yargısız dinlemeyi öğrenseniz. Belki bugün de doğru şeyler söylüyoruzdur.’ ‘Keşke ön yargısız dinlemeyi öğrenseniz. Belki bugün de yanlış şeyler söylüyorlardır.’ Geçmiş yıllara ait konuşmaları içeren bu iki ileti arasında referansal kurgu yapılarak paylaşılmıştır. Bu iletiler aynı zamanda haberin retorikini güçlendirmesine katkı sunan alıntı faktörü açısından değerlendirilmiştir. 28 Temmuz’da takipçiler ile paylaşılan iletide ‘darbe’ ve ‘demokrasi’ Demirtaş’ın 15 Temmuz girişimini yorumlamasında tercih ettiği sözcükler olmuştur.

Araştırmada ele alınan bütün genel başkanların twitter verileri aşağıdaki tabloda bir arada verilmiştir. Genel başkanların isim ve soy isimleri baş harfleri ile belirtilmiştir.

Tablo 5. Binali Yıldırım, Kemal Kılıçdaroğlu, Devlet Bahçeli ve Selahattin Demirtaş’ın Resmi Twitter Hesap Verileri

	GENEL TOPLAM			16 TEMMUZ – 16 AĞUSTOS			
	ATILAN TWEET	TAKİPÇİ SAYISI	TAKİP EDİLEN	ATILAN TWEET	YANITLANMA SAYISI	RETWEET SAYISI	BEĞENİ SAYISI
B. Y	3. 976	694. 000	4	314	14. 827	450. 845	786. 214
K. K	2. 832	4.3 MİLYON	8. 910	15	5. 540	26. 261	78. 480
D. B	4. 165	3.22 MİLYON	0	21	6. 668	55. 211	368. 326
S. D	1. 300	1.58 MİLYON	1. 107	7	6. 030	37. 848	68. 748

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Niceliksel içerik çözümlemesi sonucunda: Siyasi parti genel başkanlarının Twitter hesap incelemesinde verilerin kaydedildiği güne kadar en çok paylaşımında bulunan lider 4.165 tweet ile Devlet Bahçeli olmuştur. Bahçeli’yi 3.976 tweet ile Binali Yıldırım, 2.832 tweet ile Kemal Kılıçdaroğlu, 1.300 tweet ile Selahattin Demirtaş takip etmektedir. 4.3 milyon takipçi sayısı ile takipçi sayısı sıralamasında birinci olan Kılıçdaroğlu’dan sonra sırasıyla 3.22 milyon takipçi ile Bahçeli, 1.58 milyon takipçi ile Demirtaş, 694.000 takipçi ile de Yıldırım gelmektedir. En çok takipçi sayısına sahip olan Kılıçdaroğlu, 8.910 kişiyi takip etmektedir. Kılıçdaroğlu’ndan sonra 1.107 takip edilen kişi sayısı ile Demirtaş gelmektedir. Yıldırım 4 kişiyi takip etmektedir. Bahçeli ise hiç kimseyi takibe almamıştır.

16 Temmuz – 16 Ağustos tarihleri arasında 314 paylaşım yapan Yıldırım en fazla tweet atan liderdir. Yıldırım’dan sonra sırasıyla 21 tweet ile Bahçeli, 15 tweet ile Kılıçdaroğlu, 7 tweet ile Demirtaş gelmektedir. Yıldırım’ın atılan tweet sayısı ile diğer liderlerden önde olması yanıtlanma, retweet ve beğeni sayısında da bu şekilde gerçekleşmiştir. Yıldırım 15.827 yanıtlanma, 450.845 retweet, 786.214 beğeni sayısı ile bu üç başlıkta birincidir. Yıldırım’dan sonra gelen Bahçeli, 6.668 yanıtlanma, 55.211 retweet, 368.326 beğeni sayısı ile ikinci olan liderdir. Attığı tweet sayısı ile dördüncü olan Demirtaş,

6.030 yanıtlanma ve 37.849 retweet sayısı ile üçüncü, 68.746 beğeni sayısında ise dördüncü olmuştur. En yüksek takipçi sayısı bulunan Kılıçdaroğlu, 5.540 yanıtlanma, 26.261 retweet sayısı ile dördüncü olurken 78.480 beğeni sayısı ile liderler arasında üçüncü sırada yer almıştır.

Teun A. Van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi modelinden yararlanılarak yapılan çözümlemede genel bir değerlendirme yapılacak olursa tüm genel başkanların 15 Temmuz girişimini 'darbe girişimi' olarak adlandırdıklarını paylaşımlarda açıkça dile getirmişlerdir. Adalet ve Kalkınma Partisi genel başkanı Binali Yıldırım ilk paylaşımlarında 'kalkışma' ifadesini kullansa da ilerleyen tarihlerde 'darbe' ifadesini kullanmıştır. Tüm siyasi partiler ve liderler 15 Temmuz girişimini 'darbe' olarak adlandırsa da girişimin hedefi ve kimler tarafından gerçekleştirildiği hususunda farklılıklar görülmektedir. Binali Yıldırım ve Devlet Bahçeli girişimi 'Türk milletine, Türkiye'ye, demokrasiye ve milli iradeye' yapılmış bir saldırı olarak görmesi ile birlikte Cumhuriyet Halk Partisi, girişimin hedefinde 'cumhuriyet ve demokrasi' olduğunu vurgulamıştır. Halkların Demokratik Partisi ise girişimi gerçekleştiren tarafın hedefinde 'anti-demokratik sistemin başına geçmek' olduğunu aktarmıştır. Girişimin 'iktidar kavgasından' kaynaklandığı yorumunu yapmıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi genel başkanları girişimin kimler tarafından gerçekleştirildiği sorusuna açıkça 'FETÖ, paralel terör yapılanması' cevabını verirken, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kılıçdaroğlu'nun katıldığı bir televizyon programında kullandığı 'Fetullah Gülen Türkiye'ye iade edilmelidir' sözleri ile girişimin kaynağını kamuoyuna sunmuştur. Demirtaş ise paylaşımlarında 'gülen cemaati' ifadelerini tercih ederek girişimi gerçekleştiren tarafı işaret etmiştir.

Binali Yıldırım'ın siyaset dilinde kullandığı 'millet' 'milli irade' 'halkın gücü' söylemleri paylaşımların makro yapı çözümlemesinde tespit edilen ifadeler olmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin darbe girişimine veya girişim sonrası organize edilen programların görselleri ile desteklediği paylaşımları 'millet, bayrak, vatan' teması ile takipçileri ile paylaşmıştır. Girişimi gerçekleştirenlerin ülkeye 'ihanet' ettiğini, 'terör saldırısında' bulunduğunu sıklıkla dile getiren Yıldırım, 'Demokrasi Nöbetleri' adı altında tüm illerde organize edilen mitingler ile 'darbeye karşı duran kahraman bir millet' profili çizilmiştir. 'Milli mücadele' temasını işleyen Yıldırım'ın, bu söylem ile darbeye karşı daha geniş kitlelerin desteğini kazanmak istediği anlaşılmaktadır. Fotoğraflar ile de desteklenen bu söylem, girişimin başarısızlığa uğradığı ve bundan sonraki süreçte girişimi gerçekleştiren taraftan hesap sorma ve mücadele ile devam edileceği mesajı takipçileri ve kamuoyu ile paylaşmıştır.

Cumhuriyet ve demokrasi değerleri, parlamenter sisteme olan bağlılığı ile kendini tanımlayan Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu 15 Temmuz Darbe Girişiminde 'cumhuriyete ve demokrasiye sahip çıkmalıyız' söylemi ile kamuoyuna mesajlar vermiştir. Bu söylemini daha büyük kitlelere yaymak için İzmir, İstanbul gibi büyük şehirlerde düzenlediği 'Cumhuriyet ve Demokrasi' mitinglerinin görselleri ile paylaşımlarını zenginleştirmiştir.

Milliyetçi Hareket Partisi ve Genel Başkan Devlet Bahçeli'nin paylaşımları bir bütün olarak incelendiğinde 'milliyetçi ve ülkücü camianın' ülke sevgisi, bayrak sevgisi, milli değerlere olan bağlılığı üzerinden 15 Temmuz darbe girişimine karşı tavrını göstermiştir. Bahçeli, yapılmak istenen darbenin 'düşman' saldırısı olduğunu savunmuş ve gösterdiği tepki de bu çerçevede olmuştur. Halkların Demokratik Partisi'nin o dönemki Eş Başkan Selahattin Demirtaş ise 15 Temmuz girişimi 'darbe' olarak adlandırsa da yaşananın 'iktidar kavgası' olduğu yorumunu yapmıştır.

7 Ağustos'ta İstanbul Yenikapı'da yapılan 'Demokrasi ve Şehitler Mitingine' Binali Yıldırım, Kemal Kılıçdaroğlu ve Devlet Bahçeli katılmış ve mitinge katılımlarını Twitter hesaplarından da bildirmişlerdir. Cumhuriyet Halk Partisi lideri Kılıçdaroğlu, mitinge katılım gerekçesini Twitter da "ülke birliğine kastedenlere karşı bir cevap vermek, Cumhuriyet ve demokrasiye sahip çıkmak" olarak açıklamıştır. Devlet Bahçeli ise davet edildiği için mitinge katılacağını söylemiştir. İstanbul Yenikapı Mitinginde HDP ve Eş Başkan Demirtaş dışında diğer siyasi partilerin ve liderlerin katılımı ile darbe girişimine karşı ortak tavır alınmıştır.

Genel olarak incelenen hesaplarda genel başkanların siyasal iletişim çalışmalarında ve kamuoyu oluşturmada sosyal medya kullanımına verdikleri önem gözlemlenmiştir. Başkanlar verdikleri mesajlarda Twitteri aktif olarak kullanmış, düzenlemiş oldukları çeşitli siyasal etkinlikler ve organizasyonların duyurulmasında ve bunlar üzerinden kamuoyu oluşturulmasında Twitter kullanımına özen göstermişlerdir. Araştırmanın yapıldığı süre sonrasında farklı söylemler olsa da, ‘Darbe’ ‘FETÖ’ ve ‘mücadele’ başlıklarında genel başkanlar hemfikirdir. İncelenen tarihlerde siyasi parti genel başkanları yaptıkları paylaşımlarda kullandıkları dil ve söylem bakımından çok farklı noktalarda durmuş olsalar da, 15 Temmuz girişiminin bir ‘darbe’ olduğu, girişimi gerçekleştiren tarafın ‘Fetullah Gülen cemaati/FETÖ ve buna bağlı kişiler’ olduğu ve bu yapı ile mücadele edilmesi gerektiği hususunda ortak bir söylem geliştirdikleri tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aziz, A. (2007). *Siyasal İletişim*. Ankara: Nobel Basım Dağıtım.
- Babacan, M.E., Haşlak, İ., Hira, İ. (2011). “Sosyal Medya Ve Arap Baharı”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 63-92.
- Akman, F. B. (2017). *15 Temmuz Darbe Girişimi Batı Medyası Söylem Analizi Neo- Emperyalizm, İslamofobi ve Oryantalizm*, İstanbul: Kadim Yayınları.
- Bayraktutan, G., Binark, M., Çomu, T., Doğu, B. İslamoğlu, G., Aydemir, A. T., (2012). “Sosyal Medyada 2011 Genel Seçimleri: Nicel-Nitel Arayüzey İncelemesi”, *Selçuk İletişim Dergisi*, 7(3), 15-16.
- Bayraktutan, G., Binark, M., Çomu, T., Doğu, B., G., İslamoğlu, Aydemir, A. T., (2014). “Siyasal İletişim Sürecinde Sosyal Medya Ve Türkiye’de 2011 Genel Seçimlerinde Twitter Kullanımı”, *Bilig, Kış*, Sayı:68, 59-96
- Bode, L., Dalrymple, K.E., (2015). “Politics in 140 Characters Or Less: Campaign Communication, Network Interaction, And Political Participation On Twitter”. *J. Political Marketing*, 15(4), 311-332.
- Borins, S. (2011) “Online Adaydan Online Başkana”, *Seçim Kampanyalarında Geleneksel Medya, İnternet ve Sosyal Medyanın Kullanımı*, İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- Çıldan, C., Ertemiz, M., Küçük, E., Tumuçin, H. K., Albayrak, D. (2012). “Sosyal Medyanın Politik Katılım ve Hareketlerdeki Rolü”, *Uşak Üniversitesi Akademik Bilişim Konferansı*, <http://ab.org.tr/ab12/bildiri/205.pdf> (Erişim Tarihi: 02.08.2017).
- Chadwick, A., 2014. *The Hybrid Media System: Politics and Power*. New York: Oxford University Press.
- Efe, İ., Çağlar, İ., Kardaş, T., (2017). *15 Temmuz Darbe Girişimi ve Batı Medyası*, İstanbul: Seta Yayınları.
- Erdoğan, İ. (1997). *İletişim, Egemenlik, Mücadeleye Giriş*, Ankara: İmge.
- Genel, M. G. (2012). “Siyasal İletişim Kampanyalarında Sosyal Medyanın Kullanımı (12 Haziran 2011 Seçimleri “Twitter” Örneği)”, *The Turkish Online Journal of Design, Art And Communication - Tojdac*, 2 (4), 23-31.
- Keskin, S., Sönmez, F. (2015). “Liderler ve Takipçileri: Siyasi Parti Liderlerinin Twitter Performansları ve Takip İlişkisi”, *Selçuk İletişim*, 29 (1), 339-362.
- Koçak G.N. (2012). *Bireylerin Sosyal Medya Kullanım Davranışlarının Ve Motivasyonlarının Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Bağlamında İncelenmesi: Eskişehir’de Bir Uygulama: Eskişehir’de Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sos. Bil. Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Anabilim Dalı, Eskişehir.

- Korkmaz, A. (2012). "Arap Baharı Sürecinde İnternet ve Sosyal Medyanın Rolü", International Symposium On Language And Communication: Research Trends and Challenges (Islc), ss: 2147-2153, London.
- Köksal Y., Özdemir, Ş. (2013). "Bir İletişim Aracı Olarak Sosyal Medya'nın Tutundurma Karması İçerisindeki Yeri Üzerine Bir İnceleme", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18 (1), 323-337.
- Köseoğlu, Y., Al, H. (2013). "Bir Siyasal Propaganda Aracı Olarak. Sosyal Medya", Akademik İncelemeler Dergisi (Journal Of Academic Inquiries), 8(3),103-125.
- Kürkçü, D. D. (2017), "Haber Tweetleri Üzerinden Kullanıcı Etkileşiminin Analizi", Erciyes İletişim Dergisi "akademia" , 5 (1), 314-324.
- Lutz, M. The Social Pulpit Barack Obama's Social Media Toolkit. *Svp-Digital Public Affairs*, Edelman. Retrieved December, 20, 2011, From [Http://Www.Edelman.Com/Image/Insights/Content/Social%20pulpit%20barack%20obamas%20soc A1%20media%20toolkit%201.09.Pdf](http://www.edelman.com/image/insights/content/social%20pulpit%20barack%20obamas%20soc%20media%20toolkit%201.09.pdf). (2009)
- Nulty P. , Theocharis Y. , Popa, S.A., Parnet, O., Benoit, K. (2016). "Social media and political communication in the 2014 elections to the European Parliament", Electoral Studies, 44, 429-444.
- O'donnel, C. (2011). "New Study Quantifies Use of Social Media in Arab Spring." Sciencedaily. Retrieved January 5, From [Http://Www.Washington.Edu/News/Articles/New-Study-Quantifies-Use-Of-Social-Media-In-Arab-Spring](http://www.washington.edu/news/articles/new-study-quantifies-use-of-social-media-in-arab-spring).
- Onat, F., Okmeydan, C.K. (2015). "Politik Halkla İlişkilerde Sosyal Medya Kullanımı: 30 Mart 2014 Yerel Seçimleri ve 10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri", Akdeniz İletişim Dergisi, 23, 79-96.
- Özer, Ö. (2001). *Haber Söylem İdeoloji: Eleştirel Haber Çözümlemeleri*, Konya: Literatürk Yayınevi.
- Shirky, C. (2011). "The Political Power of Social Media". Foreign Affairs, 90 (1), 28-41.
- Szajkowski, B. (2011)." Social Media Tools and The Arab Revolts", Alternative Politics, 3 (3), 420-432.
- Vasquez, L.M.G, Vitez, I.S. (2011). "Social Media As A Strategic Tool for Corporate Communication", Revista Internacional de Relaciones Publicas, 1(2), 157-174.
- Vergeer, M., Hermans, L., Sams, S. (2011)." Online Social Networks and Micro-Blogging in Political Campaigning: The Exploration Of A New Campaign Tool and A New Campaign Style". Party Polit. 19 (3), 477-501.
- Vitak, J., Zube, P., Smock, A., Caleb, C.T., Ellison, N., Lampe, C. (2011). "It's Complicated: Facebook Users' Political Participation in The 2008 Election". Cyberpsychology Behavior And Social Networking, 14, 107-114.
- Vural, A. Z. B., Bat, M., (2010). "Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma". Journal Of Yasar University, 20(5) , 3348-3382

CUMHURİYET DÖNEMİNDE HAKKARİ'DE EĞİTİM (1923-1960)

Dr. Özden ÖZGEN

Ayvalık Belediye Başkanlığı

İnsan Kaynakları ve Eğitim Müdürü

Ataduru9909@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmadaki amaç Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra 1960 yılına kadar olan dönem içerisinde Hakkari'de eğitim ve öğretimin gelişimini ortaya koymaktır. Aynı zamanda bu çalışma ile tek parti ve çok partili dönemlerde eğitim alanındaki gelişmeler Doğu illeri ile Hakkari arasında kıyaslamalar yapılarak ortaya konulmaktadır. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde her ne kadar eğitime verilen maddi destek düşük seviyelerde olsa da eğitim eksikliği Halkevleri, millet mektepleri ve gezici kurslarla takviye edilmeye çalışıldı. Bu gayretler sonucunda nüfus sayımlarında okuma yazma bilme oranlarının bir önceki sayımlara göre artış gösterdiği görülmektedir. 1950 yılının başlangıcından itibaren Devlet desteğiyle beraber okullaşma oranı artmasına rağmen her dönemde karşılaşılan öğretmen eksiğine tam anlamıyla çözüm bulunamadı. Bu çalışmada arşiv belgelerinden, istatistik yıllıklarından, resmi ve yerel gazetelerden ve ikincil kaynaklardan faydalanıldı.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Eğitim, Halkevleri, Millet Mektepleri, Gezici Kurslar.

EDUCATION AT REPUBLIC PERIOD IN HAKKARİ (1923-1960)

ABSTRACT

The aim of this study is to put the progress of education and training in Hakkari between the period of declaring of Republic and 1960 year. At the same time with this study, the developments in education area have been revealed at the both the unique party and plentiful party periods by making comparison with Eastern provinces and Hakkari. Even though the substantial support was in low level at the first period of Republic, deficiency of education was reinforced with people's houses, country school and mobile courses. At the result of the efforts, literacy ratios seen in high level at the population countings according to the past countings. After the beginning of 1950 year, although schooling rates increasing with the state support it could not have been found any solution to the lack of the teacher that seen at every period. Archives, annual statistics, formal and local journals and secondary sources were used for this study.

Keywords: Republic, Education, People's Houses, Country School, Mobile Courses.

التعليم بولاية هكاري في فترة الجمهورية (1923 - 1960)

الدكتورة أوزدن أوزغن

رئاسة بلدية أيواجيق

مديرة التعليم والموارد البشرية

Ataduru9909@gmail.com

ملخص

الغاية من هذا البحث هو الكشف عن تطوير التعليم والتدريب في ولاية هكاري من تاريخ إعلان الجمهورية حتى تاريخ 1960. وفي نفس الوقت يتم في هذا البحث عمل مقارنة في الولايات الشرقية بين ولاية هكاري والولايات الأخرى زمن حكم الحزب الواحد والأحزاب المتعددة. في الفترات الأولى من قيام الجمهورية، وعلى الرغم من أن الدعم المادي المقدم للتعليم كان

بمستويات منخفضة، فإنه تم تدارك ذلك عن طريق بيوت العامة والمدارس الشعبية والدورات المتنتقلة. ونتيجة لهذه الجهود ، زادت معدلات معرفة القراءة والكتابة في التعدادات بالنسبة للتعدادات السابقة. على الرغم من أن معدل التعليم قد إرتفع بدعم من الدولة منذ بداية عام 1950، إلا أنه لم يتم العثور على حل كامل لعدم وجود المعلمين في كل فترة. في هذا البحث تم الاستفادة من وثائق الأرشيف والحواليات والإحصائية والصحف الرسمية والمحلية والمصادر الثانوية.

الكلمات المفتاحية: الجمهورية، التعليم، بيوت العامة، المدارس الشعبية، الدورات المتنتقلة.

GİRİŞ

Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nı zaferle sonuçlandırması sonrası 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilerek Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruldu. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kurulan yeni devlet anlayışı çerçevesinde özgür ve çağdaş bir toplum yaratmak, bireylerde ulus ve vatandaşlık bilinci oluşturmak için eğitim en önemli araç olarak görüldü ve ülke de eğitimsel ve kültürel dönüşümler gerçekleştirildi. Cumhuriyet döneminde eğitimde gerçekleştirilen dönüşümlerin kuşkusuz en önemlisi 3 Mart 1924'te uygulamaya konulan Tevhid-i Tedrisat ile öğretimde birlik sağlanmasıdır. Tevhid-i Tedrisat ile medreseler kapatılarak eğitim laikleştirildi, demokratikleştirildi ve Latin harfleri kabul edildi (Akyüz, 2011: 20; Beyaztaş ve Kaptı, 2013: 328; Sezer, 1999: 178; Önal, 2010: 103; Hafizoğulları, 1996: 25).

Cumhuriyetin ilan edildiği yıl Türkiye'nin nüfusu 11-12 milyon civarında idi. Bu nüfusun % 10'u ve kadınların ise sadece %3'ü okuryazardı (Demirtaş, 2008: 65). Türkiye'de 1923-1924 eğitim devresinde 4.894 ilkokul, 72 ortaokul, 23 lise, 20 öğretmen okulu, 64 meslek okulu, 9 fakülte ve yüksekokul vardı. İlkokullarda 10.238, ortaokullarda 796, liselerde 513, öğretmen okullarında 325, teknik okullarda 258, fakülte ve yüksekokullarda 307 öğretmen olmak üzere toplam 12.437 öğretmen görev yapıyordu (BCA, 138: 2; İstatistik Yıllığı 1960-1962: 148; Demirtaş, 2008: 65). İlkokullarda 341.941, ortaokullarda 5.905, liselerde 1.241, öğretmen okullarında 2.528, teknik okullarda 4.019, yükseköğretimde 2.914 olmak üzere toplam 358.548 öğrenci vardı (BCA, 138: 2).

Ruhunda Cumhuriyet ilkelerinin yer aldığı 20 Nisan 1924 Anayasası'nın kabulü ile hukuk devleti olma yolunda çağdaş bir adım atıldı (Yavuz, 1993: 323). 20 Nisan 1924 günlü Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 2'nci maddesinde bulunan "Türkiye Devleti'nin dini İslam'dır" hükmü 10 Nisan 1928 günü kabul edilen anayasa değişikliği ile kaldırıldı (Aldıkaçtı, 1981: 41). Yeni kurulan Cumhuriyet devletinin laiklik ilkesi temelinde eğitim ve öğretimin birleştirilmesi, medreselerin kaldırılması, Kur'an'ın Türkçeye çevrilmesi, ilahiyat fakültesinin kurulması gibi yapmış olduğu hamlelerin Doğu'da yaşayan halka yanlış anlaşılması için çok iyi anlatılması gerekiyordu (BCA, 104). Halifeliğin kaldırılması (Aksoy, 2009: 226) Doğu'da çıkan ayaklanmaların bir diğer nedenini oluşturmaktaydı. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sosyal alanda yaptığı devrimleri halka benimsetmesi ilk zamanlarda çok zorluk yaşamasına sebep oldu. Bu devrimlerin anlatılması ise eğitim ordusunun neferleri sayesinde olmalıydı fakat öğretmen okullarının azlığı nedeniyle nitelikli ve sayısal yeterlilikte öğretmen eksikliği yaşanıyordu. Maarif müdürlerinin vilayet bütçeleri arasındaki maarif varidatını da etkili kullanamayışları eğitimin yaygınlaştırılmasını ve kalitesini olumsuz etkiliyordu (BCA, 455: 2).

Ülke genelinde ve özellikle doğu bölgelerinde eğitim ve öğretim işlerine ait raporlar da olumlu değildi. MAH'ın Başbakanlığa 4068 numara ve 8 Nisan 1928 tarih ile sunduğu raporunda "Maarif hemen hemen Hakkari vilayetinde yok gibidir" denilmekteydi. Aynı raporda bölgede okul çağındaki genç ve çocukların okullardan istifade nispetlerinin çok düşük olduğu aktarılıyordu (Demirtaş, 2008: 65).

Tablo 1: 1928 Yılı Doğu Anadolu'da Vilayetlere Göre Nüfusun Tahsil ve Okul Durumu (İstatistik Yıllığı 1929: 30-37)

Vilayetler	Cinsiyet	Okuma Bilen %	Okuma Bilmeyen %	Okul Sayısı
Bayazıt (Ağrı)	E	4.52	95.48	21
	K	0.18	99.82	

Bitlis	E	3.31	96.69	25
	K	0.10	99.90	
Diyarbakır	E	5.86	94.14	19
	K	1.03	98.97	
Elazığ	E	7.70	92.30	74
	K	0.70	99.30	
Erzincan	E	9.39	90.61	87
	K	1.57	98.43	
Erzurum	E	6.82	93.18	139
	K	0.82	99.18	
Gaziantep	E	7.72	92.28	85
	K	1.58	98.42	
Hakkari	E	2.28	97.72	2
	K	0.38	99.62	
Kars	E	4.69	95.31	63
	K	0.81	99.19	
Malatya	E	6.35	93.65	117
	K	0.82	99.18	
Maraş	E	4.38	93.62	57
	K	0.80	99.20	
Mardin	E	4.05	95.95	19
	K	0.34	99.66	
Siirt	E	6.66	93.34	17
	K	0.29	99.71	
Urfa	E	5.28	94.72	28
	K	0.61	99.39	
Van	E	2.39	97.61	24
	K	0.12	99.88	

Tablo 1'e göre, Hakkari okul sayısı bakımından diğer illere göre sonuncu sırada yer almaktadır. Erzurum okul sayısı en fazla olan ildir. Tüm vilayetlerde erkeklerde okuma yazma oranı kadınlardan yüksektir. Bu, kızların okula gönderilmemesi geleneğinin bir sonucudur. Erkeklerde okuma yazma bilme oranının en yüksek olduğu il Erzincan'dır. Erkeklerde okuma yazma bilme oranı en düşük olan il ise Hakkari'dir. Van'da okul sayısı Hakkari'den fazla olmasına rağmen kadınlarda okuma yazma bilme oranı Hakkari'den düşüktür. Bu durum ise Hakkari'de okula gönderilen kız çocuklarının sayısının Van'dan fazla olduğu izlenimini yaratmaktadır.

Hakkari'de okul sayısının az olması, devlet tarafından Hakkari'ye gönderilen eğitim ödeneğinin az olduğunu göstermektedir. 1933 yılında 5 senelik tahsilata nazaran verilmesi gereken 11.141 liranın sadece 800 lirası Hakkari'ye verildi, 10.341 lira vilayette zimmet olarak kaldı. Ayrılan ödenek ise diğer Doğu illerine göre çok azdı ve Hakkari son sırada gelmekteydi (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 14.1.1933: 3). Devletin 1946-1950 yılları arasında Doğu illerinde eğitim konusunda kişi başına yaptığı kamu harcamaları negatif düzeydeydi. Eğitim harcamalarının devlet bütçesine oranı küçük rakamlardan geçerek ancak 1961'de % 19'a çıkabilmiştir. Hakkari sadece 1956-1960 devresinde eğitim ödeneğinden yeterli düzeyde faydalanabildi (Aşgın, 2000: 111-123; Türk, 1968: 104).

Demokrat Parti döneminde devlet Hakkari'de eğitim açığını kapatmak için okul inşaatına ağırlık verdi. 1950'li yılların başlangıcı ile beraber devlet eğitim ödeneğinden Hakkari için ayırdığı payı artırdı. 1951 yılı bütçesine ilave olarak 4 milyon lira çocukların okuma nispeti % 10'dan % 25'e kadar olan 9 Doğu iline sarf edildi. Hakkari vilayetinde çocukların okuma nispeti % 19,2, Van'ın okuma nispeti ise % 16,1 idi (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 25.2.1951: 814). 1954 yılında Maarif Vekaleti için ayrılan 15.000.000 lira ödenekten Hakkari'ye 200.000 lira tahsisat ayrıldı (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 18.2.1955: 235; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 28.2.1955: 1020). 1955 yılında köy okullarının yapımı için 20.000.000 liralık Maarif Vekaleti ödeneğinden vilayete 225.000 lira ödenek gönderildi (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.2.1956: 250). 1957 yılında Muş ile birlikte Hakkari'deki mevcut ilkokulların onarımı için 885.000 lira ödenek konuldu (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 19.2.1958: 186). Maarif Vekaletince bu ödenekten Hakkari için 300.000 lira

ödenek tahsis edildi (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 19.2.1958: 281). Okulsuz köyleri okula kavuşturmak için 1958 yılında 30.000.000 lira tahsisattan 275.000 lira (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.2.1959, 236), 1959 yılında 45.000.000 lira tahsisattan Hakkari'ye 415.000 lira ödenek ayrıldı (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 19.2.1960: 216). 1950-1960 yılları arasında Hakkari vilayetine eğitim ödeneğinden 3.020.800 lira verildi. Bu süre içinde okulsuz köylere yeniden 50 okul yapılmış, 41 okul onarılmış ve harap olmuş okul yerine 9 okul inşa edilmişti. Memleket genelinde ise 314.900.000 lira harcandı. Hakkari için ayrılan pay ise % 0.95 idi (T.C. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, 20.2.1961: 233). 1961 yılında okul inşaatı için 1.135.818 lira ödenek ayrıldı (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 2.2.1962: 243).

İlkokulların inşaatı sürdürülürken bir yandan da eş zamanlı olarak binaların kiralanması yöntemiyle eğitim devam ettiriliyordu. Hakkari Milli Eğitim Müdürlüğü bulunduğu binaya 1952 yılında 35 lira (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 20.2.1952: 155), 1954 yılında 750 lira kira veriyordu (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 18.2.1954: 203). Kiralanan ilkokul binaları için 1956 yılı içinde Hakkari Maarif Müdürlüğünce yıllık 1.850 lira kira bedeli ödenmekteydi (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.2.1956: 197).

Hakkari'de köylerin dağınık yerleşimi öğrencilerin özellikle uzun kış aylarında zorlu araziye kat ederek okula gitmelerini de engelliyordu. Zorlu arazi yapısı, ulaşımın yapılamaması, öğretmen ve okul eksiklikleriyle beraber vilayetteki elektrik yetersizliği de öğretmen ve öğrencileri müşkül duruma sokuyordu (Hakkâri Postası, 4 Şubat 1963: 1).

Hakkari'de çalışmak özveri isterdi. Tüm yokluklara rağmen kendisini Hakkari'ye adanmış ismi belirsiz ama eserleri hayatta olan fedakar öğretmenler de vardı. Kendini eğitime adanmış eğitim ordusunun neferlerinden biri olan ve "Hakkâri Dedikleri" kitabının yazarı, Selahattin Şimşek bu kahraman öğretmenlerden biriydi. Herkesin sevdiği Selahattin öğretmen 5 Mayıs 1960 tarihinde Zap nehri kenarında gezinti yaparken ayağının kaymasıyla Zap nehrine kapılarak boğuldu. Bu elim hadise öğrencileri birlikte tüm Hakkari halkını derinden üzdü (Hakkâri, 5 Mayıs 1961: 1).

1. ÖRGÜN EĞİTİM

1.1. İlkokul

Hakkari'de, 1923-1924 yılında öğretmen kadrosundaki büyük eksiklikler nedeniyle adı var olan maarif teşkilatının kendisi yoktu (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.3.1926: 267; Alkan, 2000: 300). Cumhuriyet devrinin ilk kültür kurumu olan ilkokul 1925 yılında Çukurca'da açıldı. Hakkari merkezde ise 1928 yılında ilkokul eğitime başladı (Hakkari İl Yıllığı 1967, 1972: 102). Hakkari'de eğitim çok geriydi ve halkta eğitime önem vermemekteydi (Vatan, 5 Kasım 1952: 6). Bunun nedenleri arasında halkın eğitim ve öğretime karşı gösterdiği ilginin azlığı, görevlendirilen öğretmenlerin ya bu görevi layıkıyla yerine getiremeyişleri yahut da bir kısım maddi ve manevi baskı ve sebepler sonucu kısa zamanda başka yerlere gitmeleriydi. Aslında öğretmenlerin çoğu bu gibi bölgelere cezalandırılarak gönderilmişti. Hayat şartlarının ve geçimin zor oluşu, muhtarların köylere tayin olan öğretmenleri idare etmeleri, öğretmenlerin de görev mahalline gitmeyişi, şehir veya ilçe merkezinde her ay maaşını almakla yetinmesi gibi sebepler ilgililerce ileri sürülmekteydi (Şafak, 1977: 80).

1926 yılı içinde Hakkari vilayeti dahilinde biri kız, diğerleri erkek olmak üzere altı ilk mektep vardı (1926 Türk Ticaret Salnamesi: 519). Çölemerik'te 27 talebeli, Gever (Yüksekova) kazasında 15 talebeli ilk erkek mektebi mevcuttu (1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi: 862).

1933-1934 eğitim öğretim yılında Hakkari'de 3 sınıflı ilk muallim mezunu bir, köy muallim mektebinden mezun bir, orta ve orta dereceli meslek mektebinden mezun bir erkek öğretmen olmak üzere 3 erkek öğretmen vardı. Yüksekova'da ilkokul mezunu bir, orta ve orta dereceli meslek mektebinden mezun bir erkek olmak üzere 2 erkek öğretmen bulunuyordu (BCA, 35: 80).

Tablo 2: Vilayetlere Göre İlkokullar, Öğretmen ve Öğrenci Miktarı (1929-1937) (Demirtaş, 2008: 69)

Vilayetler	Seneler	Okul	Öğretmen	Öğrenci
Ağrı	1929-1930	13	30	858
	1936-1937	17	37	1.343

Bitlis	1929-1930	-	-	-
	1936-1937	11	26	875
Bingöl	1929-1930	-	-	-
	1936-1937	8	14	553
Diyarbakır	1929-1930	-	-	-
	1936-1937	23	84	3.098
Elazığ	1929-1930	64	128	3.050
	1936-1937	35	87	3.799
Erzincan	1929-1930	67	107	4.167
	1936-1937	34	78	3.689
Erzurum	1929-1930	82	154	6.830
	1936-1937	98	195	7.845
Gaziantep	1929-1930	62	142	3.696
	1936-1937	71	169	7.698
Hakkari	1929-1930	2	2	44
	1936-1937	3	6	155
Kars	1929-1930	89	133	5.119
	1936-1937	81	159	8.144
Malatya	1929-1930	111	215	6.032
	1936-1937	99	192	9.912
Maraş	1929-1930	45	90	3.035
	1936-1937	44	92	4.507
Mardin	1929-1930	18	50	1.365
	1936-1937	28	60	2.361
Muş	1929-1930	12	29	496
	1936-1937	6	17	539
Siirt	1929-1930	10	22	421
	1936-1937	14	37	970
Urfa	1929-1930	35	103	8.023
	1936-1937	31	95	3.374
Van	1929-1930	11	27	644
	1936-1937	12	36	1.201
Toplam 1929-1930		621	1.229	43.780
Toplam 1936-1937		596	1.260	55.537
Türkiye Toplamı 1936-1937		6.123	14.698	711.728

Tablo 2'ye göre 1937 yılında Hakkari'de okul, öğretmen ve öğrenci miktarı 1929 yılına göre artış göstermesine rağmen diğer Doğu illerine nazaran en geri durumdadır. Ağrı, Bingöl, Muş ve Van illerinde de okul, öğretmen ve öğrenci miktarı diğer illere göre düşük durumdadır.

Bu yıllarda Hakkari'deki öğretmen ve okul ihtiyacının karşılanması için Birinci Umum Müfettişliği'nin eğitim alanındaki hamleleri de görmezden gelinemezdi. Birinci Umum Müfettişliği'nin çabalarıyla Hakkari vilayetindeki okullara 1937 yılında 1 muallim 1 mektep, 1938 yılında 1 muallim 1 mektep, 1939 yılında 7 muallim 5 mektep ilavesi yapıldı (Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, 1939: 309).

Kültür dairesinden alınan istatistiklere göre 1938-1939 ders yılı içinde merkezle birlikte Beytüşşebap, Yüksekova, Şemdinli kazalarıyla Çukurca okulunda bulunan ve okuyan çocukların erkek ve kız mevcudu 125 idi. Vilayetin nüfusu ise 36.750 idi. Buna göre okuyanların ve dil öğrenenlerin sayısı 294 kişide 1 kişiydi. Eğer bu yüzde oranıyla ifade edilecek olursa nüfusun üçte biri okuyor ve lisan öğreniyor demektir. Vilayet dahilinde ise 10 öğretmen çalışıyordu. Hakkari merkezinde mevcut halkın yüzde sekseni Türkçe bilmiyordu. Hemen her gün resmi kurumlara işlerini takip için uğrayanlar memur olan Türk kardeşlerinin karşısında aralarında bir parçacık olsun Türkçe bilen hemşerilerinin yardımıyla meramlarını anlatabiliyorlardı (BCA, 817: 3).

Hakkari ilinin okuma yazma öğrenmesi ve çocukların okula başlayabilmesi için idareciler var güçleriyle çalışmaktaydılar. Beytüşşebap Kaymakamı Suphi Batur ve Gerur Nahiyesi Müdürü Neşet Öktem köy ve nahiyelerdeki okulların inşaatının tamamlanması için gösterdikleri üstün gayretten dolayı Hakkari vilayetince 24 Nisan 1940 tarihinde Hakkari Valisi Sadullah Koloğlu'da 7 ilkokul binasının inşaatının bitiminde gösterdiği yararlılıktan dolayı 9 Mayıs 1940 tarihinde Maarif Vekaleti tarafından takdirname ile ödüllendirildi (İdare, Haziran 1940: 1785-1786).

1942 yılında, vilayet merkezi ve kazalarında 6 ilkokul vardı. Bu mekteplerde, 53 kız, 510 erkek talebe okula gitmekteydi. Halk dershanelerinde ise 1.180 kadın, 2.400 erkek olmak üzere toplam 3.587 vatandaş eğitim görmekteydi (BCA, 199: 4).

Vilayet dahilinde bütün okullarda 1944-1945 ders yılı içinde mevcut 365 erkek, 79 kız olmak üzere 444 öğrenciden 42 erkek, 4 kız öğrenci mezun olabilmisti. Öğrenim çağında ise 2.769 erkek, 2.399 kız olmak üzere 5.168 çocuk vardı ve çocukların büyük bir çoğunluğu okula gitmiyordu. Öğretmeni eksik ve binası yetersiz olan eğitim serüveninde okulu bitiren çocuklar Türkçeyi bile tam anlamıyla öğrenemiyorlardı ve bildikleri ise sadece ulaşımda ve kaçakçılıkta kullanılan katırları idare etmekte (BCA, 195: 67).

Hakkari'de eğitim kurumlarının yetersizliği ve yetişmiş öğretmen eksikliği eğitim çarkının dönmesine engel oluyordu. Öğretmen kadroları hiç iyi değilken öğretmenlerin bir de askere alınmaları okul durumunu çok sarsmıştı. Gönderilen öğretmenler, asker oldukları ve maaşlarını Özel İdareden aldıkları için Maarif İdaresi bunların yerine vekil öğretmen de tayin edemiyordu ve bu durum okulların öğretmensiz kalmasına neden oluyordu (BCA, 856: 91).

Türkiye'nin doğusundaki okulların hemen hepsi vekil öğretmenler tarafından idare ediliyordu ve maaşları ise hiçbir sıkıntı yaşanmadan özel idareler tarafından karşılanıyordu. 1948 yılında vekil öğretmenlerinde maaşlarının asil olarak atanan öğretmenler gibi hazineden ödenmesi kararlaştırıldı kararlaştırılmasına ama Maliye Bakanlığı 1948 yılı içerisinde altı aydan fazla olacak şekilde vekil öğretmenlerin maaşlarını ödeyemediği için valilikçe okullar kapatılmak zorunda kalındı (BCA, 195: 62).

1948 yılında Hakkari ili halkının yüzde doksan sekizi Türkçe bilmediği gibi bilenlerde ana dil olarak evlerinde ve aralarında Kürtçe konuşmakta ve okuryazara da nadiren tesadüf ediliyordu. İl dahilinde okullar mahdut yerlerde olup bunlara da öğretmen gönderilmemiş olduğundan faal durumda değillerdi. İl merkezinde bir beş sınıflı ilkokul mevcut ise de bu okul hiçbir zaman tam kadro ile çalışmamış ve tecrübeli bir başöğretmene kavuşmamıştı. Bu okulun asil öğretmeni ise 1948 yılı içinde askerlik ödevini yapmaya gitmişti. Hakkari iline tayin edilmekte olan öğretmenler, tecrübelilerden değil genellikle ilk mezunlardan seçiliyorlardı. Bunlar da harcırahlarını alıp vazifeleri başına gelmelerinden birkaç ay sonra askere alınıyorlardı. Yerleri açık kalan bu asil öğretmenlerin yerine vekil öğretmenlerle eğitim öğretim faaliyetleri yürütülmeye çalışılıyordu. İl özel idare bütçesinin darlığı sebebiyle hem asil ve hem de vekile maaş verilmesinde zorluklar olduğu gibi bölge itibarıyla de vekil öğretmen bulunmaması da okulların bazen kapalı genellikle randımsız kalmalarına sebep oluyordu (BCA, 195: 66).

Asıl öğretmenlerin askere alınmaları, yerlerine vekil öğretmen bulunamayışı ve öğretmenlere il özel idaresince maaş verilememesi gibi sebeplerden dolayı 1948 yılında Hakkari'de çoğu okul öğretmensiz kaldı. Merkeze bağlı Livin bucağında, 38 mevcutlu, dört sınıflı ve bir öğretmeni olan okul 1947 yılında lise 1'den ayrılan bir vekil öğretmen tarafından idare edilmişti fakat 1948 yılında okulda öğretmen yoktu. Marinos köyünde, 36 mevcutlu, bir sınıflı ve bir öğretmenli olan okul 1947 yılında ortanın birinden ayrılmış bir vekil tarafından idare edilmişti fakat bu okul da öğretmensizdi.

Beytüşşebap merkezdeki, 30 mevcutlu ve bir sınıflı olan okul ortaokul birden ayrılmış bir erkek öğretmen tarafından 1947 yılında idare edilmişti fakat öğretmensizdi. Kılabaş bucağında, 40 mevcutlu, bir sınıflı, bir öğretmenli olan okul asil bir öğretmen tarafından 1947 yılında idare edilmişti fakat 1925 doğumlu olan öğretmen 1948 yılında askere gittiği için okul öğretmensizdi. Gerur bucağında, 21 mevcutlu, bir sınıflı ve bir öğretmenli olan okul 1947 yılında ortaokuldan mezun vekille idare edilmişti fakat 1948

yılında öğretmeni yoktu. Dırahini köyündeki okul ise öğretmen olmamasından dolayı açılmamıştı. Beytüşşebap'ta asil öğretmeni olan tek köy ise Hilal köyündeki 39 mevcutlu, dört sınıflı okuldu.

Yüksekova ilçe merkezinde 68 mevcutlu, beş sınıflı, iki öğretmenli olan okul 1947 yılında bir asil ve ortaokul üçten ayrılmış bir vekille idare edilmişti fakat 1948 yılında bu okulun da bir öğretmeni yoktu. Oramar bucağındaki 15 mevcutlu, iki sınıflı ve bir öğretmenli olan okul ortaokuldan mezun bir erkek vekil öğretmen tarafından idare edilmişti fakat asil öğretmeni yoktu.

Şemdinli ilçesi merkezdeki 21 mevcutlu ve beş sınıflı olan okul 1947 yılında asil bir öğretmen tarafından idare edilmişti fakat öğretmeni yoktu (BCA, 195: 11-67).

Tablo 3: 1951-1952 Yılı Döneminde Bağımsız Eğitimli Köy İlkokullarında Okul, Eğitimci, Öğrenci ve Diploma Alanların Sayıları (İstatistik Yıllığı 1953: 138; Geray 1969: 198)

İller	Okul Sayısı	Eğitmen Sayısı			Öğrenci Sayısı			Diploma Alanlar		
		E	K	T	E	K	T	E	K	T
Hakkari	7	7	-	7	98	12	110	19	-	19
Van	10	10	-	10	158	23	181	11	2	13

Tablo 3'e göre bağımsız eğitimli köy okullarında Hakkari ile Van vilayetinin okul sayısı ve nüfus durumu göz önüne alındığında Van'ın eğitim yönünden Hakkari'ye göre geri durumda olduğu görülmektedir. Van'daki öğrenci sayısı Hakkari'den fazla olmasına rağmen mezun olan öğrenci sayısı çok azdır.

1949-1950 ders yılında ilkokul sayısı memleket genelinde 12 bin 511 iken 1959-1960 ders yılında bu miktar 22 bin 11'e çıkarılmış, öğretmen sayısı 33 bin 844'den 53 bin 114'e yükseltilmiştir (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 19.2.1960: 20).

1951 yılı içinde Hakkari merkezde 3, Beytüşşebap'ta 1, Şemdinli'de 1, Yüksekova'da 1 ilkokul olmak üzere toplam 6 ilkokul vardı. Hakkari merkezde 2, Beytüşşebap'ta 1 olmak üzere toplam 3 ilkokula ihtiyaç bulunmaktaydı (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 26.1.1951: 423). İhtiyaç duyulan 5 derslikli 3 ilkokulun her birinin bedeli 100.000 liradan 300.000 lira yapıyordu. Her okula 3 öğretmenden toplam 9 öğretmene ihtiyaç vardı. Her okul için yapılacak eşya bedeli için 8.000 liradan 24.000 lira tutmaktaydı (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 26.1.1951: 434).

Tablo 4: Yeni İnşa Edilen ve Onarılan Okul Sayısı (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 18.11.1953: 334; T.C. Resmi Gazete, 3.6.1952: 3824)

Yer	1951		1952		1953	
	Yeniden	Onarım	Yeniden	Onarım	Yeniden	Onarım
Hakkari Merkez	2	-	1	-	1	-
Beytüşşebap	3	-	3	-	2	-
Yüksekova	2	-	2	-	1	-
Çukurca	-	-	1	-	2	-
Şemdinli	-	-	2	-	-	1
Toplam	7	-	9	-	6	1

Tablo 4'e göre Beytüşşebap ilçesinde okul inşasına önem verildiği görülmektedir. Beytüşşebap'ı ise Yüksekova takip etmektedir. Tespit edilen ihtiyaç miktarlarına göre 1952 yılı itibariyle Hakkari'de yapılan okul sayısı fazladır. 1953 yılında Hakkari Merinos'da bir, Beytüşşebap Kılaban ve Gerür'de iki, Çukurca Ertuş ve Aşuta'da iki, Yüksekova Oramar'da bir okul olmak üzere altı okulun inşası 26.6.1953 tarihinde (T.C. Resmi Gazete, 27.5.1953: 6347; T.C. Resmi Gazete, 30.5.1953: 6369), Şemdinli kazasının Kilit köyündeki bir ilkokulun onarım inşaatı 14.9.1953 tarihinde eksiltme usulüyle ihaleye çıkarıldı (T.C. Resmi Gazete, 17.9.1953: 7216). 1953 yılında Hakkari'de 56 ilkokul öğretmeni, 4 eğitimci görev yapıyordu (Zirai Bünye ve İstihsal (1946-1954), 1955: 89). 1957 yılında ise 69 ilkokul öğretmeni, 3 eğitimci vardı (Zirai Bünye ve İstihsal (1946-1954), 1959: 93).

Tablo 5: Bağımsız ve Bağlı Resmi ve Özel İlkokullardaki Öğretmen, Öğrenci, Diploma Alanların Sayıları (İstatistik Yıllığı 1953, 21: 139; İstatistik Yıllığı 1959: 151; İstatistik Yıllığı 1960-1962: 145-147)

Yıllar	İller	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı			Öğrenci Sayısı			Diploma Alanlar		
			E	K	T	E	K	T	E	K	T
1951-1952	Hakkari	44	57	-	57	1.521	179	1.700	43	6	49
	Van	65	97	27	124	3.255	996	4.251	239	62	301
1959-1960	Hakkari	30	50	-	50	1.025	140	1.165	-	-	-
	Van	135	221	24	245	6.709	2.916	9.625	-	-	-
1960-1961	Hakkari	71	107	3	110	2.326	467	2.793	-	-	-
	Van	173	306	20	326	8.400	3.208	11.608	-	-	-
1961-1962	Hakkari	55	95	4	99	2.060	470	2.530	-	-	-
	Van	184	313	27	340	9.317	3.689	13.006	-	-	-
1962-1963	Hakkari	66	104	4	108	2.805	663	3.468	-	-	-
	Van	197	315	37	352	10.563	4.130	14.693	-	-	-

Tablo 5'e göre, Hakkari'de 1951-1952 devresinde 44 okul, 1959-1960 devresinde 30 okul, 1960-1961 devresinde 71 okul, 1961-1962 devresinde 55 okul ve 1962-1963 devresinde 66 okul vardır. Okul sayıları devreler arasında büyük farklılık göstermektedir. 1951-1952 devresinde Hakkari'deki okullardan mezun olan öğrencilerin sayısı çok azdır. Hakkari'de kız öğrenci sayısının en fazla olduğu devre 1962-1963 devresidir. Hakkari'de en fazla 1960-1961 devresinde öğretmen vardır. Kız öğrencilerin okula devamı çok azdır. Bu dini taassubun bir neticesi değil, cehalet yüzünden peyda olan itiyatların bir mahsulü diye telakki edilebilir (Vatan, 5 Kasım 1952: 6). Hakkari'deki her okul sayısına ortalama 1 veya 2 öğretmen düşmekteydi. 1959-1960 eğitim yılında öğrenci miktarında ve okul sayısında düşüş vardı. Okullara öğretmen bulunamadığından okullar kapatılmak durumunda kalıyordu (İstatistik Yıllığı 1959: 151).

1959 yılında Hakkari'de 126 köyden 56 köyde ilkokul vardı, 70 köyde ise hiç okul yoktu. Toplam 4.890 çocuk eğitimden mahrumdu (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 27.4.1959: 413). 1949-1950 öğretim yılında açılan gezici köy demirciliği ve marangozluğu kursu ile biçki ve dikiş kursları rağbet görüyordu. Okumanın zor ve masraflı olduğunu gören halk kısa sürede zanaat sahibi olabilecek alanlarda uğraşlar veriyordu (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 13.2.1950: 307; Vatan, 5 Kasım 1952: 6).

1960 yılından itibaren Hakkari'de okullaşma oranı artmaya başladı. 29 Ekim 1961 Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında Hakkari Valisi Zühtü Öner, 2 tanesi il merkezde, Şemdinli, Çukurca, Beytüşşebap'ta da 1'er adet irfan yuvası açtığını belirtmekteydi (Hakkâri, 3 Kasım 1961: 1).

1961 yılında başlanıp yarım kalan Çukurca, Şemdinli, Beytüşşebap okulları 1962 yılında yeniden ihale edildi ve merkezde yatılı okul ikmal edilerek hizmete girmesi sağlandı (Hakkâri, 6 Nisan 1962: 1).

1962 yılı içerisinde ihalesi yapılan 6 ilkokuldan 4'ü bitirilerek hizmete açıldı. Ayrıca 1962 yılı içerisinde ihalesi yapılan Çukurca, Şemdinli, Beytüşşebap ilçelerinde 5 dersanelik ilkokul faaliyete geçti. 1961 yılına nazaran 1962 yılında eğitime açılan okullarda % 70 artış bulunmaktaydı (Hakkâri, 7 Nisan 1962: 1).

Okulsuz köylerin daha ziyade dağınık ve küçük köyler olması nedeniyle bölge yatılı okullarının önemi artmıştı (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 25.2.1960: 580). Yatılı ilkokulun inşası için 500.000 liraya ihtiyaç vardı (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.2.1959: 208). Halkın seviyesini yükseltmek için bölge yatılı ilkokullarını mutlaka yatılı ve pansiyonlu haline getirmek ve bir sanat enstitüsü açmak gerekmekteydi (Hakkâri Postası, 4 Mart 1963: 1).

1960 senesinde inşaatına başlanmış olan ve 1963 yılının ilk aylarında 3 milyon liraya mal olan bölge yatılı ilkokulunun eğitime başlaması beklenmekteydi. İşin garip tarafı Milli Eğitim Bakanlığı'nca 175 bin liralık ödenek, yatak, mutfak eşyası, diğer mefruşat gönderilmiş, 4 öğretmende tayin edilmiş hatta istatistiklere de Hakkari Yatılı Bölge İlköğretim okulu olarak da girmesine rağmen eğitime başlanmamıştı (Hakkari Sesi, 27 Ekim 1963: 1).

Hakkari'deki eğitimin iyileştirilmesi için kardeş okul projesi uygulanmaya başladı. Hakkari merkeze bağlı Işıklar İlkokulu'na 1962 yılında İstanbul Haydarpaşa Erkek Lisesi kardeş okulu tarafından gönderilen yardım ile 30 öğrenci okul kıyafetine kavuştu. Ayrıca 5 adet bayrak, okul eşyası, kırtasiye malzemeleri ile köylü vatandaşlara da kıyafet yardımında bulunmuşlardı (Hakkâri, 9 Nisan 1962: 1).

1.2. Ortaokul

Cumhuriyetin başlangıç yıllarından itibaren Doğu illerinde ortaokul sayısı ilkokulların sayısına oranla daha azdı. Doğu illeri arasında Hakkari ortaokula kavuşan en son vilayetti.

Memurlar ve halk çocuklarını ilkokuldan sonra okutamıyorlardı. Vilayet merkezinde bir ortaokula ihtiyaç vardı. Ortaokul olmadığı için çoğu memur bir bahane bularak Hakkari'den gitmeye çalışıyordu (BCA, 195: 103). Hakkari milletvekili İzzet Ulvi Aykurt, bu sorunun giderilmesi için Hakkari'de bir ortaokul açılmasını ve ilkokulların sayısının artırılmasını 1942 yılında hükümete teklif etti (BCA, 199: 4).

Vilayet merkezinde, ortaokul maksadıyla bina yapımına başlanmıştı fakat temeli işlenmiş, duvarlar bir insan boyu kadarken bırakılmış ve kaderine terk edilmiş görünümü içindeydi (BCA, 856: 91). Uzun çalışmalardan sonra nihayet Hakkari'de ortaokul 1945 yılında açılabilir (Van, 22 Eylül 1945: 2).

Tablo 6: Ortaokulda Öğretmen, Öğrenci, Diploma Alanların Sayısı (İstatistik Yıllığı 1951, 19: 189; İstatistik Yıllığı 1952, 20: 162; İstatistik Yıllığı 1953, 21: 142; İstatistik Yıllığı 1959: 156; İstatistik Yıllığı 1960-1962: 151; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 26.1.1951: 406)

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı			Öğrenci Sayısı			Diploma Alanlar		
		E	K	T	E	K	T	E	K	T
1949-1950	1	3	1	4	21	3	24	10	3	13
1950-1951	1	4	2	6	23	4	27	6	1	7
1951-1952	1	4	2	6	26	3	29	6	1	7
1959-1960	1	4	4	8	80	7	87	-	-	-
1960-1961	1	1	1	2	75	6	81	-	-	-
1961-1962	1	2	1	3	84	5	89	-	-	-
1962-1963	1	5	2	7	77	8	85	-	-	-

Tablo 6'ya göre 1959-1960 döneminden sonra ortaokulda erkek öğrenci sayısında yüksek oranda artış vardır. Kız öğrenci sayısı ilkokullarda olduğu gibi ortaokulda da az sayıdadır.

Hakkari'de 1960'lı yıllara kadar sadece bir ortaokul eğitim öğretim yaptı. Hakkari merkezdeki ortaokulun bir kısmı ihtiyaç nedeniyle ilkokul olarak kullanılıyordu (Vatan, 5 Kasım 1952: 6).

Türkiye'de 1949-1950 ders yılında müstakil ortaokullarla liselere bağlı ortaokul sayısı 343 iken, 1959-1960 ders yılında bu miktar yüzde yüzden fazla bir artışla 688'e yükseldi (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 19.2.1960: 20).

1960'lı yılların başlangıcından itibaren sadece ilkokulların inşasında artış yapılmıştı. İlçelerde ise ortaokul öğretimi yapılamıyordu (Hakkâri, 13 Haziran 1963: 1). 1963 yılı kalkınma programına ortaokulların inşası da ilave edildi. Böylelikle 1965 yılında Yüksekova'da, 1966 yılında Beytüşşebap, Çukurca ve Uludere'de, 1967 yılında Şemdinli'de ortaokul açıldı (BCA, 756).

1.3. Lise

1952 senesi itibariyle yerli halktan yalnız iki lise mezunu, bir hukuk mezunu vardı. 1952 senesinde Hakkari'nin İstanbul ve Ankara yüksek mekteplerinde okuyan öğrencisi bir hayli fazlaşmıştı (Vatan, 5 Kasım 1952: 6). Hakkari'de lise ise 1950'li yılların sonunda ortaokulun liseye dönüştürülmesiyle 1957 yılında açıldı (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.2.1959: 201-226; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 19.2.1958: 284; Hakkari İl Yıllığı 1967, 1972: 103). Hakkari merkezdeki lise ile ilkokul 1959 yılından beri 2 yıldır aynı binada eğitim görmekteydi. İlkokul derneğinin katkılarıyla 5 derslik bir bina açılmasıyla çift öğretime son verildi. İnşa edilecek yeni bina lise olarak kullanılmaya başlandı (Hakkâri, 8 Aralık 1961: 1).

1957-1958 öğretim yılında lise de 3 öğretmen ve 87 öğrenci vardı (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 24.3.1958: 54). Hakkâri’de lise hiçbir zaman tam kadro olarak çalışmadığı için branş dersleri yapılamıyordu (Hakkâri Postası, 4 Şubat 1963: 1). Fransızca öğretmeni okullar açıldıktan bir ay sonra ayrılmış fakat bu öğretmenin yerine kimse verilmemişti (Hakkâri Postası, 7 Şubat 1963: 1). Öğretmen eksiklikleri nedeniyle branş derslerini ihtisası olmayan öğretmenler yürütüyordu. Edebiyat dersine Maarif Müdürü 5 saat süreyle, Türkçe dersine üç ilkokul öğretmeni 14 saat, Tarih dersine iki resim-iş öğretmeni 2 saat, coğrafya dersine fen grubu öğretmeni 2 saat, tarih-coğrafya dersine bir subay 4 saat, iki ilkokul öğretmeni 8 saat, resim-iş öğretmeni 2 saat süreyle girmektedirler (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 17.11.1958: 91). Lise deki öğretmen eksikliği öğrencilerin ya Van’a ya da başka vilayetlere gitmesine sebep oluyordu (Hakkâri İl Yıllığı 1967, 1972: 103).

Tablo 7: Lisede Öğretmen ve Öğrenci Sayısı (İstatistik Yıllığı 1960-1962: 156)

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı			Öğrenci Sayısı		
		E	K	T	E	K	T
1960-1961	1	10	-	10	42	3	45
1961-1962	1	14	-	14	43	4	47
1962-1963	1	8	1	9	55	4	59

Tablo 7’ye göre lisede kız öğrenci sayısı çok azdır. Erkek öğrenci sayısı her yıl bir önceki yıla oranla artış göstermektedir. 1962-1963 döneminde önceki dönemlere göre lisede öğretmen sayısında azalma vardır.

1961-1962 döneminde öğretmen kadrosu tam olduğu için öğrencilerin sınıf geçme başarısı da artış göstermiştir. Bu dönemde Hakkâri Lisesi’nden sınıf geçme oranı; ortaokulda % 68, lisede % 40, lise ve ortaokul beraber % 61 idi (Hakkâri, 22 Haziran 1962: 1).

Hakkâri’de liseyi bitiren her genç fakülte kazanamamakta bu da onların işsiz olarak kahvehane köşelerinde ömürlerini tüketmesine sebep olmaktadır. Lisenin mutlaka yatılı ve pansiyonlu hale getirilmesine ve gençlerin en kısa sürede meslek sahibi olmalarını sağlayacak sanat okuluna ihtiyaç duyulmaktaydı. Sanat okulu açılabilirse bu gençler meslek öğrenerek hayatlarını kazanır ve Hakkâri vilayetinin kalkınmasında da öncülük edebilirlerdi (Hakkâri, 23 Şubat 1962: 1; Hakkâri Postası, 4 Mart 1963: 1). 1949-1950 yılında Hakkâri ve Tunceli haricinde tüm Doğu illerinde akşam kız sanat okulu açıldı (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 13.2.1950: 301). Hakkâri’de ise Akşam Kız Sanat Okulu 1964 yılında faaliyete geçti (Hakkâri İl Yıllığı 1967, 1972: 103; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 3.9.1947: 569).

1.4. Yaygın Eğitim

Yaygın eğitim bir diğer anlatımla halk eğitimi, klasik okullara devam etme yaşını aşkın insanların uygar bir toplumun gereklerini yerine getirebilir vatandaşlar olarak yetiştirilmesi amacını güden örgütlenmiş eğitim ve öğretim çalışmalarının tümüdür. Programlarında mesleki eğitime de yer ayırabilen bu çalışmalar temel ve sürekli eğitim olmak üzere iki ana yönde yürütülür.

Temel eğitim, hiç öğrenim görmemişleri okur-yazar yapmak, kişi ve topluluk olarak karşılaşılabilecekleri sorunları çözebilmeleri için gerekli asgari bilgilerle donatmak demektir (Türk, 1968: 93). Cumhuriyetin kurulmasını izleyen yıllarda Atatürk’ün yol göstericiliğinde girişilen Millet okulları, halk dersaneleri, ordu okuma-yazma kursları bu alandaki en geniş uygulamadır (Geray, 1974: 404).

Sürekli eğitim, en azından temel eğitim kadar bir öğrenim görmüşlerin hayatları boyunca bilim, düşünce ve sanat dünyasıyla ilişkilerini kesmemelerine, özellikle gelişmeleri izleyip değerlendirebilmelerine yardım edebilen eğitim ve öğretimdir.

Temel eğitim, okur-yazar oranı düşük ülkelerin davası iken, sürekli eğitim bu sorunu zaten çözmüş ülkelerin ele aldığı bir konudur (Türk, 1968: 93).

1.4.1. Millet Mektepleri

Cumhuriyetin daha sonraki zamanlarını etkileyen ve en köklü hareketi olan yeni Türk harfleri 3 Kasım 1928 tarihinde 1353 sayılı “Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki Hakkında Kanunu”nun Cumhurbaşkanı tarafından onaylanarak resmi gazetede yayınlanması ile yürürlüğe girdi. Harf İnkılabı yapıldıktan hemen sonra Halk Eğitim Kurumları’nın “Millet Mektepleri” adı altında örgütlenmesi çabaları başlatıldı (Tongul, 2004: 127; Ergün: 2075) ve Millet Mektepleri yönetmeliği 24 Kasım 1928 tarihinde kabul olundu (İdare, 8, Kasım 1928: 37). Yönetmeliğin birinci maddesinde yer alan; “*Türkiye halkını okuyup yazmaya muktedir bir hale getirmek, ana bilgileri kazandırmak*” ifadesi ile Millet Mektepleri’nin amacı belirtilerek 1 Ocak 1929’dan itibaren derslere başlandı (Bayındırlık İşleri Dergisi, 5, Ekim 1939: 14; Tongul, 2004: 127).

Millet Mektepleri yönetmelik hükmüne göre sabit, gezici ve özel mektepler olarak üçe ayrılacaktı ve her birinin A ve B derslikleri bulunacaktı. A dersliklerinde hiç okuma yazma bilmeyenlerin, B dersliklerinde ise Arap harfleriyle okuma yazma bilenlerin eğitilmesi amaçlanmıştı. 1929 yılında alınan kararlar mevcut üç mektebe ek olarak köy yatılı dershaneleri ile halk okuma odaları açılmış ve böylece Millet Mektepleri beş unsurdan oluşan mekteplere dönüşmüştü. Millet Mektepleri’nin Genel Başkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk’tü (Tongul, 2004: 127; Morkoç, 2011: 1549).

Sabit Millet Mektepleri, daha önce okul binası bulunan yerleşim yerlerinde açılarak, ihtiyaca göre kadın, erkek ve karışık olmak üzere derslikler oluşturuldu. Gezici Millet Mektepleri, okulu bulunmayan yerlerde, bilhassa da köylerde faaliyetini yürüttü. Bu mekteplerde öğleden önce 12-16 yaş arasındaki çocuklar, öğleden sonra da 16-45 yaş arasındaki kişiler eğitim aldı. Özel Millet Mektepleri, devlet kuruluşları, belediyeler, bankalar, demiryolu ve liman idareleri ile hapishane gibi yerlerde açılan mekteplerdi. Ayrıca en az yirmi çalışanı bulunan yerlerde özel mektep açılması zorunlu hale getirildi. Köy Yatılı Dershaneleri, okulu bulunmayan köylerdeki 12-18 yaş arasındaki çocukların okutulması için il ve ilçe merkezlerinde açılan yatılı mekteplerdi. Köy Okuma Odaları ise daha önceden okuma yazmayı öğrenmiş kişilerin hayatını rahatlıkla idame ettirebilecekleri bilgilerle donatılması amacıyla açılmıştı (Morkoç, 2011: 1549).

1928 ile 1935 yılları arasında Millet Mektepleri’nin tüm A dersliklerinden 1.086.159, tüm B dersliklerinden 268.096 kişi başarı göstererek belge aldı. Bütün bu çalışmaların bir sonucu olarak 1927 yılında Türkiye’de okuryazar oranı % 10.7 iken yedi dönem boyunca yapılan yoğun çalışmalar sonucu 1935 yılında bu oran % 19.6’ya çıkmıştır (Resmi Gazete, 17.06.1931: 549; Türk, 1968: 97; Morkoç, 2011: 1549).

Hakkari vilayetinde okuma yazma kursları 1945 yılından itibaren gerçekleşti. Ocak 1945 ayından 31 Mart 1945 ayına kadar devam eden gece kursuna üç ay zarfında 44 öğrenci kayıt ettirilerek okuma yazma kursları yapıldı. Bu kursa ayda 30 lira ücretle lise mezunlarından olup Dağgöl Mahallesi’nde oturan Hoca Selim oğlu ve evrak memuru olan Übeydullah Mümtaz Seven tarafından 44 öğrenciye genel bilgi, hesap (cem, tarh, zarp ve taksim) ve okuma yazma dersleri öğretilti. Kursun bitmesiyle 1 Nisan 1945 tarihinde Hakkari Valisi Abidin Erener ile Maarif Müdürü, Halkevi Başkanı ve Belediye Reisi huzurlarında 44 öğrencinin imtihanları yapıldı. 18 öğrenci pekiyi, 9 öğrenci iyi ve 8 öğrenci de orta derecede başarılı oldular. Geriye kalan 9 öğrenci de yoksulluk yüzünden işlerini temin etmek için çalışmak zorunda olduklarından sınavı geçememişlerdi (BCA, 1051: 105).

1 Ocak 1947 tarihinden itibaren Hakkari vilayetinde 6 yerde okuma yazma kursu açıldı. Bu kurslar; Çölemerik halkevinde, Beytüşşebap, Yüksekova, Çal (Çukurca), Gerür, Oramar halkodalarında açıldı. Kurs iki dönem halinde yapıldı. Birinci 5 ay da ilk dönem kurstan sonra bir ay ara verilecekti sonraki beş ay da ikinci dönem yapıldıktan sonra da bir ay ara verilecekti. Kurs için vilayetteki en iyi öğretmen seçildi. Kurs için yapılacak masraflar öğretmen maaşı dahil olmak üzere ilk beş ay için 900 lira CHP İl İdare Kurul Başkanlığı’na gönderildi (BCA, 1051: 102).

15 Ocak 1947 gününden itibaren Hakkari il merkezinde ve Oramar bucağında birer Ulus Okulu daha açıldı. Sadece 25 kadının kayıt yaptırdığı merkezdeki okul bir ay kadar devam ettikten sonra kapandı.

Yapılan tüm masraflara karşın ilçede okuma yazma hevesi olmadığı için çocuklarını okula göndermek istemeyenler bu sefer de kendileri okula gitmek istememişlerdi. İlkokul mecburi olmasına karşın doğru düzgün hiçbir öğrenci okula gitmiyordu. Okula gitmeyenlere ceza-i yaptırım uygulayacak olan kaymakam ve hakim olmaya da bunda etkin oluyordu. 1947 senesi için Ulus okulundaki eğitime 150 lira tahsisat ayrıldı. Tahsistattan sadece 350 kuruş kitap parası kesilmiş ve okul için başka da masraf yapılmamıştı (BCA, 1051: 78).

1948 senesi başında başlayıp Nisan ayı sonunda bitecek olan Türkçe okuma yazma kursu biri Dağgöl Mahallesi de diğeri de cezaevinde olmak üzere iki yerde açıldı (BCA, 1051: 63). 1 Ekim 1948 tarihinde Dağgöl Mahallesi de açılan okuma yazma kursu Ahmet Ertuş'un binasında Dağgöl Mahallesi nden Sait Erol tarafından 20 erkek öğrenciye verildi (BCA, 1051: 36).

Tablo 8: 1948-1949 Yılı Birinci Dönem Ulus Okulu Mezunları (BCA, 1051: 34)

Adı Soyadı	Babası	Doğumu	Doğum Yeri	Öğrenimi	Aldığı Derece
Kamil Çallı	İsmail Çallı	1924	Hakkari Dağgöl	A dershanesi	İyi
Yusuf Çiftçi	Bahşi Çiftçi	1931	Hakkari-Dağgöl	A dershanesi	Pekiye
Hasan Ağır	İsmail Ağır	1934	Hakkari-Dağgöl	A dershanesi	İyi
Ebubekir Güler	Ahmet Güler	1933	Hakkari-Dağgöl	A dershanesi	İyi
Mehmet Kılıç	Ali kılıç	1933	Hakkari-Dağgöl	A dershanesi	İyi
Hamit Eskici	Yusuf Eskici	1930	Hakkari-Dağgöl	A dershanesi	İyi
Mehmet Kurt	Titan Kurt	1930	Hakkari-Dağgöl	A dershanesi	İyi
Selman Aktaş	Abdulgafur Aktaş	1926	Hakkari-Dağgöl	A dershanesi	İyi
Kerem Şan	Mehmet Şan	1929	Hakkari-Dağgöl	A dershanesi	İyi
Mehmet Demirer	Eyüp Demirer	1924	Hakkari-Dağgöl	A dershanesi	İyi

Tablo 8'e göre, 1948-1949 öğretim yılında Hakkari merkezde açılan Ulus okuluna gelen 30 öğrenciden sadece 10 öğrenci belge almaya hak kazandı. Bu öğrencilerden sadece Yusuf Çiftçi pekiye derecesiyle mezun oldu. Yılın ikinci dönemine ise 20 öğrenci katıldı.

1 Şubat 1950 tarihinde Biçer Mahallesi okul binasında açılan okuma yazma kursunun öğretmenini İsmail Karaman'dı. 29 öğrencinin kayıt yaptırdığı kursun sonunda 27 öğrenci imtihana girdi ve 11 öğrenci belge almaya hak kazandı (BCA, 1051: 6).

Okuma yazma kurslarının yanında kadınlara yönelik olarak kurslar da tertip edildi. Doğu illerinden 15 vilayette köy kadınları gezici kursları açıldı. Hakkari vilayetindeki genç kız ve kadınlara mahsus köy gezici kurs öğretmenliğine atanan Mesrur Uz 1 Ağustos 1947 tarihinde ayda 40 lira maaşla görevine başladı. Fakat görevli öğretmenler görev yerlerinde kalacak yer bulmakta zorluklarla karşılaşıyorlardı (BCA, 1051: 136; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 3.9.1947: 569; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 26.12.1947: 183).

1948-1949 öğretim yılında Hakkari'de 221 sayılı dikiş kursu için açılan Ulus Okulu'na 20 kız öğrenci katıldı (BCA, 1051: 23). 1949-1950 öğretim yılında Hakkari'de 3 dönem halinde köy kadınları gezici kursu açıldı (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 13.2.1950: 308). Hakkari merkezde açılan köy kadınları gezici kursunun öğretmenini ise Cemile Nergiz'di (BCA, 1051: 121). Milli dava olan köy kalkınmasında bu gezici kursların çok faydası vardı (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 25.2.1960: 577).

Hakkari'de halkın büyük bir çoğunluğu Mayıs-Ekim aylarında yaylalarda yaşamaktaydı. Bu yüzden de insanlar şehir merkezinde gerçekleşen bir takım etkinliklerden faydalanamıyordu. Bunun için Milli Eğitim Bakanlığı Doğu Anadolu'da kışın köylerde yazın yaylalarda yaşayan göçebe aşiretlerine okuma yazma ve Türkçe öğretmek için gezici öğretmenler kadrosu ihdas etti (Hakkâri, 24 Eylül 1962: 1).

1.4.2. Türk Ocakları

Halkevlerinin kuruluş sürecinde model olan Türk Ocakları 1912 yılında kuruldu. Ocağın kuruluşunda Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi, Mehmet Emin Yurdakul, Celal Sahir Erozan, Ahmet Ağaoğlu, Ziya Gökalp, Halide Edip ve Fuat Köprülü gibi o dönemin düşün ve kültür yaşamında tanınmış kişiler önemli bir rol oynamıştır. Türk Ocakları, dağılma sürecinde, İmparatorluğun çöküşünü durdurmaya yönelik akımlardan biri olan Türkçülük akımının bir uzantısı olarak biçimlendi. Türk ocaklarından yetişen ya da bu ocaklar da önemli bir rol oynayan aydınlar Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasında büyük pay sahibi oldular. 10 Nisan 1931 tarihinde 257 şubesi bulunan Türk Ocakları Ankara'da toplanan Türk Ocakları olağanüstü kongresinde Cumhuriyet Halk Fırkasına katılma kararı alarak 18 Nisan 1931 tarihinde menkul eşyanın devri ile Türk Ocakları sonlandırılmış oldu. Türk Ocaklarının kapatılmasından on ay sonra da Halkevleri kuruldu (Ünal, 1994: 75; Arıkan, 1999: 262-266).

Hakkari vilayetindeki Türk Ocağı 29 Ekim 1929 tarihinde kuruldu. 21 Mayıs 1931 tarihine kadar 1061 lira 96 kuruş varidat ve 1038 lira 96 kuruş masrafı vardı. Türk ocağı binası yedi odalı olup posta telgraf idaresine seneliği üç yüz liradan kiraya verildi (BCA, 257: 14).

18 Nisan 1931 tarihinde Türk Ocakları sonlandırılarak menkul eşyası devredildi. Hakkari'deki Türk Ocağının faaliyet gösterdiği bina Dahiliye Vekaletinin 22 Temmuz 1937 tarihinde Hakkari Valiliğine gönderdiği tamimle açık arttırma ile satışa çıkarıldı (BCA, 257: 5).

1.4.3. Halkevleri

Halkevleri 16 Şubat 1932'de, on dört vilayet merkezinde kuruldu (Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, 1939: 434). Halkevleri, vatandaşın yetiştirilmesinde Türklüğün manevi hayatını, kültür istiklalini, medeniyet üstünlüğünü belirtmek ve kökleştirmek üzere kurulmuş fikir kaleleriydi (Aydın Tarihi, 171, Şubat 1948: 78; Aydın Tarihi, 135, Şubat 1945: 8). Halkevlerinin temel amaçlarından biri de Cumhuriyetin getirdiği değerlerin halka anlatılması ve benimsetilmesiydi. Böylece laik ve çağdaş bir toplumun kurulmasında ve örgütlenmesinde halkevlerine büyük görevler düşüyordu. İnönü Cumhurbaşkanı olduğunda nüfusu az olan yerlerde halkevinin yerine halkodası açılmasına karar verildi. Halkevleri; Dil, Edebiyat, Tarih-Güzel Sanatlar-Temsil-Spor-Sosyal Yardım-Halk Dershaneleri ve Kurslar-Kütüphane ve Yayın-Köycülük-Müze ve Sergiler olmak üzere 9 kol halinde örgütlendi. Her halkevinde bu kolların hepsinin bulunması şart koşulmamış, bölge durum ve özelliklere göre üçünün açılması yeterli görülmüştü. Çok partili yaşama geçtikten sonra halkevlerinin konumu giderek tartışma yarattı. Yeni kurulan Demokrat Parti'nin ve başka partilerin halkevlerinden yararlanmak istemelerine tüzüğün elvermediği gerekçe gösterilerek olumsuz yanıt verildi. Sonunda halkevleri 8 Ağustos 1951 tarih ve 5830 sayılı yasa ile kapatıldı. Bir kısım binaları yeniden açılan Türk Ocaklarına verilmiş olup diğerleri de hazineye devredildi (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 26.2.1960: 645; Arıkan, 1999: 270-279).

Hakkari halkevi, 21 Şubat 1937'de Çölemerik merkezinde, çarşı içinde, küçük, tek katlı bir binada kayıtlı 125 üye ile faaliyetlerine başladı (BCA, 701: 8; BCA, 199: 3; Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, 1939: 434). Dil, edebiyat-tarih, temsil, spor, sosyal yardım, kütüphane-yayın ve köycülük şubelerinden oluşan altı şubesi vardı. Güzel sanatlar, müze ve sergiler ile halk dershaneleri şubeleri, yetişmiş ve eğitimli kadro eksikliği ile malzeme olmaması nedeniyle açılmadı (BCA, 856: 92).

Halkevi çalışanları, kültürel faaliyetler kapsamında halkı aydınlatma ve memlekette gelişen olayları anlatabilmek için radyodan faydalanıyordu. Gazetelerin Hakkari'ye çok geç ulaştırılmasından dolayı radyo bu eksikliği büyük bir oranda kapatıyordu. CHP Genel Sekreterliği'nden daha önce 28 Temmuz 1939 tarihinde hediye olarak alınan bir adet Philips marka ve 21697 numaralı radyo ahizesi ile bir adet kuru pil ile beraber batarya sandığı yine de ihtiyaca cevap vermiyordu. Vatandaşlardan konferanslardan faydalanabilmesi için 1000 saatlik bir akümülatör ile buna muadil bir anut bataryasıyla bir hoparlörün tertip edilmesi için Hakkari Halkevi başkanı İbrahim Oğuz 12 Ekim 1939 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne bir yazı gönderdi (BCA, 91: 2-3).

Halkevlerinde yaşama dair ne varsa anlatılmaya ve gösterilmeye çalışılıyordu. 1930'lu yılların sonunda başlayan dünya savaşının etkileri Türkiye'de de hissedilmeye başlandı. Girilecek olası savaş tehlikesine karşı halkın aydınlatılması için halkevleri nezdinde çalışmalar yapılmaktaydı. İkinci Dünya Savaşı'nda

yaşanılan hareket türleri memlekette de bir takım tedbirleri almayı gerekli kılmıştı. Herhangi bir yabancı işgaline karşı alınacak ve dikkat edilecek tedbirlerden biri de havadan indirme yapılan ve kısa sürede işgal girişiminde bulunan paraşütçülerin tanıtılmasıydı. 4 Temmuz 1940 tarihinde Hakkari Valisi Sadullah Koloğlu, CHP Genel Sekreterliği ve Genelkurmay Başkanlığı'nın emir ve direktifleri doğrultusunda paraşüt ve paraşütçülerin vatandaşlara anlatılması için Hakkari Halkevine talimat verdi. Halkevi görevlileri Hakkari merkez, Livin nahiyesi köyleri ile Çukurca ve tüm köylerini dolaşarak halkı aydınlatmaya çalıştılar. Vatandaşlara, halkın milli duygularının tahrik ve tenmiyesi, yabancılar, propaganda ve zararları, paraşüt, paraşütçü ve zararları konularında bilgiler verildi.

Halkın milli duygularını tahrik konusunda, Türklerin kökeni, Orta Asya'dan ne zaman geldikleri hususları anlatıldı. Anlatılanlar içerisinde devamlı Türk ve Türkçülük temalarına ağırlık verilerek memleketteki gelişmelere dikkat çekildi. Kağının yerini şimendiferin aldığını, baykuşlar öten harabeler yerinde fabrikaların yükseldiğini ve Türk yurdunun endüstri merkezi olduğu vurgulandı. Halbuki bu anlatılan yer Hakkari idi. Gelişmişlikle yakından uzaktan alakası olmayan burasının medeniyete ulaşabileceği bir yolu dahi yoktu. Konferansı verenlerin Türk yurdu olarak kastettikleri yer Türkiye'nin batı bölgeleriydi. Hakkari halkı medeniyeti, zenginliği, refahı ve yolu görememişken fakirliği, hastalıkları, doktorsuzlukları yaşarken Türk yurdunun batısındaki gelişmelerden ne kadar mutlu olabilirdi. Bütün bu yaşananlar Hakkari için sanki bir hayal dünyasıydı (BCA, 897: 10).

1942 yılında Hakkari Halkevi Köycülük Şubesi, köy gezilerinde halkın sıhhi evlerde oturması, temiz giyinmesi ve çocuk bakımı ile sıtmadan ve diğer bazı bulaşıcı hastalıklardan korunma yollarını anlattı. Köylerdeki içme suyollarının sıhhi şartlara göre yapılmasını ve evlerde hela kuyuları açılmasına önem verilmesi üzerinde durdu. Mahallinde, bir hela çukurunun nasıl açılacağını ve etrafının nasıl kapatılacağını halka göstererek daha sonraki ziyaretlerde evlerin bu hususları yapıp yapmadıklarını araştırdı. Hayvan bakımı ve yetiştirilmesi meseleleri ile ileri, faydalı ve çok çeşitli ekim yapmanın temin edeceği faydaları izah etti. Kısacası, köylünün yaşayış tarzını değiştirecek ve iyileştirecek tavsiyelerde bulunulması gibi çalışmalarını yaptı (BCA, 856: 55).

Halkevi müdürleri vilayette görev yapan sıhhat, maarif, nüfus müdürleri ve başöğretmen gibi memur olanlardan seçiliyordu. Halkevi tüm çabalarına rağmen etkin çalışmıyordu ve çalışmalarını tam olarak halka tanıtmakta zorluk çekiyordu. Bu sorunu araştırmak için görevlendirilen Halkevleri Müfettişi Kemal Güngör'ün 1942 yılı Mayıs ayında Hakkari Halkevinde yaptığı denetleme sonucunda yazdığı raporunda Hakkari Halkevi'nin iki odalı bir evden ibaret olduğunu bina, eleman ve bütçe darlığı yüzünden iyi bir şekilde çalışmadığını belirtiyordu (BCA, 882: 28).

Çölemerik Halkevi Başkanı Übeydullah Mümtaz Seven de CHP Genel Sekreterliği'ne 18 Ekim 1945 tarihinde bir takım sorunları dile getiren bir yazı gönderdi. Bu yazıda Halkevinin Çölemerikliler tarafından tam anlamıyla anlaşılamadığı, kırk kişiyi içine alabilecek okuma odasının sadece memurlarla doldurulduğu ve bu sayının da otuzu geçmediği belirtiliyordu. Halkevine gelen kişiler de gazete, mecmua ve kitap okumak için değil radyo dinlemek için geliyorlardı. Bu durumu dahi karşılayabilecek tahsisatları yoktu. Tahsisatsızlık ve malzemesizlik yüzünden açık bulunan spor, köycülük ve sosyal yardım şubeleri de doğru düzgün faaliyet gösteremiyordu. Gerçek anlamda halkı halkevine çekebilme için zevk tatmin edecek radyo ve pil ile bol miktarda temsile ihtiyaç vardı. Bu arada dil ve edebiyat şubesi üyesizlik yüzünden açılmadı. Bu yüzden halk türküleri ve rakslar üzerinde de hiçbir çalışma yapılamadı (BCA, 987: 12).

1942 yılında Hakkari Halkevi Kütüphane ve Yayın Şubesi, okuryazarların sayısını çoğaltmak maksadıyla okuma-yazma kursları açtı. Halkevinde bulunan kitaplar vatandaşlara tanıtıldı. Yüksek sesle ve halka açık gazete okuma saatleri yapılıyordu. Halkın kitap veya gazete okumasını teşvik edecek her türlü tedbire başvurulmaktaydı (BCA, 856: 54) fakat karşılaşılan sorun ise halkın kitaplara olan ilgisizliğiydi. Hakkari halkevinin kurulduğu 1937 yılında 325 cilt kitap vardı. Kitap sayısı 1945 yılında 1.266'ya çıktı. Hakkari Halkevi'ne Ulus gazetesi, Tan, Cumhuriyet, Son Posta gazeteleri de geliyordu (BCA, 1019; BCA, 195: 132). Halkevindeki kütüphane haricinde Hakkari'nin kütüphanesi yoktu. Hakkari'de ilk kütüphane ise 13 Şubat 1963 tarihinde açılan ve 250 kitabı olan çocuk kütüphanesiydi (Özgür, Hakkâri, 14 Şubat 1963: 1; Hakkâri Postası, 14 Şubat 1963: 1).

Gençlerin sporla alakadar olabilmeleri için halkevinin kuruluşuyla birlikte halkevi himayesinde “Dağlar Eli” namında bir spor kurumu faaliyete başladı (BCA, 195: 132). Kısıtlı imkanlarına rağmen halkevi spor şubesi, spor faaliyetlerinde kullanmak için Ankara’da bulunan Florya mağazasından 12 Şubat 1945 tarihinde bir adet voleybol ağıyla, bir adet lastikli voleybol topu aldı. Halkevi, ambalaj ve posta nakliye ücretiyle beraber 39 lira 58 kuruş verdi (BCA, 96).

Hakkari halkevinin çalışmalarının diğer ilçelere de ulaştırılabilmesi için Hakkari kazalarında halkodaları 19 Şubat 1946 tarihinde açıldı. Beytüşşebap ilçesine bağlı Gerur Bucağı halkodası 153 üye, Yüksekova ilçesine bağlı Oramar Bucağı halkodası 21 üye, Çölemerik ilçesine bağlı Piyanis Bucak merkezindeki halkodası 27 üye, Livin Bucağı halkodası 27 üye ile faaliyete başladı (BCA, 701: 8).

1.4.4. Okur Yazar Durumu

Hakkari’de 1927 yılı itibariyle yapılan tüm nüfus sayımlarında okuma yazma bilmeyen vatandaşlar bilenlere nazaran çok fazlaydı. Bunun ilk başta gelen sebebi eski şark zihniyetini taşıyan köylümüzün hatta merkezde yaşayan vatandaşlarımızın okula karşı olan ilgisizliğinden ileri gelmekteydi. Hükümet vilayetin en ücra köşesinde bile okul yaptırıyordu. Fakir vatandaşların parasız olarak kız ve erkek çocuklarını okutabilmesi için yatılı ilkökul yaptırılmıştı. Köylerde yaptırılan okullara 5-10 öğrenci gider hatta çoğu yerde hiçbir öğrenci gitmezdi. Giden öğrenciler ise erkekti, kız çocukları okula gönderilmeyordu (Hakkari Sesi, 13 Ağustos 1963: 1).

Okuryazarlık durumunu veren kapsamlı çalışmalar 1927 ve 1945 nüfus sayımlarında yapılmıştır. Diğer dönemlerde ki nüfus sayımlarında ise sadece sayısal veriler kullanılmıştır. 1927 yılında yaş gruplarına göre, 1945 yılında ise konuşulan ana lisan ve idari taksimata göre okuma yazma bilme durumları verilmiştir. En kapsamlı bilgiler ise idari taksimata göre olan okuma yazma bilme verileridir.

Tablo 9: 1927 Yılı Nüfus Sayımında Okuma Yazma Bilme Durumu (28 Teşrinievel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 172)

Kazalar	Cinsiyet	Nüfusu	Yaş Grupları										Okuma Bilen-Bilmeyen	
			1 Yaşından	1-2	3-6	7-12	13-19	20-45	46-60	61-70	71+	Yaşı Meçhul	Bilen	Bilmeyen
Hakkari	E	3.856	104	282	605	332	115	1.694	506	152	54	12	156	3.700
	K	3.417	73	215	551	368	151	1.635	298	91	31	4	23	3.394
B.şebap	E	6.435	101	251	683	502	210	1.304	332	89	25	8	20	3.485
	K	6.448	74	237	547	395	238	1.567	325	101	25	10	-	3.519
Gever	E	1.753	64	126	212	108	58	909	179	56	19	22	53	1.700
	K	1.456	83	146	247	104	72	618	117	39	18	12	11	1.445
Şemdinan	E	924	20	55	114	38	29	535	91	27	15	-	-	924
	K	691	12	40	94	83	51	314	75	11	11	-	-	691
YEKUN	E	12.968	289	714	1.614	980	412	4.442	1.108	324	113	42	229	9.809
	K	12.012	242	638	1.439	950	512	4.134	815	242	85	26	34	9.049
UMUMİ YEKUN		24.980	531	1.352	3.053	1.930	924	8.576	1.923	566	198	68	263	18.858

Tablo 9’a göre okuma yazma bilenlerin nüfusa oranı % 1.4’tür. Şemdinan ilçesinde okuma yazma bilen nüfus hiç yoktur. Beytüşşebap ilçesinde okuma yazma bilen kız nüfus olmadığı gibi erkek nüfustan okuma yazma bilme oranı diğer ilçelerdeki okuma yazma bilen erkek nüfusa göre çok azdır. Birinci Dünya Savaşı süresince göç hayatı yaşayan sadece hayatta kalabilmek için mucizeler arayan Hakkari halkının

1927 nüfus sayımında okuma yazma bilme oranının çok düşük çıkması kaçınılmaz sonuç olarak değerlendirilmelidir.

Tablo 10: 1945 Yılında 7 Yaşından Yukarı Nüfustan Okuma Bilen ve Bilmeyenlerin İdari Teşkilata Göre Ayrılışı (21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, 1950: 201)

Mevkiler	Erkekler					Kadınlar				
	Okuma ve Yazma Bilen	Bilmeyen	Toplam	Oran (%)		Okuma ve Yazma Bilen	Bilmeyen	Toplam	Oran (%)	
				Bilen	Bilmeyen				Bilen	Bilmeyen
Hakkari										
Genel Toplamı	1.380	11.642	13.022	10.6	89.4	159	12.776	12.935	1.2	98.8
Hakkari Şehri	263	645	908	29.0	71.0	39	740	779	5.0	95.0
Diğer İlçe, Bucak ve Köyleri	1.117	10.997	12.114	9.2	90.8	120	12.036	12.156	1.0	99.0

Tablo 10'a göre, 1945 yılında Hakkari şehir merkezinde erkeklerin ve kadınların okuma yazma bilme oranı, ilçe ve köylerindeki erkek ve kadınların okuma yazma bilme oranına göre yüksek olduğu görülmektedir. Şehir merkezinde okuma yazma bilme oranının yüksek olmasının sebebi memurların yoğunlukla şehir merkezinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. İlçe, bucak ve köylerde yaşayan halkın okuma yazma oranının çok düşük olması ise halkın çocuklarını özellikle kız çocuklarını okula göndermek istemeyişi, bölgeye tayin edilen öğretmen sayısının az olması ve tayin edilen öğretmenlerin de bu okullara gelmek istemeyişi sebepleri arasında gösterilebilir (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 29.2.1952: 1327).

Tablo 11: 1945 Yılında İlçe Merkezi, Bucak ve Köylerdeki Okuma Yazma Bilme Durumu (21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, 1950: 9)

İdari Taksimat	Cinsiyet	Okuma ve Yazma Bilen	Yalnız Okuma Bilen	Bilmeyen	Toplam	Oran %	
						Bilen	Bilmeyen
Çölemerik Şehir	E	262	2	890	1.154	22.9	77.1
	K	39	-	952	991	3.9	96.1
	T	301	2	1.842	2.145	14.1	85.9
Merkez İlçesi: Bucak ve Köyleri	E	216	1	4.857	5.074	4.3	95.7
	K	19	-	4.714	4.733	0.4	99.6
	T	235	1	9.571	9.807	2.4	97.6
Beytüşşebap Şehir	E	69	-	323	392	17.6	82.4
	K	12	-	342	354	3.4	96.6
	T	81	-	665	746	10.9	89.1
Beytüşşebap: Bucak ve Köyleri	E	167	1	5.990	6.158	2.7	97.3
	K	23	-	5.937	5.960	0.4	99.6
	T	190	1	11.927	12.118	1.6	98.4
Şemdinli Şehir	E	231	1	165	397	58.4	41.6
	K	17	-	140	157	10.8	89.2
	T	248	1	305	554	44.9	55.1
Şemdinli: Bucak ve Köyleri	E	42	2	1.454	1.498	2.9	97.1
	K	4	-	1.592	1.596	0.3	99.7
	T	46	2	3.046	3.094	1.6	98.4
	E	307	1	438	746	41.3	58.7

Yüksekova Şehir	K	32	1	433	466	7.1	92.9
	T	339	2	871	1.212	28.1	71.9
Yüksekova: Bucak ve Köyleri	E	80	2	2.700	2.782	2.9	97.1
	K	9	3	2.654	2.666	0.5	99.5
	T	89	5	5.354	5.448	1.7	98.3
Genel Toplam	E	1.374	10	16.817	18.201	7.6	92.4
	K	155	4	16.764	16.923	0.9	99.1
	T	1.529	14	33.581	35.124	4.4	95.6

Tablo 11'e göre Hakkari ilçe, bucak ve köylerindeki okuma yazma bilme oranı % 4.4'tür. % 95.6'sı okuma yazma bilmemektedir. Bu tablo da dikkati çeken husus ise Şemdinli şehir merkezinde erkeklerin okuma yazma bilme oranının bilmeyenlerin oranına göre yüksek oluşudur. 1927 yılında hiç okuma yazma bilen yokken 1945 yılında bu oranda artış olması şehir merkezindeki halkın okula gitme oranının yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 12: 1945 Yılında Kadınların Ana Diller ve Tahsil Durumu İtibariyle Nüfus Durumu (21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, 1950: 9)

Ana Diller	Okuma Yazma Bilen	Yalnız Okuma Bilen	Bilmeyen	Toplam	Oran %	
					Bilen	Bilmeyen
Türkçe	115	-	1.454	1.569	7.3	92.7
Kürtçe	38	3	15.182	15.223	0.3	99.7
Acemce	-	1	2	3	33.3	66.7
Arapça	-	-	5	5	-	100.0
Fransızca	-	-	-	-	-	-
Sırpça	-	-	-	-	-	-
Yahudice	2	-	11	13	15.4	84.6
Saire	-	-	109	109	-	100.0
Toplam	155	4	16.764	16.923	0.9	99.1

Tablo 12'ye göre 1945 yılında nüfusu az sayıda olan ana dili Türkçe olan kadınların okuma yazma bilme oranı ana dili Kürtçe olan kadın nüfusa göre oranı fazladır. Ana dili Kürtçe olan kadın nüfusun % 99.7'si okuma yazma bilmemektedir. Diğer dillerden ise sadece Yahudice konuşan kadın nüfusun % 15.4'i okuma yazma bilmektedir. Ana dili Arapça olan beş kadının okuma yazma bilmeme oranı ise % 100'dür.

Tablo 13: 1945 Yılında Erkeklerin Ana Diller ve Tahsil Durumu İtibariyle Nüfus Durumu (21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, 1950: 142)

Ana Diller	Okuma ve Yazma Bilen	Yalnız Okuma Bilen	Bilmeyen	Toplam	Oran %	
					Bilen	Bilmeyen
Türkçe	920	3	1.510	2.433	37.9	62.1
Kürtçe	446	7	15.164	15.617	2.9	97.1
Acemce	-	-	5	5	-	100.0
Arapça	2	-	4	6	33.3	66.7
Fransızca	2	-	-	2	100.0	-
Sırpça	-	-	1	1	-	100.0
Yahudice	4	-	17	21	19.0	81.0
Saire	-	-	115	115	-	100.0
Toplam	1.374	10	16.817	18.201	7.6	92.4

Tablo 13'e göre 1945 yılında nüfusu az sayıda olan ana dili Türkçe olan erkeklerin okuma yazma bilme oranı ana dili Kürtçe olan erkek nüfusa göre oranı fazladır. Hakkari'ye batı illerinden çalışmak için gelen memur kesim bu seviyeyi yükseltmektedir. Ana dili Acemce ve Sırpça olan erkek nüfusun okuma yazma bilmeme oranı % 100'dür. Arapça konuşan nüfusun % 33.3'ü okuma yazma bilmektedir. Ana dili

Fransızca olan erkek nüfusun okuma yazma bilme oranı % 100'dür. Yahudice konuşan erkek nüfusun % 19'u okuma yazma bilmektedir.

Tablo 14: Sayım Yılları İtibariyle Hakkari'de Okuma Yazma Bilme Durumu (28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 172-239; İstatistik Yıllığı 1929, 1929: 23; 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, 1950: 168; İstatistik Yıllığı 1953, 21: 78; 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, 1961: 138)

Sayım Yılları	Nüfus			Okuma Yazma Bilen			Okur Yazar Oranı (%)		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T
1927	12.968	12.012	24.980	229	34	263	1.76	0.28	1.02
1945	13.022	12.935	25.957	1.380	159	1.539	10.6	1.2	5.9
1950	17.800	14.800	32.600	3.600	200	3.800	20.2	1.4	11.7
1955	21.892	18.501	40.393	4.282	389	4.671	19.5	2.1	10.8

Tablo 14'e göre Hakkari'deki okuma yazma bilme oranları erkek nüfusta 1945 ve 1950 yıllarında artış göstermiştir. 1955 yılında ise erkek nüfusta 1950 yılına göre azalma vardır. 1955 yılında erkek nüfusta % 20.2 olan okuma yazma oranı 1955 yılında % 19.5'e düşmüştür. Kadın nüfusta ise her sayımda az da olsa okuma yazma bilme oranında artış gözlemlenmektedir. 1955 yılında okuma yazma bilme oranının 1950 yılına göre düşüş göstermesinin sebebi erkek nüfustaki okuma yazma bilme oranının bir önceki sayıma göre düşüş göstermesidir. 1935 yılı sayımında Hakkari Van vilayetinin kazası olduğundan 1935 yılı genel nüfus sayımında Hakkari ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmemiştir. 23 Ekim 1960 tarihinde yapılan genel nüfus sayımında ve 1960-1962 istatistik yıllığında ise okuma yazma bilme oranları iller düzeyinde değil bölgesel ve genel olarak verildiği için 1960 yılında Hakkari'deki okuma yazma bilme oranlarına ulaşamamıştır.

Tablo 15: Yıllar İtibariyle Hakkari'de Konuşulan Diller (28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 239; 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, 1950: 168; 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, 1961: 106)

Ana Diller	Yıllar		
	1927	1945	1955
Türkçe	1.044	4.002	6.295
Kürtçe	17.005	30.840	48.446
Acemce	-	8	2
Arapça	4	11	48
Çekoslovakça	-	2	-
Çerkezce	4	-	2
Ermenice	-	-	11
Fransızca	-	2	-
Pomakça	-	-	1
Rumca	-	-	13
Sırpça	-	1	-
Tatarca	937	-	-
Yahudice	74	34	2
Diğer Diller	-	400	2
Meçhul	53	-	2
Toplam	19.121	38.297	54.824

Tablo 15'e bakıldığında, Hakkari'de Kürtçe konuşanların sayısının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Ana dili Kürtçe olanların oranı 1927 yılında % 68, 1945 yılında % 88, 1955 yılında ise % 88'dir. Türkçe konuşanlar ise Hakkari'ye memur olarak atanan görevlilerdi. 1927 yılında Tatarca konuşan 937 kişinin hepsinin bayan ve Yüksekova'da olması dikkat çekicidir. Tatarca konuşanların hangi tarihte geldiklerine dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

1960 yılı nüfus sayımına göre ana dilini Kürtçe olarak belirtenlerin toplam sayısı 1.848.000'dir. 1960 nüfus sayımına göre Türkiye'nin toplam nüfusu 27.754.820 kişidir. Ana dili Kürtçe olanların oranı memleket genelinde % 6.65 dolayındadır (İstatistik Yıllığı 1960-1962: 78B).

1965 yılında Hakkari'de 83.937 olan nüfusun 10.357 kişisi Türkçe, 72.365 kişisi Kürtçe, 165 kişi Arapça, 1 kişi Çerkezce konuşmaktaydı. Kürtçe konuşanların nüfusuna oranı ise % 86'dır (Buran, 2011: 53).

SONUÇ

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra Mustafa Kemal Atatürk Türk Milletini çağdaş toplumlar seviyesine getirecek hamleler yapmaya başladı. Bu hamlelerin en önemlisi ise eğitim ve öğretimde birliğin sağlanmasıdır. Böylelikle eğitimde laiklik ilkesi egemen olacak ve Türk eğitim sistemi eskinin köhne ve gerici etkisinden kurtulmuş olacaktır.

Memleketin genelinde öğretmen ve okul eksikliği çok fazlaydı. Hakkari'de bu eksiklikleri en fazla yaşayan illerden biriydi. Bütçenin çok az kısmının Hakkari'ye gönderilmesi eğitimde istenilen sonuçları almayı olumsuz etkiliyordu. 1950 yılından itibaren Hakkari'de devletin eğitim desteği gözle görülür seviyeye geldi.

Hakkari'de köylerin dağınık yerleşimi öğrencilerin özellikle uzun kış aylarında zorlu araziye kat ederek okula gitmelerini engelliyordu. Zorlu arazi yapısı, ulaşımın yapılamaması, öğretmen ve okul eksiklikleriyle beraber vilayetteki elektrik yetersizliği de öğretmen ve öğrencileri müşkül duruma sokuyordu. Hakkari'de eğitim kurumlarının yetersizliği ve yetişmiş öğretmen eksikliği de eğitim çarkının dönmesine engel oluyordu. Okullaşma oranı 1950 yılından itibaren artmaya başladı.

1959 yılında Hakkari'de 126 köyden 56 köyde ilkokul vardı, 70 köyde ise hiç okul yoktu. Ortaokul ise 1945 yılında açıldı. Ortaokulun geç açılması ve yetersiz olması ise memurların çocuklarının eğitimi için Hakkari'den gitmesine sebep oluyordu. Lise ise ortaokulun liseye dönüştürülmesiyle 1957 yılında açıldı. Branş öğretmenlerinin olmaması da lise eğitiminin seviyesini düşürmekteydi. Ortaokul ve liseye katılan erkek öğrencilerde yıllar bazında az da olsa artış varken kız öğrencilerinin sayısı bir elin parmaklarını geçmiyordu.

1 Kasım 1928 tarihinde kabul edilip 3 Kasım 1928 tarih ve 1030 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki hakkındaki kanunun uygulanmasıyla halk eğitim kurumlarının Millet Mektepleri adı altında örgütlenmesi çabaları başlatıldı. Hakkari'de 1945 yılından itibaren okuma yazma kursları tertip edildi. Bu kursların yanı sıra kadınlara yönelik köy kadınları gezici kursları yapıldı. Kışın şehir merkezlerinde kalan halk yılın geri kalan kısmını yaylalarda geçirdiği için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okuma yazma öğretmesi için gezici öğretmen kadrosu tahsis etti.

Cumhuriyet değerlerinin halka daha iyi anlatılması için 16 Şubat 1932'de halkevleri kuruldu. Hakkari'de halkevi ise 21 Şubat 1937 tarihinde faaliyetine başladı. Halkevinde genelde halktan ziyade memurlar bulunuyordu. Kitap okuma ve yazma etkinliklerine genellikle halk tarafından katılım olmamakla beraber gelenler ise sadece dünyadan haberdar olabilmek için radyo dinlemek isteyenlerdi.

Nüfus sayımlarında okuma yazma bilen nüfusa bakıldığında 1927 yılı itibariyle artış söz konusudur. Fakat kadın nüfusta ise özellikle köylerde bulunanlardan okuma yazma bilenlerin oranı genel nüfusa göre çok düşüktü.

KAYNAKÇA

ARŞİV

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 1229, Dosya No: 91, Sıra No: 1.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 1122, Dosya No: 96, Sıra No: 3.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 30 10 0 0, Kutu No: 24, Dosya No: 138, Sıra No: 7.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 51 0 0 0, Kutu No: 12, Dosya No: 104, Sıra No: 15.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 658, Dosya No: 195, Sıra No:1.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 658, Dosya No: 199, Sıra No: 2.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 68, Dosya No: 257, Sıra No: 1.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 30 10 0 0, Kutu No: 69, Dosya No: 455, Sıra No: 5.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 1454, Dosya No: 35, Sıra No: 1.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 956, Dosya No: 701, Sıra No: 2.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 30 1 0 0, Kutu No: 119, Dosya No: 756, Sıra No: 7.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 985, Dosya No: 817, Sıra No: 3.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 998, Dosya No: 856, Sıra No: 1.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 1006, Dosya No: 882, Sıra No: 1.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 1010, Dosya No: 897, Sıra No: 2.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 1037, Dosya No: 987, Sıra No: 1.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 1046, Dosya No: 1019, Sıra No: 1.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 1055, Dosya No: 1051, Sıra No: 1.

BASILİ ESERLER

- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: II, İçtima Senesi: 3, Cilt: 23 (20.3.1926).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: IV, İçtima: 2, Cilt: 12 (14.1.1933).
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı: 1, Cilt: 3 (18.12.1946).
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı: 1, Cilt: 6 (3.9.1947).
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı: 2, Cilt: 8 (26.12.1947).
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı: 4, Cilt: 24 (13.2.1950).
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Toplantı: 1, Cilt: 4 (26.1.1951).

- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Toplantı: 1, Cilt: 5 (25.2.1951).
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Toplantı: 2, Cilt: 13 (8.2.1952).
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Toplantı: 2, Cilt: 13 (20.2.1952).
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Toplantı: 2, Cilt: 13 (29.2.1952).
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Toplantı: 4, Cilt: 25 (18.11.1953).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: IX, İçtima: 4, Cilt: 28 (18.2.1954).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: X, İçtima: 1, Cilt: 5 (18.2.1955).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: X, İçtima: 1, Cilt: 5 (28.2.1955).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: X, İçtima: 2, Cilt: 10 (20.2.1956).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: X, İçtima: 3, Cilt: 17 (20.2.1957).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: X, İçtima: 3, Cilt: 18 (24.4.1957).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: XI, İçtima:1, Cilt: 2 (19.2.1958).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: XI, İçtima: 1, Cilt: 3 (24.3.1958).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: XI, İçtima: 1, Cilt: 4 (30.5.1958).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: XI, İçtima: 2, Cilt: 5 (17.11.1958).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: XI, İçtima: 2, Cilt: 7 (20.2.1959).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: XI, İçtima: 2, Cilt: 8 (27.4.1959).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: XI, İçtima: 3, Cilt: 12 (19.2.1960).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: XI, İçtima: 3, Cilt: 12 (25.2.1960).
- T.C. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, (20.2.1961).
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem: I, Toplantı: 1, Cilt: 1 (2.2.1962).
- T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1929). *28 Teşrinievel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*. Ankara: İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları.
- T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü. (1929). *İstatistik Yıllığı 1929*, 1, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. *İstatistik Yıllığı 1929*, 2.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (1950). *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*, 65.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. *İstatistik Yıllığı 1951*, 19.

- T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1952*, 20.
- T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü. *İstatistik Yıllığı 1953*, 21.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (1961). *23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı*, 67. İstanbul.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. *İstatistik Yıllığı 1959*.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. *İstatistik Yıllığı 1960-1962*.
- 1926 Türk Ticaret Salnamesi.
- 1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi.
- T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1955). *Zirai Bünye ve İstihsal (1946-1954)*. Ankara.
- T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1959). *Zirai Bünye ve İstihsal (1954-1958)*. Ankara.
- İdare, Sayı: 8 (Kasım 1928).
- İdare, Sayı: 147 (Haziran 1940).
- Aydın Tarihi, Sayı: 135 (Şubat 1945).
- Aydın Tarihi, Sayı: 171 (Şubat 1948).
- T.C. Nafia Vekaleti, (Ekim 1939). *Bayındırlık İşleri Dergisi*, 5.
- Aksoy, N.D. (Ocak-Haziran 2009). "Tarihsel Bakımdan Halifelik." Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 3: 215-226.
- Akyüz, Y. (2011). "Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler." Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 1 (2): 9-22.
- Aldıkaçtı, O. (1979-1981). "Atatürk İnkılaplarından Laiklik." İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 45 (1-4): 39-47.
- Arıkan, Z. (1999). "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi." Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 6 (23): 261-281.
- Aşgın, S. (2000). *Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946-1960)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Beyaztaş, D. ve Kaptı, S. (2013). "Cumhuriyetten Günümüze İlkokul/İlköğretim Programlarının İncelenmesi." Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 46 (2).
- Buran, A. (Yaz 2011). "Kürtler ve Kürt Dili." Turkish Studies, 6 (3): 43-57.
- Demirtaş, B. (2008). "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Eğitim ve Öğretim (1923-1938)." Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 11 (41): 63-87.
- Ergün, M. "Cumhuriyet Eğitiminin Genel Değerlendirmesi." Cumhuriyet III.
- Geray, C. (1969). "Türkiye'de Köy Enstitüleri Hareketi ve Köy Kalkınması." Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2 (1): 197-207.

- Geray, C. (1974). "Halk Eğitiminin Kurumlaşması." Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 7 (1): 403-435.
- Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, (1939). İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Hafizoğulları, Z. (1996). "Türkiye Cumhuriyeti'nin Temel Nitelikleri." Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 45 (1): 23-28.
- Hakkari İl Yıllığı (1967) (1972). Ankara: Gürsoy Matbaacılık.
- Morkoç, A. (Kış 2011). "Türk Harf İnkılabı ile Millet Mektepleri ve İzmir'deki Uygulamalar." Turkish Studies, 6 (1): 1543-1555.
- Önal, İ. (2010). "Tarihsel Değişim Sürecinde Yaşam Boyu Öğrenme ve Okuryazarlık: Türkiye Deneyimi." Bilgi Dünyası, 11 (1): 101-121.
- Sezer, A. (1999). "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri." Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 16 (3): 169-183.
- Şafak, A. (1977). "Hakkari ve Civarında Halkın Dini ve Ahlaki Yaşayışının Günlük Hayatta Tezahürü Üzerinde Bir Araştırma." Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, Ankara: 73-112.
- Tongul, N. (2004). "Türk Harf İnkılabı." Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 33 (34): 103-130.
- Türk, H.S. (1968). "Niçin Halk Eğitimi?" Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1 (1): 87-110.
- Ünal, O. (1994). *Türkiye'de Demokrasinin Doğuşu*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Yavuz, B. (1993). "1924 Türkiyesi'nde Devletin Siyasal Yapısını Laikleştirme Çalışmaları ve Karşı Tepkiler İle İlgili Bir İngiliz Belgesi." Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 3 (11): 323-339.

SÜRELİ YAYINLAR

- T.C. Resmi Gazete, 17.06.1931.
- T.C. Resmi Gazete, 3.6.1952.
- T.C. Resmi Gazete, 27.5.1953.
- T.C. Resmi Gazete, 30.5.1953.
- T.C. Resmi Gazete, 17.9.1953.
- Hakkâri (5 Mayıs 1961).
- Hakkâri (3 Kasım 1961).
- Hakkâri (8 Aralık 1961).
- Hakkâri (23 Şubat 1962).

- Hakkâri (6 Nisan 1962).
Hakkâri (7 Nisan 1962).
Hakkâri (9 Nisan 1962).
Hakkâri (22 Haziran 1962).
Hakkâri (14 Şubat 1963).
Hakkâri (13 Haziran 1963).
Hakkâri (24 Eylül 1962).
Hakkâri Postası (4 Şubat 1963).
Hakkâri Postası (7 Şubat 1963).
Hakkâri Postası (14 Şubat 1963).
Hakkâri Postası (4 Mart 1963).
Hakari Sesi (13 Ağustos 1963).
Hakari Sesi (27 Ekim 1963).
Vatan (Memleket İlaveleri) (5 Kasım 1952).
Van (22 Eylül 1945).

MU'TEZİLE'DE "EMR-İ Bİ'L-MA'RUF NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER" İLKESİ VE SİYASÎ OTORİTE – Kadı Abdulcebbar Örneği-*

Mehmet ŞAŞA*

*Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
mehmetsasa@kilis.edu.tr*

ÖZET

Mu'tezile içindeki yaygın anlayışa göre imam, öne geçmeye layık olsun ya da olmasın öne geçirilmiş ve Müslüman topluluk üstünde veli olan kişidir. Aynı zamanda imam, onların işlerinde tasarruf sahibidir. Bu sebeple İslâm toplumunun imama ihtiyacı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra şer'î hükümleri yürütmek, ülkeyi korumak, orduları yönetmek gibi konularda da imama ihtiyaç vardır. İlgili konu hakkındaki bu araştırma, Kadı Abdulcebbar ile sınırlandırılmıştır. Zira o, Mu'tezilî düşünce sisteminin ilk akla gelen, Mu'tezile'nin silinmeye yüz tuttuğu bir asırda, diğer mezheplerle tartışmaya girebilen, Mu'tezile'yi adeta sistematize eden isimlerinden birisidir. Bu araştırma, Kadı Abdulcebbar'ın *Şerhu Usûli'l-Hamse, el-Muğni, el-Muhit bi't-Teklif* gibi önemli eserleri temel kaynak kabul edilmiştir. Bu araştırma neticesinde onun daha çok Kur'an'a, sahih sünnete, icmaya, aklî delillere ve tarihsel verilere müracaat ettiği görülmüştür. Bu çalışmada Kadı Abdulcebbar'ın görüşleri bağlamında maruf ve münker ne demektir? Mu'tezile'nin bu temel ilkesi karşısında devlet erkinin yapması gerekenler nelerdir? Toplumda ahlakî çöküntünün yaşanması durumunda siyasî otoriteye düşen sorumluluklar nelerdir? Bu ilkenin icra edilebilmesi için devlet başkanının olması şart mıdır? Bu ilkenin maksadı nedir? Bu prensip, vâcip ise vücûbiyeti aklî mi yoksa şer'î midir? gibi bir takım soruların cevapları aranmıştır. Bu çalışmada Kadı Abdulcebbar'ın görüşleri bağlamında günümüzde yönetim erkinde bulunanların toplumlarındaki ahlakî yozlaşmaya karşı neler yapabileceklerine dair bir takım öneriler de sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mu'tezile, Kadı Abdulcebbar, siyaset, ma'rûf, münker, imam.

PRINCIPLE OF ENJOINING THE RIGHT/HONORABLE AND FORBIDING THE WRONG/DISHONORABLE (AMR BI AL-MARUF WA'L NAHY AN AL-MUNKAR) AND POLITICAL AUTHORITY IN MU'TAZILA SCHOOL – EXAMPLE OF QADI 'ABD AL- JABBAR

ABSTRACT

According to the prevailing understanding in Mu'tazila, the imam is the person who is worthy of being ahead or has been put forward and is the parent on the Muslim community. At the same time, the imam is saving money in their work. For this reason, the Islamic community is in need of imitation. In addition to this, there is a need for imperatives in carrying out Shari'a provisions, protecting the country, and managing the armies. This research on the subject concerned is limited to Kadı Abdulcebbar. For he is one of the names that Mu'tazilite system of the Mu'tazilite system of thought, which is able to argue with the other sects in a century that Mu'tazila is about to erase. The study together with the important works of Kadı Abdulcebbar such as *Şerhu Usûl al-Hamse, al-Muğni, al-Muhit bi't-Bid* were accepted as the basic sources. As a result of this research, it was seen that he applied to the Qur'an, authentic sunnah, cicada, rational proofs and historical statements. What is the meaning of maruf and münker in the context of the views of Kadı Abdulcebbar? What are the things that the government should do against this basic principle of Mu'tazila? What are the responsibilities of the political authority in case of moral collapse in society? Is it necessary for the president to be a prime minister? What is the aim of this primacy? If this principle is the worshiper, is wisdom a mental or a shar'î? A number of questions such as answers will be searched. In this study, in the context of Kadı Abdulcebbar's views, a number of suggestions were made about what those in power today can do against moral corruption in their society.

Keywords: Mu'tazila, Kadı Abdulcebbar, politics, ma'rûf, münker, imam.

* Bu çalışma, 23-24 Kasım 2017 tarihinde "Geçmişten Günümüze Yönetim Biçimleri" temalı *Inci Uluslararası ASSAM İslâm Birliği Kongresinde* bildiri olarak sunulmuş ve özeti elektronik ortamda yayımlanmıştır.

مبدأ " الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر " عند المعتزلة والسلطة السياسية

مثال القاضي عبد الجبار*

محمد شاشا*

جامعة 7 كانون الأول/ ديسمبر كيليس، كلية الشريعة
mehmetsasa@kilis.edu.tr

ملخص

وفقاً للفهم السائد ضمن المعتزلة فإن الإمام إن كان لائقاً للقيادة أم لا فإنه يقود المسلمين وهو ولي فوق مجتمع المسلمين. وفي نفس الوقت فإن الإمام صاحب تصرف عليهم. ولهذا السبب فإن المجتمع الإسلامي بحاجة للإمام. بالإضافة لذلك فإن هناك حاجة للإمام لتنفيذ الأحكام الشرعية وحماية البلاد وقيادة الجيوش ومواضيع مشابهة لذلك. يقتصر في هذا البحث بالنسبة للموضوع المعني على القاضي عبد الجبار. لأنه أول شخص يأتي إلى الأذهان من فكر المعتزلة ولكونه كان ممن دافعوا عن فكر المعتزلة في عصر كان فيه الفكر يندحر وكان يدخل في نقاش مع المذاهب الأخرى وهو من الأشخاص الذين جعلوا المعتزلة بشكل منظم. وقد تم في هذا البحث اعتماد كتب القاضي عبد الجبار ككتاب شرح الأصول الخمسة والمغني والمحيط بالتكليف كمصدر أساسي. وقد لوحظ في هذا البحث مراجعته بشكل كبير للقرآن الكريم والسنة الصحيحة والإجماع والدلائل العقلية والبيانات التاريخية. في هذا البحث تم الإجابة على الأسئلة كماذا تعني كلمتي المعروف والمنكر بنظر القاضي عبد الجبار؟ ماهي التزامات مؤسسة الدولة مقابل هذا المبدأ الأساسي للمعتزلة؟ ما هي مسؤوليات السلطة السياسية في حالة الانهيار الأخلاقي في المجتمع؟ هل وجود ريس الدولة شرط لتنفيذ هذا المبدأ؟ ما هو الهدف من هذا المبدأ؟ إذا كان هذا المبدأ واجب، فهل هو واجب شرعي أم عقلي؟ في هذا البحث تم تقديم عدد من المقترحات حول ما يمكن فعله ضد الفساد الأخلاقي في مجتمعات من هم في السلطة اليوم ضمن نطاق رؤية القاضي عبد الجبار.

الكلمات المفتاحية: المعتزلة، القاضي عبد الجبار، السياسة، المعروف، المنكر، الإمام.

Giriş

Emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münker⁴, Allah ve Resûlü (s.a.v.)'in Müslümanları mükellef tuttuğu önemli bir husustur. Aynı zamanda Kur'an'da kişiyi meşru bir şekilde siyasete katacak söylem, emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münker olarak ilke haline gelmiştir. Bu ilke hem inananların kendi aralarında hem de başkaları ile olan ilişkilerindeki ahlakî tutumu düzenlemektedir. (Şaban Ali Düzgün ve diğerleri, 2012: 475) Nasslardan hareketle İslâm uleması arasında bu ilke, vâcip olarak kabul edilmiştir. Hatta Mu'tezile uleması, bunu beş temel esastan biri olarak kabul etmiştir. Nitekim Mu'tezile, Kur'an'da iyiliklerin emredildiği ve kötülüklerin yasaklandığı düşüncesinden hareketle, iyiliği emretmeyi ve kötülükten alıkoymayı, kendilerine vâcip olan temel ilke saymışlardır. Buna göre her Müslümanın iyiliği emretmesi ve kötülüğü yasaklaması, belli şartların gözetilmesi kaydıyla onun için bir görevdir. Zira onlara göre mükellefe düşen, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak vazifesini dinin inanç esaslarından biri olduğunu bilmektir. (Kadı Abdulcebbar, 1416/1996: 126)

Bu çalışmada Kadı Abdulcebbar'ın (ö. 420/1029) görüşleri bağlamında maruf ve münker ne demektir? Mu'tezile'nin bu temel ilkesi karşısında yönetim erkinin yapması gerekenler nelerdir? Toplumda ahlakî çöküntünün yaşanması durumunda siyasî otoriteye düşen sorumluluklar nelerdir? Bu ilkenin icra edilebilmesi için devlet başkanının olması şart mıdır? Bu ilkenin maksadı nedir? Bu prensip, vâcip ise vücûbiyeti aklî mi yoksa şer'î midir? Gibi bir takım soruların cevapları aranmıştır. Ayrıca bu ilkenin

* إن هذا العمل تم تقديمه كورقة عمل في مؤتمر ASSAM الدولي الأول للوحدة الإسلامية المنعقد تحت عنوان " أشكال الإدارة من الماضي إلى الحاضر " بتاريخ 23-24 تشرين الثاني/ نوفمبر 2017 ، وتم نشر ملخصه في البيئة الإلكترونية.

⁴ İyiliği emredip kötülükten vazgeçirmeye çalışma yönündeki faaliyetler için kullanılan dinî, ahlakî ve hukukî bir tabirdir. Mu'tezile ulemasının çoğunluğu, hüsn ve kubuh anlayışlarının bir sonucu olarak aklın iyi saydığı fiilleri ma'rûf, kötü saydığına da münker kabul ederken Selefler ve Eş'ariler akıl yerine nakli esas almışlar ve genellikle ma'rûfu "şeriatın iyi saydığı söz ve fiil", münkeri de "şeriatın vukuunu sakıncalı gördüğü şey" diye tarif etmişlerdir. (Geniş bilgi için bkz. Gazalî, ts.: VII, 1186 vd.; Cürçânî, 1985: 37; Çağrırcı, "Emr-i bi'l-maruf nehy-i ani'l-münker, DİA, İstanbul 1995, XI, 138).

işlevsiz kaldığı ve bunun neticesinde toplumda ahlakî yozlaşmanın baş gösterdiği durumlarda devlet erkinin neler yapması, nasıl bir strateji geliştirmesi ve hangi şartları gözetererek hareket etmesi gerektiği hususunda bir takım tespitlerde bulunmak ve buna bağlı olarak bazı öneriler sunabilmek amaçlanmıştır. İlgili konu hakkındaki bu araştırma, Kadı Abdulcebbar ile sınırlandırılmıştır. Zira o, Mu'tezilî düşünce sisteminin ilk akla gelen, Mu'tezile'nin silinmeye yüz tuttuğu bir asırda, diğer ekol mensupları ile tartışmaya girebilen, Mu'tezile'yi adeta sistematize eden isimdir.⁵ Dolayısıyla ilgili konu hakkındaki düşünceleri önem arz etmektedir. Bununla beraber çalışma, Kadı Abdulcebbar'ın *Şerhu Usûli'l-Hamse, el-Muğnî, el-Muhîb bi't-Teklif* gibi önemli eserleri temel kaynak kabul edilmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

Çalışma konusu emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münker olunca, bu terkipte geçen kavramların anlam çerçevesi son derece önem arz etmektedir. Kadı Abdulcebbar'a göre bir kimsenin, rütbe bakımından kendisinden daha aşağı düzeyde olan birine bir şeyi "yap!" demesine "emir" denir. Bir kimsenin, rütbe bakımından kendisinden daha aşağı düzeyde olan birine bir şeyi "yapma!" demesine "nehiy" denir. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 141).

Maruf ve münkere gelince, sağlıklı düşünebilen aklın ve dinin, iyi ve güzel gördüğü şeylere ma'ruf; iyi ve güzel görmediği şeylere de münker denir. (Komisyon, 2012: 95). Aynı zamanda maruf, her bir bireyin ayrı ayrı öngördüğü değil, ortak aklın öngördüğü ve kabul ettiği "ortak iyi"yi ifade eder. Münker de ortak aklın kötü gördüğü şeydir. (Komisyon, 2012: 475). Kadı Abdulcebbar'a göre ise maruf, yapanın güzelliğini bildiği veya güzellik ve iyiliğinin kendisine gösterildiği her türlü iyi ve güzel fiildir. Güzelliği tam olarak bilinemediği ve gösterilmediği için Allah'ın fiillerine "maruf" denilmez. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 141). Münker, yapanın çirkinliğini bildiği veya bu yönü kendisine gösterildiği için tasvip edilmeyen her fiildir. Eğer Allah'tan kabih bir şey meydana gelse çirkinliği bilinmediği veya gösterilmediği için onun münker olduğu söylenemez. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 141).

Kadı Abdulcebbar, münkeri aklî münker ve şer'î münker diye ikiye ayırmıştır. Zulüm, yalan ve benzeri işler aklî münkerlerdir. Bunların hepsinden insanları sakındırmak da vâciptir. Bunların durumu –aynen yukarıda zikredilenlerin hali gibi- mükellefiyet başladıktan sonra onu işleyen durumuna göre değişmez. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 147). Şer'î olan münker ise iki kısımdır. Birincisi, ictihad dâhilinde olan münkerlerdir. Ekşimiş ve köpüklenmiş nebiz (şıra) içmek ve benzeri durumlar gibi hakkında ictihad söz konusu olan şeyler ictihad kapsamında olan münkerlerdir. Zira bazı âlimler, nebizi münker görürken; bazıları münker görmemişlerdir. Böyle bir durumda bakılır; münker olarak kabul etmeyip, helal ve câiz görenlere göre bundan sakındırmak vâcip olmaz. Ancak münker görüp helal ve câiz görmeyenlere göre bundan sakındırmak vâcip olur. Dolayısıyla Şâfiî birinin Hanefî birisini ekşimiş ve köpüklenmiş şıra içerken gördüğünde, onu azarlaması ve ondan sakındırması gerekmez. Bunun aksine bir Hanefî, Şâfiî birisini bu halde gördüğünde, bundan sakındırması ve onu azarlaması gerekir. Hâsılı bu durum, yapanların durumuna göre değişmektedir. İkincisi ise içtihad dâhilinde olmayan münkerlerdir. Hırsızlık yapmak, zina etmek ve içki içmek gibi münker oluşunda içtihadın etkisinin olmadığı fiillerden sakındırmak vâcip olup, bunların münkerliği, onları işleyenlere bağlı olarak değişmez. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 147).

Başka bir açıdan da ona göre münker, ikrah/zorlama ile hükmü/durumu değişen ve değişmeyen diye ikiye ayrılır. İkraha ile durumu değişen münker, etkisi sadece kendisine aittir. Yani etkisi, sadece onu işleyeni sınırlı olan bir münkerdir. "Ölü eti yemek, içki içmek ve küfür ifade eden sözcükleri telaffuz etmek" buna örnek olarak gösterilebilir. İkraha durumunda "küfür ifade eden kelimeleri telaffuz etmek" hâriç, diğerleri câizdir. Küfür ifade eden sözcüklerin de muhtevalarına inanılması câiz değildir. İkraha ile durumu/hükmü değişmeye gelince, bunun zararı başkasına geçer. Yani bu münkerdeki zarar, sadece işleyen ile sınırlı kalmayıp, başkalarını da etkiler. "Müslümanı öldürme veya iftira atma" buna örnek verilebilir. Bu, ikraha

⁵ Kadı Abdulcebbar'ın doğum tarihi hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Bununla birlikte onun h. 320-325 (m. 932-937) yılları arasında İran'ın Hemedan bölgesinde doğduğu kabul edilmektedir. Büveyhiler (932/1055) döneminde yaşamıştır. İlköğrenimini bulunduğu bölgede yapmış, ilk olarak Eş'arîliği benimsemiş, daha sonra Basra'ya giderek Mu'tezilî olmuştur. Kelâm, fıkıh, tefsir ve hadis ilimleriyle ilgilenmiş ve bu alanlarda eserler telif etmiştir. Mu'tezile mezhebi içinde "Kâdî'l-kudât" unvanını alan tek kişi olup, kendisinden önceki Mu'tezilî âlimlerin görüşlerini derlemiş ve mezhebi sistematik bir hale getirmiştir. Döneminde Basra ekolünün lideri ve en önemli temsilcisi olmuştur. Mu'tezilî âlimlerin birikimlerinden yararlanmış, ortaya koydukları farklı görüşleri derleyip tasnif etmiş, bazılarını kabul, bazılarını da reddetmiştir. Mezhebine ait bilgi ve görüşleri kayda geçirmesi sayesinde Mu'tezile'nin temel fikirleri günümüze kadar ulaşmıştır. (Geniş bilgi için bkz. *Kehhâle*, 1993: V, 78; İbnü's-Subkî, 1964: V, 97; Zehebi, 1983: XVII, 244; Yurdagür, "Kadı Abdulcebbar", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 103).

durumunda olsa bile asla câiz değildir. Ancak eğer ikrah can ile ilgili olmayıp, mal ile ilgili ise bu durumda bedelini tazmin etme şartıyla başkasının malını itlaf etmesi câizdir. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 145).

İmam ve imamet kelimelerine gelince, imam; lügatte “kastetmek, öne geçmek, örnek ve kendisine uyulan kişi” anlamlarına gelmektedir. (İbn Manzûr, tsz.: XII, 22). “Emme” fiilinin masdarıdır. Nitekim Araplar “Emmehum ve emme bihim” yani “Onların önüne geçti.” derler. Böylelikle imam terimi, diğer insanların kendisine uyduğu kişi anlamında ele alınmıştır. (Firuzâbâdî, tsz.: IV, 78). Bundan dolayı da cemaate namaz kıldıran kimseye önder ve yönetici kimliği sebebiyle imam, yaptığı göreve de imamet denilmiştir. Kadı Abdulcebbar’a göre ise imam, öne geçilmeye (takdime) layık olmasına bakılmaksızın önde olan kimseye (mukaddim) demektir. Şeriatta ise imam, “ümme üzerinde yöneticilik ve tasarruf hakkı olan kimse” olarak tanımlanmıştır. (Mustafa Öz-Avni İlhan, “İmamet”, *DİA*, XXII, 201). İmamet ise imam kelimesinin sonuna “ta” harfinin eklenmesiyle meydana gelen bir kavram olup “Hz. Peygamber’in vefatından sonra İslâm toplumunun dinî ve siyasi liderlik görevi” demektir. (Mustafa Öz-Avni İlhan, “İmamet”, *DİA*, XXII, 201). Zira İbn Haldun (ö. 808/1406) imameti, “dinî korumada ve dünyayı din ile idare etmede şeriat sahibine vekâlet etmektir.” şeklinde tarif etmektedir. (İbn Haldun, 2004: I, 420-423). Kadı Abdulcebbar ise imameti, “ümme üzerinde yürütülen bir velayet (yönetim) ve kendisinin üstünde hiç bir yetkilinin bulunmayacağı şekilde, onların işleri hakkında tasarruf etme yetkisi” olarak tanımlamıştır. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 750). Aslında onun bu tarifinin hem daha kapsamlı ve hem de günümüz devlet başkanlığı fonksiyonuna daha yakın olduğu söylenebilir.

2. Emri Bi'l-Marûf Nehyi Ani'l-Münkerin Hükümü

Emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münkerin, vâcip olduğu hususunda kelam ekolleri arasında herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 142, 741). Her ne kadar İmamiyye'den küçük bir grup, vâcip olarak görmemişse de bu hususta ne onlara ne de görüşlerine itibar edilmiştir. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 741). İhtilaf, bunun akli mi yoksa şer'î bir vücûbiyet mi olduğu konusundadır. Kadı Abdulcebbar, bunun şer'î bir vücûbiyet olduğunu ifade etmiştir. O, görüşün kitap, sünnet ve icma ile sabit olduğunu şu şekilde gerekçelendirmiştir: “Siz, insanların iyiliği için çıkarılmış hayırlı bir ümmetsiniz...” (Âl-i İmran 3/180; 104,110) ve “Ey oğulcağızım, namazını kıl, iyiliği emret ve kötülükten sakındır.” (Lokman 31/17) Ayetlerini Kitap'tan deliller olarak öne sürmüştür. Ona göre ilk ayette Allah, ümmeti övmüştür. Eğer emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münker vâcip olmasaydı, böyle bir övgüde bulunmazdı. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 142, 741). Zira ona göre vâcip, kişinin gücü yettiği halde, yapmadığı takdirde bazı yönlerden yerilmesini gerektiren fiildir. Başka bir tanıma göre ise vâcip, ihlali doğrudan yerilmeye müstehak olmayı gerektiren veya bu hususta etkili olan şeydir. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 741; Kadı Abdulcebbar, tsz.: XIV, 7-8). Fakat o, yerilmeyi gerektirecek şeylerin bizzat akıl ile bilinebileceğini savunur. Ona göre akıl, kabîh olan bir fiili işleyenin kınanmasının; vâcip olan bir eylemi yapanın övülmesinin güzel olduğunu bilir. (Kadı Abdulcebbar, tsz.: XII, 384). Eğer akıl sahibi kendisine vâcip olan bir fiili işlemezse, akıl bu kişinin de yerilmeyi hak ettiğine hükmeder. (Kadı Abdulcebbar, tsz.: XII, 355).

Sünnetteki deliline gelince, ona göre “Allah'a isyan edildiğini gören bir göz için onu değiştirme veya oradan uzaklaştırma dışında bir alternatif yoktur. (Ya onu ıslah eder ya da masiyet ortamını terk eder).”⁶ Hadisi, bunun apaçık delilidir. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 142, 741).

İcmaya gelecek olursak, Kadı Abdulcebbar'a göre icma, imamet gerekliliğinin diğer dayanağıdır. Ona göre emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münkerin gerekli olduğu konusunda ümmetin ittifak etmesinde şüphe yoktur. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 142, 741).

Kitap, sünnet ve icma ile vâcip olduğu sabit olan emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münkerin vazifesi farz-ı ayn mıdır yoksa farz-ı kifâye midir? Kadı Abdulcebbar'a göre bu vâcip, bazı mükellefler tarafından yerine getirildiğinde, diğerlerinden de sâkit olan bir vâciptir. Bu nedenle bu görev, farz-ı kifâye türündendir. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 148). Mademki Kadı Abdulcebbar, emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münkeri vâcip kabul ediyor. O halde genel anlamda Mu'tezile'nin özel anlamda ise Kadı Abdulcebbar'ın vücûbiyet

⁶ Yapılan araştırmalar neticesinde Hadis kitaplarında böyle bir rivayetin olmadığı görülmüştür. Ancak İbn Ebî Dünya'nın “el-Emru bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyu ani'l-Münker” adlı eserinde, bu rivayet kaynağı verilmeksizin nakledilmiştir. (Bkz. İbn Ebî Dünya, 1418/1997: 78). Bununla beraber son dönemlerde yapılan bir çalışmada İbn Mâce'nin Sünen'i ve Ahmed b. Hambel'in Müsned'i referans verilmiştir. Ancak yapılan incelemeler neticesinde böyle bir rivayetin bu kaynaklarda geçmediği müşahede edilmiştir. Söz konusu eser için bkz. (Avvâd b. Abdillâh el-Mu'tik, 1421/2001: 268).

nazariyesinde “vâcip” terimi önem arz etmektedir. Zira onun vücûbiyet teorisinde vâcibin tasnife tabi tutulduğu görülmektedir. Bu bağlamda şunları söyleyebiliriz:

Kadı Abdulcebbar’ın düşünce sisteminde vâcipler, iki çeşittir: Müsevva’/muhayyer olan vâcipler ve muayyen/mudayyak olan vâcipler. Mesela marifetullah, -vaktinde kılınan namaz, kefaretin ödeme şekillerinde birini tercih etmesi gibi- terk edilebilen muhayyer olan vâciplerden değildir. Zira Allah’ı bilmek, -vaktin sonunda eda edilen namaz gibi- ihlali caiz olmayan mudayyak vâciplerdendir. Diğer bir ifadeyle marifetullah, terki câiz olmayan şeylerdendir. Marifetullahın vâcip olmasının sebebi, onun terkinin kötü oluşudur. Kötü olan şeylerden sakınmanın vâcip olduğu aklen sabittir. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 41-43).

Öte yandan Kadı Abdulcebbar’a göre bir şeyin vücûbiyeti, bazen sadece akılla, bazen âdeten veya haberin vârid olmasıyla, bazen de sem’ yoluyla bilinir. Ancak Kadı Abdulcebbar’ın, vâcipleri akli ve şer’î olmak üzere ikiye ayırmış olduğu görülür. O, akli ve şer’î konulardaki vücûbiyet arasında –bağlayıcılığı açısından- herhangi bir farklılık görmez. Ancak aralarındaki tek fark, şer’î meseleleri sadece nakil yoluyla bilmemizin mümkün oluşudur. Fakat akli meselelerin vâcip olduğunu akıl ile biliriz. (Kadı Abdulcebbar, tsz.: XII, 350-351). Sözelimi başkasına zülmeden birisini gördüğümüzde, doğal olarak buna üzülürüz. Onu bu fiilden nehyetmemiz ve bu zarar sebebiyle ona gelen kederi ondan uzaklaştırmamız gerekir. İşte bu akli vücûbiyeti ifade eder. Bunun dışındaki hususlar ise ancak şeriat ile vâcip olur. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 742). Bununla beraber Kadı Abdulcebbar, “Emri bi’l-marûf nehyi ani’l-münker, akıl ile mi yoksa şeriat ile mi bilinir?” sorusu karşısında Ebû Haşim el-Cübbâî’nin görüşünü benimseyerek, emri bi’l-marûf nehyi ani’l-münkerin bir husus dışında ancak şeriatle bilinebileceğini, dolayısıyla ancak şeriatle vâcip olacağını ifade etmiştir. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 742). Kanaatimizce burada Kadı Abdulcebbar’ın istisna ettiği tek husustan maksat, açıkça işlenen zülüm ve haksızlıktır.

Öte yandan sadece yukarıda zikredilen husus dışında, ancak şeriatle vâcip olduğunu gösteren başka bir akli delil ise şudur: Eğer o aklen vâcip olsaydı, ya bir fayda sağlamak ya da bir zararı def etmek için vâcip olur. Hâlbuki bir fayda için vâcip olması câiz değildir. Çünkü faydayı talep etmek, vâcip değildir. O halde bu vücûbiyet, sadece zararın giderilmesi maksadını gütmektedir. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 742). Aynı zamanda emr-i bi’l-marûf nehyi ani’l-münkerin, bizi marufa/iyiliğe çağırdığı ve kötülükten alı koyduğu aklın gücü dâhilinde olan bir husus değildir. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 743). Ayrıca namazın vâcip ve zinanın haram olması, emri bi’l-marûf nehyi ani’l-münkerin ancak şer’ ile tayin edilebileceğini ve bizim de şeriaten öğrenebileceğimizi göstermektedir. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 743).

Diğer taraftan marifetullah meselesine kıyas edilerek, akli olarak vâcip olduğu söylenebilir mi? Kadı Abdulcebbar, böyle bir soru karşısında şöyle bir tutum sergilemiştir: Marifetullah gibi Allah’ın aklımıza yerleştirdiği bir hususun akıl ile bilinmesi vâciptir. Ancak emri bi’l-marûf nehyi ani’l-münker gibi O’nun akıllara yerleştirmedeği bir meselenin de akıl ile bilinmesi vâcip değildir. Her ikisi arasında ortak bir illet olmadığı için böyle bir kıyas doğru olmaz. Yani Allah, marifetullahın lütuf oluşunu akıllara yerleştirmişken; Emri bi’l-marûf nehyi ani’l-münker için böyle bir durum söz konusu değildir. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 743).

Böyle olmakla beraber Kadı Abdulcebbar’a göre emri bi’l-marûf nehyi ani’l-münkerin vâcip olması bazı şartların bulunmasına bağlıdır. Diğer bir ifade ile mutlak anlamda her zaman ve mekânda emr-i bi’l-maruf nehy-i ani’l-münkerin herkes için vâcip olmadığı, vâcip olması için bir takım şartların sağlanması gerekir. Bu şartlar da şunlardır:

Birincisi: Emredilen şeyin ma’rûf, yasaklananın da münker olduğu bilinmelidir. Diğer bir ifade ile emredilen şeylerin, marufun, yasakların ve münkerin neler olduğunu özellikle bilmek gerekir. Zira mükellef bunu bilmezse onun yanlış bir şekilde münkeri emretmesi maruftan sakındırması gibi bir durum oluşabilir. Bu da dinen câiz olmayan bir durumdur. Dolayısıyla bu konuda zann-ı gâlip, ilim yerine geçmez.

İkincisi: Münkeri işleneceği uygun şartların ve ortamın hazır olduğunu görmek, anlamak ve bilmektir. Mesela bir yerde meşru olmayacak bir eğlence ortamının hazırlanmış olması, yani içki malzemelerinin olduğu ve çeşitli yanlışlıkların yapılmasına zemin hazırlayacak çalgı aletlerinin icra edildiğini görmek.

Böyle bir ortamda zann-ı gâlip, ilim yerine geçer. Yani böyle bir zann-ı gâlip oluşursa, münkerden sakındırmak vâciptir/gerekir.

Üçüncüsü: Yapılacak olan nehy-i anil münker görevinin toplumda daha büyük bir zarara neden olacağını bilmektir. Mesela bu görevi yapacak kişi, topluma içki içmeyi yasakladığı takdirde, bir grup müslümanların öldürülmesine veya bir mahallenin yıkılmasına sebep olacağını bilse veya zannetse bu durumda nehyi ani'l-münker (orada içkiden sakındırma) ona vâcip olmadığı gibi bunu yapması da hasen (iyi/güzel) olmaz.

Dördüncüsü: Bu görevi yapacak kişinin, sözünün etkili olacağını bilmesi veya bu hususta zann-ı gâlibin oluşmasıdır. Kişi, sözünün etkili olmayacağını bilirse veya bu hususta kendisinde zann-ı gâlip oluşmazsa, ona emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münker vâcip olmaz. Böyle bir ortamda söz ile bile emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münker yapılmazken, fiil ile bunu yapmak nasıl iyi olabilir?

Beşincisi: Emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münkeri yapacak kişinin, ileride kendisine veya malına herhangi bir zararın gelmeyeceğini bilmesi veya bu hususta kendisinde zann-ı gâlip oluşmasıdır. Fakat bu şart, kişilerin değişmesine bağlı olarak değişkenlik arz eder. Şayet emri bil maruf yapan kişi, kötü sözden ve sopadan etkilenmeyen birisi ise bunu yapması ondan sâkit olmaz. Eğer bunlardan etkilenen ve toplumda itibarı zedelenecek biri ise bu durumda bu görev ona vâcip olmaz. Ancak bireysel bir zilletin üstlenilmesiyle din itibar kazanacaksa, yapılacak iş güzeldir. Aksi halde değildir. Hz. Hüseyin'in Kûfe'ye gitme kararı ve ictihadı, bu şekilde değerlendirilerek, onun yaptığı tercih güzel sayılmıştır. Zira o, Allah'ın dinini yüceltmek için sabrının son anına kadar dayanmıştır. Bundan dolayı da biz, "Peygamber'in soyundan geride torun olarak sadece kendisi kaldığı halde Hz. Hüseyin, emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münker görevini bu uğurda öldürülünceye kadar terk etmedi" diyerek, diğer ümmetlere karşı onunla iftihar ediyoruz. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 142-143).

İşte bunlar, emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münker konusunda itibar edilen şartlardır. Kim bu şartları sağlarsa, onun bu vazifeyi yerine getirmesi gerekir. Bu şartları sağlayamayan kimseye de bir şey gerekmez. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 744). Bu bağlamda siyasi otorite olan devlet erki ve devlet liderleri için de aynı şartların sağlandığı ve böylece belli bir olgunluğun bulunduğu durumunda bu vazifeyi yapmaları gerekmektedir. Ancak her vazifede olduğu gibi emri bi'l-maruf nehyi ani'l-münker ifa edilirken de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetine uygun hareket edilmesi, en kısa sürede hedefe ulaşmaya ve muvaffak olmaya sevk edeceği unutulmamalıdır. Zira imtihanın amaçlarından biri, en iyi amel işleyenlerin temyiz edilmesidir. (Mülk 67/2) En iyi amelin de en ihlaslı ve en doğru metot ile işlenen amel olduğu göz ardı edilmemelidir. En doğru metodun da ancak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetiyle mümkün olduğu söylenebilir.

Sonuç itibariyle Kadı Abdulcebbar'a göre emri bi'l-maruf nehyi ani'l-münker vaciptir. Bunun vücûbiyeti Kitap, Sünnet ve icma ile sabittir. Ancak bu vazifeyi ifa edecekler için bazı şartların sağlanması gerektiğini özellikle vurgulamıştır. Onun bu şartları öne sürmesinde menfi değil, müsbet bir metot kullanılmak suretiyle ümmetin zayıata uğramayarak bu vazifenin yerine getirilmesini amaçladığı söylenebilir.

3. Marufu Emretmek-Münkeri Nehyetmenin Vücûbiyet Dereceleri

Kadı Abdulcebbar'a göre marufun emredilmesi ile münkerin nehyedilmesinin vücûbiyeti birbirinden farklıdır. Yani marufu emretmede mücerret bir emir yeterlidir. Onu ihmal eden kimseye zorla yaptırmak ise bize düşmez. Mesela namazı terk eden birisini, zorla namaza yönlendirmek bize düşmez. Münkerden nehy etme ise böyle değildir. Zira onda şartları tamamlama durumunda sadece nehy kâfi değildir. Dolayısıyla onu men etmekle yetinilmez. Bundan dolayı içki içeni yakalacak ve muteber şartlar da olsa yine de onu güzel/yumuşak bir söz ile nehy etmemiz gerekir. Eğer bırakmazsa yani vazgeçmezse onu korkuturuz. Şayet yine sakınmazsa onu döveriz. Buna rağmen yine terk etmezse, vazgeçene kadar onunla mücadele ederiz. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 744).

Kadı Abdulcebbar, marufu vâcip ve mendup diye ikiye ayırır. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 71, 745) Diğer bir ifade ile o, marufu vâcip ve ğayr-ı vâcip diye ikiye ayırmıştır. Vacibi emretmek, vâcip; mendubu/nafileyi emretmek ise nafiledir. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 146, 745). Öyleyse emrin durumu, emredilen fiilin durumundan öteye geçmez. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 745).

Münkere gelince, tamamı nehyedilmesi açısından ayındır. Çünkü nehiy, sadece kötülüğü sebebiyle gereklidir. Kötülük, hepsinde vardır. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 71, 745). O halde zikredilen şartların tamamlanması durumunda her türlü münkerden sakındırmanın vâcip olması açısından münker tek tiptir. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 71, 146). Yani küçük münkerlerden veya günahlardan sakındırmak da vâciptir. Zira münkerden sakındırma, onun kubhundan dolayı vâciptir. Sağire denilen günahlarda da çirkinlik/kabîhlik olduğu için onun hükmü de kebirinin hükmü gibidir. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 146). Bununla beraber münkerler içerisinde içtihadı konu olanlar olduğu gibi olmayanlar da vardır. Yani bir şeyin münker olup olmasını içtihadı belirleyebilir. Fakat münker olup olmadığı belirlendikten sonra ondan sakındırmanın vâcip olduğu hususunda içtihadın herhangi bir etkisi yoktur. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 147).

Diğer taraftan münkerler, hususî ve hususî olmayan yani onu aşan diye ikiye ayrılır. Hususi olan da muteber sayılanlar ve muteber sayılmayanlar diye ikiye ayrılır. Muteber sayılmayana şu örnek verilebilir: Karun kadar zengin olan birisinden, bir dirhem kadar malın gasp edilmesi. Buradaki sakındırma, aklen değil şer'an vâciptir. Birinin tek bir dirhemi kalacak kadar fakir ve sıkıntılı duruma düşmesi ve bu durumda iken onun bu tek dirhemini gasp edilmesi, muteber sayılan münkere örnek verilebilir. Hususi olmayan münkere gelince, Hz. Ali'ye göre onlardan sakındırmak hem aklen hem de şer'an vâciptir. Aklen vâcip olmasının sebebi, nefisten zararı gidermesidir. Zira nefisten zararı gidermek vâciptir. Şer'î açıdan vâcip olması da "İnsanlar için çıkarılmış hayırlı bir ümmet oldunuz. İyiliği emrediyor, kötülükten sakındırılıyorsunuz." (Âl-i İmran 3/110) Ayeti ile Allah, insana bağlı olan zarar ile onu aşan zarar arasında ayırmışlardır. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 144-145, 745). Kişiyi aşan yani hususi olmayan münkerlere gelince, bunlar da muteber/önemli olan ve olmayan diye ikiye ayrılır. Eğer münker sebebi ile kişinin kalbinde bir incinme ve üzüntü oluşursa nehiy, hem aklen hem de şer'an vâciptir. Önemli olmayanda ise nehiy, sadece şer'an vâciptir. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 746).

Münker konusunda kendisinden nehiy edilmesi noktasından, kalbin fiilleri ile uzuvların fiilleri arasında fark yoktur. Çünkü bunların hepsinin nehy edinmesinde ortak nokta kabîh/kötü olmalarıdır. Kalbin fiillerine muttali olmak zor olduğu için sadece insanların halinden, öğretilerinden ve fikirlerinden itikatlarının ne olduğuna ulaşılabilir ve münker olup olmadıkları anlaşılır. Sözgelimi ömrü boyunca bir mezhebi öğreten, destekleyen, insanları ona çağırın ve bu konuda gayret sarf eden kişinin halinden onun bu mezhebe inandığını biliriz. Bu şekilde itikada muttali olunabildiğinden, kendimizce bazı itikatların bozuk olduğu, dolayısıyla münker türünden oldukları anlaşılabilir. Biz, diğer münkerlerden nehy ettiğimiz ölçüde, onlardan da sakındırmamız gerekir. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 746-747).

4. Emri Bi'l-Marûf Nehyi Ani'l-Münkerin Maksadı

Kadı Abdulcebbar'a göre emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münkerden maksat, marufu kaybetmemek ve münkerin oluşmasını engellemektir. Diğer bir ifade ile marufu emretmeni maksadı, iyiliği yerleştirmektir. Münkerden sakındırmaktan maksat ise kötülüğü/münkeri ortadan kaldırmaktır. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 144, 148).

Bu maksat göz önünde bulundurulduğunda, marufu hâkim kılmaya ve münkeri ortadan kaldırmaya yönelik bir talebin iki yönü olduğu söylenebilir. Birincisi, inkâr edenlerle olan ilişkide söz konusudur. İnananlar, inkâr eden kimselerden marufa uymalarını ve münkere düşmemelerini isterler. İkincisi de müminlerin birbirleri ile olan ilişkilerinde söz konusudur. Bu da müminlerin birbirlerinden dinin emirlerine ve yasaklarına riayet etmelerini talep etmeleridir. (Komisyon, 2012: 475).

Aslında Mu'tezile başlangıçta bu maksadı gözeterek, bu minvalde hem Müslümanların kendi içerisinde hem de gayr-i Müslimlerden etkilenme neticesinde oluşan itikâdî ve ahlâkî yozlaşmayı veya bozuklukları önlemek, toplumu ıslah edip adaleti egemen kılmak amacıyla bu ilkeyi kullanmışlardır. Diğer bir ifadeyle Mu'tezile'nin el-emru bi'l-marûf ve'n-nehyu ani'l-münker esaslı çerçevesinde İslâm'a yapılan saldırılara karşı çıkarak İslâm'ı savunması büyük önem arz etmektedir. Fakat daha sonra Mihne hadisesinde olduğu gibi muhaliflerini yola getirme ve hasımlarını susturma aracına dönüştü görülmektedir. Dolayısıyla onların, bu prensip doğrultusunda kendi prensiplerini diğer Müslümanlara kabul ettirebilmek için yaptıkları mücadelede aşırıya kaçtıkları söylenebilir. (Ünverdi, 2017: 23). Özellikle bazı Abbasî halifeleri (Me'mûn, Mu'tasım, Vâsik-Billâh) döneminde Mu'tezile'nin bu prensibi siyasî amaçla kullanarak muhaliflerini sorguya çekip eziyete maruz bırakması ve onlara baskı uygulaması, Kur'an ve hadislerde tanımlanan el-emru bi'l-marûf ve'n-nehyu ani'l-münker ilkesiyle pek bağdaşmamaktadır.

Bütün İslâm mezhepleri tarafından yapılması vâcip kabul edilen bu prensibin uygulanmasında, Mu'tezile âlimleri aşırı gitmişler, iyiliği emrediyoruz diyerek, kendi görüşlerini zorla kabul ettirmeye çalışmışlar, kendilerine karşı çıkanlara da ağır hucümlerde bulunmuşlardır. (Malatî, 1388/1968: 36). Kısaca kendilerini bu prensibe adayan Mu'tezile mensupları, uygulamadaki aşırı ve sertlikler nedeniyle diğer insanları gücendirmiş ve zamanla bu aşırı tutumları taraftarlarının azalmasına sebep olmuştur.

5. İmâmın Özellikleri

İlk olarak Kadı Abdulcebbâr'a göre imam, kâdı ve vâliден farklı olarak, otoritesi üzerinde başka bir otorite bulunmayan kimsedir. Kâdı/hâkim ve vâli/emîr de ümmetin içinde tasarruf ederler, fakat imamın hükmü/kararı, onların hükmünün üzerindedir. (Kadı Abdulcebbâr, 1996: 750; tsz.: XX/I, 201-202). Bu durumda Kadı Abdulcebbâr'a göre imamet, en azından bir rütbe, belki en büyüğünden bir makamdır. (Kadı Abdulcebbâr, 1996: 755). Mademki en büyük makam olarak görülmüştür, o halde kendine mahsus özelliklerin olması beklenir. Kadı Abdulcebbâr da bu beklentiyi gözeterek, imama bazı özellikler atfetmiş ve bunları şöyle sıralamıştır:

Kadı Abdulcebbâr'a göre imamın, ilimde tebarüz ederek müctehid olması gereklidir. Yani imamın ilimde tebarüz eden müctehid olması veya şeriat ve hükümlere taalluk eden meseleleri bir âlim seviyesinde bilmesi gerekir. Aksi halde Allah'ın neyi murat ettiğini ve neyi etmediğini bilemez. Çünkü imam, âlimlere başvurduğunda veya istişare ettiğinde, kuvvetli görüş ile zayıf görüşü birbirinden ayırt edebilecek seviyede olmalıdır. Eğer âlim olmasaydı, ihtiyaç duyulan bu hükümlerden hiçbirini uygulayamaz veya yerine getiremezdi. (Kadı Abdulcebbâr, 1996: 752-753; tsz.: XX/I, 208-209).

Başka bir özellik ise imamın vera ve iffet sahibi olmasıdır. Ona göre eğer imam, hafifmeşrep birisi olsa kadıları ataması, şahitlerin adaletli olup olmadıklarını tespiti, hadleri uygulaması, eksikleri gidermesi icma ile olmazdı. (Kadı Abdulcebbâr, 1996: 753). Ayrıca o, vera sahibi, sözüne itibar edilen, kendisinden emin olunan güvenilir, şecaat sahibi yürekli birisi olmalıdır. Bununla beraber onun Hz. Fatma'nın soyundan gelmesi gerekir. (Kadı Abdulcebbâr, 1996: 752).

Diğer bir vasf da imamın şecaat sahibi ve yürekli olmasıdır. Eğer imam böyle olmazsa onun askerlerini donatması, eksiklikleri gidermesi, kâfirlerin ülkelerine savaş açması mümkün olmazdı. (Kadı Abdulcebbâr, 1996: 753). Bununla beraber zulmetmeyen yani zâlim olmayan kişiler, ancak imamlığa layık olabilir. (Kadı Abdulcebbâr, Kahire tsz.: I, 110).

Ona göre imamın diğer bir özelliği ise adaletli olması gerektiğidir. (Kadı Abdulcebbâr, tsz.: XX/I, 201). Zira imamın vazifelerinden birisi de yargılama ve hadleri uygulama gibi hak-hukuka taalluk eden meseleleri icra etmektir. Fâsık birisi bunları sağlayamaz. Aynı şekilde kendisini kötülükten tam alıkoyamadığı için emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münkerden de bahsedemez. (Kadı Abdulcebbâr, tsz.: XX/I, 202). Fâsık birisi sağlayamazsa elbette ki kâfir birisi hiç sağlayamaz. Dolayısıyla kâfirin imameti sahih değildir. Bu da gösteriyor ki imamın bir özelliği de özellikle Müslüman olmasıdır. Zira imamet, hâkim ve emîrlik makamlarının üstünde olan bir makamdır. Emirlik ve hâkimlik görevlerine bir kâfirin gelmesi doğru olmadığına göre imamete gelmesi ne derece doğru olur? (Kadı Abdulcebbâr, tsz.: XX/I, 201). Kâfir orda kalsın fâsıkın bile imam olması câiz değildir. (Kadı Abdulcebbâr, tsz.: XX/I, 201-202).

6. İmâm ve Emri Bi'l-Marûf Nehyi Ani'l-Münker

Kadı Abdulcebbâr, imamet konusunu beşinci temel esas olarak kabul ettiği emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münker başlığının altında işlemiştir. (Geniş bilgi için bkz. Kadı Abdulcebbâr, 1996: 749-761). Çünkü ona göre emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münkerin çoğu, imamların otoritesi ile gerçekleşmektedir. (Kadı Abdulcebbâr, 1996: 749). Bu da emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münker ile devlet başkanlığı arasında doğrudan bir ilişki kurduğunu göstermektedir.

Kadı Abdulcebbâr, imamet konusunu beş ana başlık altında ele almıştır. Bunlar; imamın hakikatı, imama niçin ihtiyaç olduğu, imamın özellikleri, imametın yöntemi ve imamın tayini şeklindedir. (Kadı Abdulcebbâr, 1996: 750 vd.).

İmamın otoritesine itaati tanımak yani kabul etmek ise vâciptir. Bununla ister olsun ister olmasın imama tanımının vâcip olduğu kast edilmez. Bu sözdeki maksat, zahir olan imam kendisine itaati davet ettiği zamandır. O halde hakkında icma oluşmuş olan imamı bilmek ve ona itaat etmek vâciptir. (Kadı Abdulcebbâr, 1996: 750).

Kadı Abdulcebbar'ın düşüncelerinden hareketle emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münker, iki kısımda değerlendirilebilir. Birincisi, İmamın yapabildiği, ikincisi ise bütün insanların yapabildiğidir. İmamların yapabildikleri emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münker, hadleri icra etme, İslâm'ın izzetini koruma, kaleleri müdafaa etme, orduyu hazırlama, kadı ve diğer bürokratları atama gibi kamusal işlerdir. Bütün insanların yapabildiği emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münker ise içki içmek, hırsızlık yapmak, zina gibi fiillerden insanları sakındırmak yolundaki faaliyetlerdir. Ancak bu vazifenin icra edilmesi esnasında, kendisine itaat edilmesi gereken bir imam varsa onun emirlerine başvurmak tercihe şayandır. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 148). Kadı Abdulcebbar'a göre imam varsa hadler ve dinî hükümler uygulanır. İmam yoksa bu görevler sâkıt olur. Nitekim hırsız yakalandığında hâkim yoksa ya taraflar anlaşılır ya da had düşer. Hadleri uygulayacak, dinî hükümleri yerine getirecek, fey mallarının dağıtımını yapacak ve dinin temel esaslarını koruyacak bir imama ihtiyaç bulunmaktadır. Çünkü bu görevleri ancak imam yerine getirebilir. (Kadı Abdulcebbar, tsz.: XX/I, 74).

Öte yandan Kadı Abdulcabbar, emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münkeri, Şia'nın yaptığı gibi sadece yöneticilerin varlığı şartına bağlamanın, pek isabetli görünmediğini ifade etmiştir. Zira Kadı Abdulcebbar, insanlar arasında kendisine itaat etmenin farz olduğu bir imam bulunmasa da emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münkerin vâcip olacağını kabul eder. Bu hükme nasıl vardığı sorusuna şöyle cevap vermiştir: Bu konuya muhalefet edenler, ya emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münkerin kavlen ve fiilen sadece kendisine itaat farz olan imamın mevcut olması durumunda vâcip olduğunu söyler; ya da fiilen değil, sadece kavlen vâcip olduğunu söylerler. Her iki görüş de yanlıştır. Zira emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münkerin vâcip olduğuna dair kitap, sünnet ve icmadan deliller varken; imamın olup olmaması şeklinde bir ayırım yapılamaz. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 148).

İmama niçin ihtiyaç vardır? Sorusuna gelince, Kadı Abdulcebbar, buna şöyle cevap vermektedir: Hadlerin uygulanması, ülkenin güvenliğini sağlanması, açıkların kapanması, askerinin donatılması, savaş hazırlığının yapılması, adaletin dağıtılması gibi hususlar ve bunların yerine geçecek şer'î hükümlerin uygulanması için muhakkak imama ihtiyaç vardır. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 750; tsz.: XX/I, 74). Çünkü Mu'tezile'den Ebû Ali el-Cübbâi'ni ifadesiyle hadler Allah'ın hakkıdır ve imâmsız uygulanması mümkün değildir. Bu ise imâmın gerekliliğinin en önemli kanıtıdır. (Kadı Abdulcebbar, tsz.: XX/II, 155). Bu hükümler arasında özellikle hadlerin uygulanması ve savaşa çıkılmasını, ancak imam yerine getirebilir. Daha geniş bir ifade ile hadleri uygulama, savaşa karar verme ve bu ikisine ait diğer uygulamalar, sadece imam ile hayata geçirilebilir. Bunun en önemli delili, Ehl-i Beytin konu hakkındaki icmasıdır. Onların icması ise hüccet kabul edilir. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 750-751; tsz.: XX/I, 74).

Kadı Abdulcebbar, imamın gerekliliği ve onun otoritesi/yönetimi altında hadlerin uygulanabileceğine bir takım naklî deliller öne sürmüştür. Nitekim ona göre Kur'an'da "*Hırsız kadın ve erkeğin elini kesin.*" (Maide 5/2) ve "*Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun.*" (Nur 24/2) ayetleriyle had cezalarının uygulanması emredilmiştir. Hadlerin uygulanması ise ancak imamın yerine getirebileceği bir görevdir. Dolayısıyla hadleri uygulayacak bir imamın bulunması vâciptir. Yani vâcibin kendisiyle tamamlandığı şey de vâcip olmaktadır. O halde imametinin vücûbiyetinin ilk delili Kur'an'dır. Böylece Kadı Abdulcebbar, hareket noktası olarak naklî delilleri esas almış ve imamet müessesesinin aklen değil, şer'an vâcip olduğunu savunmuştur. Zaten ona göre imamın gerekliliğini nakil bildirir. (Kadı Abdulcebbar, tsz.: XX/I, 16-17, 40, 100).

Kadı Abdulcebbar, ümmetin konu hakkındaki icma etmesini de kendisine bir hüccet olarak öne sürmüştür. Ona göre sahabîler, Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra imam seçmeye yönelerek imamın gerekliliği üzerinde icma etmişlerdir. Hiç kimse bir imama ihtiyaç olmadığını ileri sürmemiştir. (Kadı Abdulcebbar, tsz.: XX/I, 17, 41, 47; Esasen sahabe de Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sonra Hz. Ebû Bekir'i imam olarak seçmiştir. Nihayetinde ashabın imam seçimine önem vermesi ve onun seçimi için aceleci davranması, imametinin vâcip olduğunu göstermektedir. (Kadı Abdulcebbar, tsz.: XX/I, 48). Zira ona göre ümmet, her ne kadar imamın şahsı üzerinde ihtilaf etmişse de söz konusu hükümleri yerine getiren ve uygulayan bir imamda ittifak etmiştir. Ümmetin icma etmesi de Resulullah'ın "*Aleykum bi sevâdil a'zam*" (Ahmed b. Hanbel, 1420/1999: XXXII, 157, Hadis no: 19415; XXX, 392, Hadis no: 18450) ve "*Ümmetim dalalet üzere birleşmez.*" (Ebû Dâvud, Fiten, 1). Şeklindeki buyruğuna göre hüccettir. Aynı şekilde meşakkat ve istidlal ayetleri (Bkz. Nisa 4/115; Enfal 8/13; Muhammed 47/32; Haşr 59/4) buna delalet etmektedir. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 751). Böylelikle imam atanması, Kur'an ve Sünnet'te olduğu gibi icmadan hareketle de vâcip olmaktadır. (Kadı Abdulcebbar, tsz.: XX/I, 46-47).

O halde imama ihtiyaç olduğu, şeriat ve icma ile bilinip sabit olmaktadır. Allah'ın kitabı, Resulullah (S.A.V.)'in sünneti ve ümmetin icması, dinî hükümlerin delilleri olarak kabul edilir. Ancak bu husus, akıl ile bilinmez. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 758; tsz.: XX/I, 5-6). Eğer imamın varlığının vâcip olduğu akıl ile bilinseydi, imama ihtiyaç da akliyyât kapsamında olurdu. Hâlbuki şer'î hükümleri uygulamak için imama ihtiyaç olduğu bilinen bir husustur. Dolayısı ile ona olan ihtiyaç aklen anlaşılır. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 759). Öte yandan imama ihtiyacın akıl ile bilinmesi, ya dinî ya da dünyevî faydadan dolayıdır. Hâlbuki dünyevî menfaatlerden dolayı ona ihtiyaç câiz değildir. Bu, gıdaları zehirlerden ve zararlı şeyleri faydalılardan ayırmayı bilmek için ona ihtiyaç olduğunu söylemek gibidir. Zira bu, siyer ve ahbar ile bilinmesi mümkün olan şeylerdendir. Dinî faydalardan dolayı ona ihtiyaç olduğuna gelince, bu ihtiyaç ya aklî ya da naklî tekliflerde olur. Eğer aklî tekliflerde imama ihtiyaç duyulursa, her bir imam başka bir imama ihtiyaç duyar. Birisi hakkındaki kelam, diğeri hakkındaki kelam gibi olur ve teselsül oluşur. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 759).

Diğer taraftan Kadı Abdulcebbar'ın temel varsayımına göre bir şeyin akıl açısından zorunlu olabilmesi için aklın onu hangi açılardan zorunlu gördüğünün bilinmesi gerekir. Aklın bir imamın var olmasını hangi açılardan zorunlu kıldığı, onun alanına doğrudan giren bir konu olmadığı için bilinemeyeceğine göre imamın aklen zorunlu olduğunu söylemek mümkün değildir. (Kadı Abdulcebbar, tsz.: XX/I, 17; Ayrıca bkz. Özdemir, 2010: 125).

Öte yandan Kadı Abdulcebbar, imameti lütuf olarak kabul eden İmamiyye'yi eleştirmiştir. Ona göre bu iddia, delilden yoksun olduğu için imamet, lütuf olarak değerlendirilemez Zira mademki imam, dinde lütuftur ve imama bu denli ihtiyaç var. O halde imamın ümmetten saklanması nasıl câiz olabilir? (Kadı Abdulcebbar, 1996: 751). Ayrıca eğer imamet lütuf⁷ olsaydı, imamın her zaman ve mekânda olması gerekirdi ki bu imkânsızdır. Başka bir deyişle imamın lütuf olabilmesi için bütün mükelleflerin onun uygulamalarından haberdar olması ve istifade etmesi gerekir. Bir tane imamla bunun gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Her dönemde bir imamın olması da zarûrî değildir. Zira Kur'an'dan anlaşıldığı üzere bazı dönemlerde peygamber gelmemiştir. Bu durumda bazı dönemlerde imam da olmayabilir. Nitekim peygamber gönderilmesi maslahatı gerçekleştirilmeye yöneliktir. Eğer böyle bir durum yoksa (maslahat kalkmış ise) peygamber gönderilmez. Diğer taraftan imam, nass veya mucizeyle göreve geldiği takdirde, nassı veya mucizeyi görmeyen kimse için de imamın lütuf olması düşünülemez. (Kadı Abdulcebbar, tsz.: XX/I, 22-23, 99-109).

Öte yandan Kadı Abdulcebbar, imamın lütuf olduğu takdirde sayısının birden çok olması gerektiği meselesini şöyle izah eder: O, lütuf olduğu takdirde imamın bütün beldelerde olması gerekir. Ancak bu şekilde insanlara ulaşabilir, yardımcı olabilir, onları denetleyebilir ve doğru yola sevk edebilir. Bu durum insanlar açısından daha faydalıdır. (Kadı Abdulcebbar, tsz.: XX/I, 25). Aynı zamanda imam, her beldeye emir atamak suretiyle belirtilen görevleri yerine getirir de denemez. Çünkü bu atanan yöneticiler birbirlerine tabi olmaktadır. Hâlbuki emirlerin haktan farklı olmaları gerekmektedir. Yani bağımsız bir şekilde kararlar alabilmeli ve hareket edebilmelidir. Şayet emirlerin imama tabi olduğu söylenirse imamın da cemaate tabi olduğu söylenir. Çünkü imam cemaat tarafından atanmıştır. Bu durumda imam atamasının nassla olduğu iddiası da çürütülmüş olur. (Kadı Abdulcebbar, tsz.: XX/I, 25-26).

Kadı Abdulcebbar "İhtilaflar ancak imamın beyanı ile çözümler." iddiasını da reddeder. Allah insanlara deliller ve nazar yoluyla bilgi elde edebilme gücü vermiştir. İnsanlar bu deliller üzerinde düşünerek anlaşmazlıkları giderirler. Bu bağlamda insanların imama ihtiyacı yoktur. Nitekim insanlar imamın bulunmasına rağmen hakka ulaşamayabilir. Akılla çözülebilen ve delilsiz anlaşılabilen bir konuda zaten imama ihtiyaç duyulmaz. Aslında imamın kendisi hakkında da ihtilaf mevcuttur. Dolayısıyla bu konudaki ihtilafı gidermek için ona müracaat edilmelidir denemez. (Kadı Abdulcebbar, tsz.: XX/I, 66).

Peki hala insanlar arasındaki anlaşmazlıkları ve çekişmeleri gidermede, daha geniş çerçeveye emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münkeri sağlamak için kılıcın kullanılması câiz midir? Böyle bir soruya cevap niteliğinde şunlar söylenebilir: İlk olarak kolay bir şekilde emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münkerin maksadı hâsıl oluyorsa zora başvurmanın câiz olmadığı unutulmamalıdır. Bu, hem aklen hem de naklen bilinen bir husustur. Zira akıl, böyle olduğu sonucuna zaten varır. Bunun naklî delili ise "Müslümanlardan iki grup,

⁷ Kadı Abdülcebbar'a göre tevfiq, ismet ve izâhatü'l-ilel (engellerin kaldırılması) terimleriyle de ifade edilen lütuf, "kulu itaate yaklaştıran ve mâsiyetten uzaklaştıran şey" anlamına gelmektedir. (Bkz. Kadı Kadı Abdulcebbar, 1996: 64, 519-520; tsz.: XIII, 9-22). Kadı Abdulcebbar'ın lütüf kavramını nasıl anladığı ve lütüf teorisi hakkında düşüncelerine dair geniş bilgi için bkz. (Öge, 2015: 57-58, 97-100).

çatıştıklarında...” (Hucûrât 49/9) ayetidir. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 144). Ancak bu ayette zikredilen sulh etme, arabulma eylemi ifa edilirken, iki farklı yöntemin sergilendiği görülmektedir. Bazı âlimlere göre kötülüğü değiştirmek için kalp, dil veya el ile değiştirilebilir, ancak kılıç ile değiştirilmesi câiz değildir. Bazı âlimlere göre de kalp, dil, el ve kılıcın kullanılması câizdir. (Eş’arî, 1411/1990: II, 140-141). Kadı Abdulcebbar’ın bu husustaki tercihini şöyle netleştirmek mümkündür: Ona göre bu ayette Allah, çözüm yöntemi olarak ilk önce barış yolunda arabuluculuğu emretmiş, ardından diğer çözüm yollarını, en son çare olarak da savaşı emretmiştir. Buradaki emir kipinden, sorumluluğun genel olduğunu, Şia’nın savunduğu gibi sadece imama özgü olmadığını göstermektedir. (Kadı Abdulcebbar, 1996: 124, 144, 741).

Sonuç olarak Kadı Abdulcebbar’ın görüşlerinden hareketle dinin esaslarından biri olan emri bi’l-marûf nehyi ani’l-münker görevinin yerine getirilebilmesi için bazı meselelerde imam gerekli iken, bütün insanların özgürlüğünü ilgilendiren bazı konularda ise sadece imam ile değil, herkesin elini taşın altına koyması gerektiği söylenebilir. Bundan dolayı her müminin, ahlakî manada bundan sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber Kadı Abdulcebbar’a göre imamet, şer’î olarak vâcip olup vücûbiyetinin aklî bir dayanağı yoktur. Çünkü imametın zorunluluğunu ifade eden hiçbir aklî gerekçe söz konusu değildir. İmametın aklî bir temelini olmadığı konusunda Kadı Abdulcebbar’ın, Ehl-i Sünnet ile aynı görüşte olduğu görülmektedir. Bununla beraber Kadı Abdulcebbar’ın öne sürdüğü bütün argümanların, Şia’nın imamet nazariyesine dair iddialarını çürütmeye yönelik olduğu söylenebilir.

Sonuç

Mu’tezile’nin başarılı ve etkili olmasının sâiklerinden birisinin emri bi’l-maruf nehyi ani’l-münker olduğu söylenebilir. Onların nezdinde emri bi’l-marûf nehyi ani’l-münkerden maksat, marufu kaybetmemek ve münkerin oluşmasını engellemektir. Daha geniş bir ifade ile emri bil marufun maksadı, marufu yerleştirmektir. Münkeri nehyetmekten maksat ise münkeri ortadan kaldırmaktır. Kolay bir şekilde maksat hâsıl oluyorsa, zora başvurmak câiz değildir.

Emri bi’l-marûf nehyi ani’l-münkerin, vâcip olduğunda ihtilaf yoktur. Kadı Abdulcebbar’ın ifadesiyle bu hususta her ne kadar İmamiyye’den küçük bir grup, vâcip olarak görmemişse de ne onlara ne de görüşlerine itibar edilmemiştir. Vâcip ise kişinin gücü yettiği halde, yapmadığı takdirde bazı yönlerden yerilmesini gerektiren fiildir. Başka bir tanıma göre ise vâcip, ihlali doğrudan yerilmeye müstehak olmayı gerektiren veya bu hususta etkili olan şeydir.

Kadı Abdulcebbar, emri bi’l-marûf nehyi ani’l-münkerin ancak şer’î yolla bilinebileceğini, dolayısıyla da şer’î olarak vâcip olduğunu kabul etmiştir. Fakat ona göre emri bi’l-marûf nehyi ani’l-münker, vâcip olması bazı şartların bulunmasına bağlıdır. Birincisi: Emredilen şeyin maruf, yasakların da münker olduğunu özellikle bilmek gerekir. İkincisi: Münkeri işlemeye uygun şartların ve ortamın hazır olduğunu görmek, anlamak ve bilmektir. Yapılacak olan nehyi ani’l-münker görevinin toplumda daha büyük bir zarara neden olacağını bilmektir. Dördüncüsü: Bu görevi yapacak kişinin, sözünün etkili olacağını bilmesi veya bu hususta zann-ı gâlibin oluşmasıdır. Beşincisi: Emri bi’l-marûf nehyi ani’l-münkeri yapacak kişinin, ileride kendisine veya malına herhangi bir zararın gelmeyeceğini bilmesi veya bu hususta kendisinde zann-ı gâlip oluşmasıdır. Fakat bu şart, kişilerin değişmesine bağlı olarak değişken arz eder. İşte bir devlet başkanının da bu şartları gözeterek, toplumunu hiç sıkıntıya sokmadan ya da olabildiğince az zaiyat ile bu vazifeyi icra etmesi isabetli olacaktır. Aynı zamanda toplumu ahlakî olarak ifsad eden her türlü şeyin önüne geçmek için azamî gayret sarf etmesi evla olacaktır. Bu hususta “def’i şer, celbi nef’aya râcihtir” ilkesi ile hareket ederek, toplumda daha ziyade kötülüklerin ve günahların önüne geçebilecek adımların atılması uygun olacaktır.

Kadı Abdulcebbar’ın nezdinde emri bil maruf ile nehyi ani’l-münker arasında fark vardır. Yani marufu emretmede mücerret bir emir yeterlidir. Onu ihmal eden kimseye zorla yaptırmak ise bize düşmez. Mesela namazı terk eden birisini, zorla namaza yönlendirmek bize düşmez. Münkerden nehy etme ise böyle değildir. Zira onda şartları tamamlama durumunda sadece nehy kâfi değildir. Dolayısıyla onu men etmekle yetinilmez. Bundan dolayı içki içeni yakalacak ve muteber şartlar da olsa yine de onu güzel/yumuşak bir söz ile nehy etmemiz gerekir. Eğer bırakmazsa yani vazgeçmezse onu korkuturuz. Şayet yine sakinmazsa onu döveriz. Buna rağmen yine terk etmezse, vazgeçene kadar onunla mücadele ederiz.

Kadı Abdulcebbar, imamet konusunu beşinci temel esas olarak kabul ettiği emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münker başlığının altında işlemiştir. Çünkü ona göre emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münkerin çoğu, imamların otoritesi ile gerçekleşmektedir. Bu da emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münker ile devlet başkanlığı arasında doğrudan bir ilişki kurduğunu göstermektedir. Zira Kadı Abdulcabbar, emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münkeri yapanları ise iki kısma ayırmıştır. Birincisi, ancak imamın uygulaması ile olabilecek emri bi'l-marûf nehyi ani'l-münker. Hadleri uygulama, İslâm merkezini/kıblegahını koruma, gedikleri kapatma, orduyu yürütme gibi yönler bunlardandır. İkincisi de uygulanması için imama ihtiyaç duyulmayan herkesin yapabileceği şeyler. İçkinin yasaklanması, zina, hırsızlık gibi ameller bunlardandır. Ancak itaat edilmesi farz olan bir imam varsa, ona havale edilmesi en doğrusudur. Dolayısıyla bireysel ve toplumsal huzurun ve erdemliliğin elde edilmesi için devlet başkanının olması gereklidir. Zira özellikle kollektif huzuru hedefleyen birçok İslâm ahkâmı, ancak devlet erkinin eliyle uygulanabilir. Özellikle de hadlerin uygulanması, bireylerin eliyle olsa ciddi anlamda telafisi mümkün olmayan bireysel ve toplumsal yaralar açılacaktır. Zira birbirine kin besleyenler veya aralarında husumet olanlar, hırsızlık, zina, iftira gibi bazı suçları istedikleri kişilere nispet ederek, onların ellerini kesmeye, kırbaçlamaya hatta öldürmeye kadar gidebilirler. Bu da başkasına hayat hakkı tanımayan hevâî bir yaşam felsefesinin hâkim olduğu çekilmez bir toplum doğuracaktır.

Kaynakça

Cürcânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *Kitâbu't-Ta'rifât*, Beyrut 1985.

Cüveynî, *Ğıyâsü'l-Ümem*, Nşr. Mustafa Hilmi-Fuâd Abdulmü'min, İskenderiye 1979.

Çağırıcı, Mustafa, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1995, XI, ss. 138-141.

Düzgün-vd., Şaban Ali ve diğerleri, *Kelam El Kitabı*, Editör: Şaban Ali Düzgün, Grafiker yay., Ankara 2012.

Eş'arî, Ebû Hasan Ali b. İsmail, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, (I-II), thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, Beyrut 1411/1990.

Firuzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakup, *el-Kâmusu'l-Muhit*, Beyrut tsz..

Gazalî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, (I-XV), Dâru's-Şa'b, y.y. ts..

İbn Haldun, Veliyuddin Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, (I-II), thk. Abdullah Muhammed Derviş, Dimeşk 1425/2004.

İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *Müsned*, Thk. Şu'ayb el-Arnâvût ve diğerleri, Müessesetu'r-Risâle, (I-L), Beyrut 1999/1420.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut tsz..

İbnü's-Subkî, Ebû Nasr Tâcüddin İbnü's-Sübki Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi Sübki, *Tabakatu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, Nşr. et-Tanâhi ve Rufakâuhu, Mısır 1964.

Kadı Abdulcabbar, Ebû Hasan Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni fî Ebvâbi't-Tevhid*, thk. İbrahim Medkûr-Taha Hüseyin, y.y. tsz..

Kadı Abdulcabbar, Ebû Hasan Abdullah b. Ahmed, *el-Muhît bi't-Teklîf*, (I-II), thk. Yusuf Hevîn el-Yesûî, Dâru'l-Meşrik, Beyrut 1986.

Kadı Abdulcabbar, Ebû Hasan Abdullah b. Ahmed, *el-Muhtasar fî Usûli'd-Din*, (Resâilu'l-Adl ve't-Tevhid içinde), thk. Muhammed Ammara, Kâhire 1971.

Kadı Abdulcabbar, Ebû Hasan Abdullah b. Ahmed, *Fazlu'l-İ'tizâl ve Tabakâtu'l-Mu'tezile*, nşr. Fuad Seyyid, Dâru't-Tunusiyye, Tunus 1986, s. 139.

Kadı Abdulcabbar, Ebû Hasan Abdullah b. Ahmed, *Müteşâbihu'l-Kur'an*, thk. Adnan Muhammed Zerzûr, Dâru't-Turâs, Kâhire tsz..

Kadı Abdulcabbar, Ebû Hasan Abdullah b. Ahmed, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, III. Baskı, thk. Abdülkerîm Osmân, Kâhire 1416/1996.

Kehhâle, Ömer Rıza, *Mucemu'l-Müellifîn*, Beyrut 1993.

Malatî, Ebû Hüseyin Muhammed b. Ahmed b. Abdirrahman eş-Şâfiî, *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehli'l-Hevâ ve'l-Bid'a*, Beyrut 1388/1968.

Öge, Sinan, *İslâm Kelamcılarında Lütuf Teorisi*, Fecr yay., Ankara 2015.

Özdemir, Metin, “Mu'tezile'nin Hz. Hüseyin'in İmâmetine Yaklaşımı”, *Uluslararası Kerbela Sempozyumu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Sivas 2010.

Öz-İlhan, Mustafa -Avni, “İmamet”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2000, XXII, ss. 201-203.

Ünverdi, Veysi, “Mu'tezile'nin İnanç Sistemi; Usûl-i Hamse/Beş İlke ve Arka Planı”, *Artuklu Akademi Dergisi İlahiyat Bilimleri Dergisi*, c. 4, sy. 2, 2017, ss. 1-28.

Yurdağür, Metin, “Kadı Abdulcebbar”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2001, XXIV, ss. 103-105.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru Â'lami'n-Nübelâ*, Beyrut 1983.

SELÇUKLU DEVLETİNDE TASAVVUFİ UNSURLARIN YÖNETİM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Dr. Yunus Emre TANSÜ
Gaziantep Üniversitesi
ytansu@gmail.com

ÖZET

Abbasi Hilafetinden uzak olan merkezdeki Sünni otoriteden uzakta çevrede merkezin reddettiği veya kabullenmediği tasavvufi akımların etkili olduğu görülmektedir. Başta Mevlevilik, Ahilik ve Bektaşilik olmak üzere tasavvufi unsurlar, Bizans sınırında yer alan bölgelerde ve özellikle Anadolu'da çok etkin olmuştur. Özellikle Anadolu ve Azerbaycan coğrafyasında tasavvufi unsurlar adeta devlet yönetimine hakim olmuştur. Sultanlar ve devlet adamları tasavvufun etkisi altında kalmışlardır. Tarikatlar, mensubiyet duygusu ile kendilerine bağladıkları devlet adamları ve bürokratlar sayesinde devletleri yönetmeye başlamışlardır. Tarikatlar ve tasavvufi akımlar arasındaki mücadeleler, bir süre sonra Selçuklu devletinin zafiyetine ve yönetim yapısının bozulmasına yol açmıştır. Bazı tarikatlar Selçuklu devletinin içinde ayrı bir devlet veya yapı haline gelmişlerdir. Selçuklu devlet yönetiminin çözülmesi, bozulması ve devletin yıkılmasında tasavvufi unsurların önemli bir rolü olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu Devleti, Yönetim, Tasavvufi Etki

THE EFFECTS ON THE ADMINISTRATION OF SUBSIDIARIES IN THE SELJUK STATE

ABSTRACT

The Sunni Abbasid Caliphate in the periphery away from the center of authority away the from not accepting or refusing to center around mystical currents, it is observed that the effective. In the beginning mevlevi, ahi and bektashi mystical elements, located on the border of byzantium in the region and in Anatolia in particular has been very active. The mystical element in the geography of Anatolia and Azerbaijan, especially the management of the state literally has dominated. Emperors and statesmen remained under the influence of sufism. Cults, thanks to appurtenance tied themselves whit a sense of statesmen and bureaucrats, are being conducted in the states. The struggle between the sufi sects and movement, after a while, the weakness of the management structure and has led to the deterioration of the seljuk state. Some cults, have become a separate state or structure within the seljuk state. The disintegration of the seljuk state administration, corruption and the collapse of the state has played an important role in the mystical elements.

Keywords: Seljuk State, Management, Mystical domains

THE EFFECTS ON THE ADMINISTRATION OF SUBSIDIARIES IN THE SELJUK STATE

يونس امري تانسو
جامعة غازي عنتاب
ytansu@gmail.com

ملخص

الخلافة العباسية عن بعدها مركزية السنية من السلطات بعيدة اطراف مركزية ردها أو عدم قبولها تصرف تأثيرها بداية مولوية اخلاق و ليكون تصرف عنصريات حدود بيننطين في المناطق و خاصة في اناضول تأثيرها جدا فعال اصبح خاصة في جغرافية اناضول و اذربيجان تصرف عناصر اصبح تهيم عليها. الحكومة سلاطين ورجال الحكومة أصبح تحت تأثير تصوف الطونف بشعور بالانتماء. هم تمسكوا رجال الدولة وفضل هذه الشروط

بدأوا يحكمون الدولة الصوفية. و تصوف التحديات بين التيارات بعد فترة من الضعف لدولة سلجوقية و هيكل الحوكمة قد أدى إلى تدهور بعض الطوائف . أصبحت الدولة منقطه داخل الدولة سلجوقية عناصر التصوف تلعب دورا هاما في تفكيك حكومة الدولة السلاجقة وتدمير الدولة .

لكلمات المفتاحية: الدولة السلاجقة ، الإدارة ، التأثير التصوفي

1.GİRİŞ

Türkiye Selçuklu devleti devrinde Anadolu topraklarında siyasi, dini, sosyal ve ekonomik alanda üç büyük tarikat ve alimler mücadele içerisinde olmuştur. Mevlana Celaleddin-i Rumi Horasan da ünlenmiş ünlü müderrisin oğlu olarak Anadolu'ya davet edilmesi üzerine gelmiştir ve Ahi Evran da Hoy kentinden Anadolu'ya gelmiştir. Bu iki tarikattan hariç diğeri tarikat lideri olan Hacı Bektaşî Veli bu mücadelede daha az aktif rol oynamıştır. Bir meclis toplantısında Türkçe mi üstündür, yoksa Farsça mı üstündür tartışması yapılmıştır. Fahreddin-i Razi Evhadüd-din Kirmani Türkçenin Farsçadan üstün olduğunu savunmuş, Bahaaddin Veled ise buna itiraz etmiş Farsçanın Türkçeden üstün olduğunu savunmuştur. Açıkçası bu tartışma meclis erkanları tarafından Fahreddin-i Razi haklı görünmesi bu büyük mücadelenin fitilini ateşlemesine neden olmuştur. Çünkü Mevlana, Razi'nin talebelerini de düşman olarak görmüştür. Ahi Evran, Fahreddin-i Razi'nin hem öğrencisi hem de damadıydı. Buradan başlayan tartışmalar ise Anadolu'da daha da ilerlemiş hat safhaya varmıştır.

XIII. Yüzyıl da gerçekleşen bu çekişmeler devlet yönetimine etki yapmıştır. Çünkü iki önemli tarikat liderleri yönetimde kendi adamlarını nüfuz etmeyi ve yönetimi ele geçirmeyi çalışmışlardır. Ahi Evran'ın Kayseri ana şehri olup Kırşehir ve Konya'da ahi teşkilatını (esnaf teşkilatı) kurmuştur. Mevlana Celaleddin-i Rumi Konya da merkez olarak dini ve ilmini icra etmiştir. İki büyük alimin arasının açılması yukarı da belirtildiği gibi yönetim de etkin olmak ve kendi tarikatlarını devamını sağlamaktır. Ayrıca Mevlana Celaleddin-i Rumi Ahi Evran'ın kurmuş olduğu tekke gibi teşkilatları ele geçirmek istemiştir. Devlet yönetimindeki entrikaların boy gösterdiği bir dönemdir. Bu dönemi Mevlana Celaleddin ve Ahi Evran'ın arasındaki geçen mücadeleler anlatılmıştır.

2. MEVLANA'NIN HAYATI

Mevlana Celaleddin, günümüzde bir kısmı Afganistan'ın sınırları içerisinde bulunan Horasanın Belh'i şehrinde 1207 yılında doğmuştur. Mevlana'nın babası, ileri gelen bilginlerinden Hatip oğulları soyuna mensup Hüseyin Hatibi oğlu Bahaaddin Veled'dir. Annesi Belh emiri Rükneddin'in kızı Mümine Hatundur (Önder, 1969:250-260)

Mevlana Celaleddin için, tarihçiler Muhammed ismi ve Celaleddin lakabı ile tanır. Celaleddin isminden başka hüdavendigâr unvanıyla da anılıp söylenmiştir. Hüdavendigâr lakabını Sultanü'l Ulema Baha-i Veled'in verdiği isimdir (Füruzanfer, 1997:49). Ayrıca Mevlana'nın eseri Mesnevi'de kendisini Muhammed b. Hüseyin b. El-Belhi olarak tanıtmıştır. Rumi ismi ise hayatının büyük kısmını geçirdiği Anadolu'dan dolayı kendisine verilmiştir. Mevlana 1226 yılında Karaman'da Belh'ten kendisi ile beraber göç eden Semerkandlı Hoca Serafeddin Lala'nın kızı Gevher hatun ile evlenmiştir. Bu evlilikten Sultan Veled ve Alaeddin dünyaya gelmiştir. İkinci evliliğini Kerra Hatun ile yapmış bu evlilikten Muzarefeddin, Emir Alim Çelebi ve Melike Hatun isimli üç tane çocuğu dünyaya gelmiştir.

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubat Mevlana'nın babası Bahaaddin Veled'in şöhretini duyup Konya'ya davet etmiştir. Bunun üzerine Bahaaddin Veled oğlu Mevlana ile birlikte Konya'ya gelmiştir. Selçuklu Sultanı tarafından Bahaaddin Veled'e Müderrislik verilmiştir. Kimi kaynaklarda 1231 yılında Bahaaddin Veled ölünce, yerine oğlu Mevlana'nın geçmesi Sultan tarafından gerçekleştiğini, kimi kaynaklarda ise Mevlana Celaleddin halkın beğenisini toplaması üzerine Müderrisliğin başına geçtiğini söylemişlerdir (Füruzanfer, 1997:133). Mevlevî tarikatının kurucusu olup binlerce müridlere sahip olmuştur. Mevlana'nın çağdaşı olan Hacı Bektaşî Veli ve Ahi Evran arasında yönetim, dini, sosyal,

ekonomi (esnaf) ve ülke siyaseti için mücadele içerirse girmişlerdir. Mevlana Celaleddin Rumi 17 Aralık 127 günü vefat etmiştir.

3. AHİ EVRAN'NIN HAYATI

Azerbaycan'ın Hoy şehrinde 1171 yılında doğmuştur. Anadolu Ahilik teşkilatının kurucusu olan ve Ebu'l Hakayık unvanıyla da anılan Ahi Evran'ın Asıl adı Şeyh Nasirud-din Mahmud Bin Ahmed El-Hoyi'dir. Konyalı Ali b. Süleyman b. Yunus isminde muallim olan muallim olan kişi çok iyi tanıdığı, Ahi Evran Şeyh Nasirüd-din Mahmud'un ölümünden bir yıl sonra adını tam olarak Şeyh Nasirud-din Ebu'l Hakayık Mahmud b. Ahmed El Hoyi olarak kaydetmiştir (Konukseven, 2006:49). Ahi Evran Fahreddin-i Razi Evhadüd-din Kirmani'nin kızı Fatma Hatun ile evlenmiştir. Fatma Hatun, Bektaşiler arasında "Kadın Ana" diye anılmıştır. Ahi Evran Kayseri'de bulunduğu dönem eşi Fatma Hatun vasıtasıyla Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) teşkilatını kurmuştur (Bayram, 2005:35).

Ahi Evran 1206 yılında Hocası ve sonradan kayınpederi olan Fahreddin-i Razi Evhadüd-din Kirmani Anadolu'ya gelerek Kayseri'ye yerleşmiştir. Burada Ahi teşkilatını kurmuş bu konuda devletin himaye ve desteğiyle sanatkarların sanatlarını icra etmelerini sağlamak amacıyla sanayi sitesi inşa etmiştir. Ahi Evran ise bu sanayi sitesinin lideri olarak hizmet etmiştir. Bütün Ahi Seçere-namelerinde ve Ahi Fütüvvet-namelerinde Ahi Evran Debbağ (derici) olduğu esnaf ve sanatkarların piri Ahi teşkilatının başı olarak kabul edilmiştir (Bayram, 2005:28)

Ahi Evran'ın esnaf teşkilatı sisteminden hariç dini hayat, sosyal hayatta Bacıyan-ı Rum faaliyeti, ekonomik hayat (esnaf), yönetimde söz sahibi olmak istemesi, ayrıca Ahi Evran Anadolu Selçuklu devletinde 4-5 yıl kadar vezirlik yapması diğer çağdaşlarının tepkisini çekmiştir. Çağdaşları olan Mevlevi ve Bektaşi tarikatları ile Ahi teşkilatı çetin mücadele içerisine girmiştir. Şeyh Nasirud-din, Kırşehir emirliğine atanan Mevlevi Nureddin Caca beyin 1261 yılında yaptığı katliamla hayatını kaybetmiştir (İnalçık, 2016:493).

4. HACİ BEKTAŞİ VELİ'NİN HAYATI

Altıncı imam Musa El-Kazım neslinden gelen Horasan'ın hükümdarı olan Seyyid İbrahim-i Sani ile Hatem Hatundan olan Hacı Bektaş Veli Nişabur şehrinde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Muhammed Bektaş Veli, Vilayetname'de Hacı Bektaş'ın doğum ve ölümü ile ilgili kesin ve net bir tarihi bilgilere rastlanılmamaktadır. Bir kısım Osmanlı müellifleri, Hacı Bektaş Veli'yi I. Murat (1362-1389) dönemi uleması arasında zikretmektedir. Başka bir kısım Osmanlı kaynakları ise Hacı Bektaş Veli, Orhan Gazi devri alimleri arasında kabul etmişlerdir. Daha sonraları teşekkül ettiği anlaşılan görüşe göre Hacı Bektaş Veli, 1248 doğmuş, 1281 yılında Anadolu'ya gelmiş 1337-1338'de hayatını kaybettiği belirtilmektedir (Çetinkaya, 1999:2).

XIII. yüzyılda Anadolu'da yaşamış olan önemli bir halk sufisidir. Dönemin büyük bir halk düşünürü olan Selçuklular döneminde yaşamış ünlü bir ilim ve fikir adamıdır. Etkileri yüzyıllar boyunca geniş toplumlar tarafından hissedilmiştir. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması önemli rolü olan bir şahsiyettir (Yıldız, 2012:188).

Hacı Bektaş Veli'nin Amasya, Kayseri, Sivas şehirlerine gittiği daha sonra Karacahöyük'e yerleştiği de Aşıkpaşazade tarafından nakledilmiştir. Bazı kaynaklarda Hacı Bektaş önce Necef, Kerbela, Bağdat ve bazı imamlarını ziyaret ettiği; Kudüs, Halep, Gaziantep, Elbistan, Tarsus, Bozhöyük, Muğla kalesi gibi bazı yerleri dolaştığı söylenmektedir. Hacı Bektaş Veli, Ahmed Yesevi ve Fahreddin-i Razi Evhadüd-din Kirmani'den eğitim almıştır. Hacı Bektaş Veli'nin doğumu da ölümü gibi ihtilaflıdır kaynakların bir çoğunda 63 yıl yaşadığı belirtilmektedir (Çetinkaya, 199:4).

5. AHİ EVRAN, MEVLANA CELALEDDİN RUMİ VE HACİ BEKTAŞİ VELİ ARASINDAKİ SİYASİ MÜCADELE

Ahi Evran, Mevlana Celaleddin Rumi ve Hacı Bektaş Veli Türkiye Selçukluları (Anadolu Selçuklu) devleti döneminde ilimlerini, dinlerini ve faaliyetlerini yapmıştır ayrıca üç büyük şahsiyet

çağdaştırlar. Ahi Evran Kayseri, Mevlana Celaleddin Konya ve Hacı Bektaşî Veli ise Anadolu'nun kırsal bölgelerinde hakimiyetini sürdürmüştür. Ahi Evran Türkmeni, Türkçeye önem veren, Moğollara destek vermemiş ve Kayseri'de Ahilik teşkilatını kurmuştur. Ahi Evran Babai ayaklanmasını destekleyenlerdendir. Hanımı Kadıncık Ana bu yüzden hapse atılmış köle olarak satılmıştır. Ahi Evran'ın diğer Babai liderlerinden Hacı Bektaşî ile yakınlığı vardır. Mevlana Celaleddin ise Farsça konuşan, Farsça yazan, annesi Türk ama babası Türk değil Farisidir, Moğollara da destek verildiği de söylenmektedir. Horasan'dan gelen Hacı Bektaşî Veli ve Anadolu'da Ahilik tarikatı (Fütüvvet teşkilatı) ile bağlantısı olmuştur. Hacı Bektaşî Vilayetnamesi, Anadolu ve esnaf teşkilatlarının ustası olarak kabul edilen Ahi Evran ve Hacı Bektaşî Veli arasında çok samimi dostluklarının olduğu yazmaktadır (Çetinkaya, 1999:347).

Ahi Evran Horasan'dan Fahreddin-i Razi Evhadüd-din Kirmani'nin talebesiydi eğitimini ondan almıştır. Fahreddin-i Razi Evhadüd-din Kirmani'nin diğer öğrencisi ise Konya'ya yerleşen Şerefettin Herevi'dir. Bahaaddin Veled ve oğlu Mevlana Celaleddin bu büyük alimin düşmanıydılar. Alimlerin aralarında Horasan'dan gelen bir anlaşmazlık vardı bu nedenle Bahaaddin Veled ve Mevlana Fahreddin-i Razi Evhadüd-din Kirmani'nin talebelerine de düşman olmuştur. Fahreddin-i Razi kimi severse, çizgisinden kim giderse onu düşman olarak görüp karşılığında almışlardır. Fakat Mevlana'nın oğlu Alaaddin Çelebi ise babası ve dedesi gibi değildi Ahi Evran'ın ve Ahilerin yanında yer almıştır (Bayram, 2005:199).

Fahreddin-i Razi'nin ve Bahaaddin Veled arasındaki geçen husumetin nedenini söylentilere göre şu şekilde ifade edilmektedir; 1206 yılında Fahreddin-i Razi Evhadüd-din Kirmani, Muhammed Harzemşah'ın yanına Belh'e gelmiş Bahaaddin Veled'in de bulunduğu ilmi meclis toplantısına iştirak etmiştir. Bu toplantı da Türkçe mi üstündür, yoksa Farsça mı üstündür tartışması yapılmıştır. Fahreddin-i Razi Evhadüd-din Kirmani Türkçenin Farsçadan üstün olduğunu savunmuş, Bahaaddin Veled ise buna itiraz etmiş Farsçanın Türkçeden üstün olduğunu savunmuştur. İlimin konuşulduğu, tartışıldığı bu mecliste ve meclisi yöneten kişi Fahreddin-i Razi Evhadüd-din Kirmani'yi haklı olduğunu kabul etmiştir. Bu şekilde Muhammed Harzemşah'ın huzurunda Türkçenin Farsçaya üstünlüğü teyid edilmiş, bunun üzerine Bahaaddin Veled bunu itiraz etmiş hatta meclisi yöneteni ve Fahreddin-i Razi Evhadüd-din Kirmani'yi kafirlikle itham etmiştir.

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubat Bahaaddin Veled'in şöhretini duyup Konya'ya davet etmiştir. Bunun üzerine Bahaaddin Veled oğlu Mevlana ile birlikte Konya'ya gelmiştir. Selçuklu Sultanı tarafından Bahaaddin Veled'e Müderrislik görevini vermişti. Bahaaddin Veled vefat edince yerine onun yolunda yürümeye devam eden Mevlana Celaleddin Rumi, manevi terbiyesini sürdürürken hem medreselerde ders veren zahit bir müderris hemde camilerde halka ateşli vaazlarda bulunan bir vaiz, diğer bir yandan da medreselerde fetva veren bir halk müftüsü olmuştur (Üremiş, 2010:299). Mevlana Celaleddin Rumi 24 yaşında babasının yerine geçmiştir. Bir yıl sonra da Seyyid Burhaneddin Muhakkiki Tirmizi Konya'ya gelmişti bu zamandan sonra Seyyid Burhaneddin'e mürit olmuş dokuz yıl (1241) hizmet etmiştir. Seyyid Burhaneddin, Konya'ya gelişinden bir yıl sonra (1233) Mevlana'yı zahir ilimlerinde daha da ilerlemesi için Şam ve Haleb'e göndermiştir. Seyyid Burhaneddin'in Mevlana'yı Haleb'e gönderdikten sonra Kayseri emiri Şemseddin İsfehani'nin yanında kalmıştır (Kayaoğlu, 1990:149).

Seyyid Burhaneddin'in dostu olan Şemseddin İsfehani ölünceye kadar Mevlana Celaleddin Rumi ile bağlantı içerisinde bulunmuştur. Otuz yaşına gelen Mevlana Celaleddin büyük infiale sebep olan I. Alaaddin Keykubat'ın öldürülme hadisesini ve sonraki Sadeddin Köpek dönemini tahakkümünü görmüştür. Şemseddin İsfehani, Sadeddin Köpek'in öldürülmesinden (1239) sonra naiplik makamına atanmıştır. Vezirlik makamına ise Mevlana Celaleddin Rumi'nin en yakın adamı muhibbi olan Süleyman Pervane'nin babası Mühezzübidin Ali getirilmiştir. Bundan çıkarılacak mana ise Mevlana'nın en yakınında bulunanlar devletin en üst makamlarında görevde bulunuyorlardı (Koca, 2009:6).

Diğer bir yandan ise XIII. yüzyılda ortaya çıkan Anadolu Ahiliği, Ahi Evran'ın gelişip yayılmıştır. Ahi Evran esnaf teşkilatını Anadolu'nun birçok bölgesinde kurmuş ama en çok faaliyet içerisinde olduğu çevreler Konya, Kayseri ve Kırşehir bölgesidir. Fahreddin-i Razi'nin kızı Fatma Hatun ile evlenmiştir. Fatma Hatun Anadolu'da Bacıyan-ı Rum teşkilatı kurmuş, Anadolu'da bulunan kimsesiz

kızları iş eğitimi, dini ve evlilik gibi faaliyetlerin içerisinde olmuştur. Ahilik teşkilatı, Bacıyan-ı Rum teşkilatı ile Anadolu’da güç kazanmış ve adını duyurmuştur (Bayram, 2008).

Ahi Evran, teşkilatın sürekliliğini sağlamak için Fütüvveti tekke ve zaviyelere bağlamıştır fakat bu bölgelerde yaşayanlara alın teri ile geçinme ilkesini öğretmiştir. Bu yönüyle “Melamilik” ile karıştırılan dönemin tekkeleşmesi kendi dini görüşleri cazip kılan Bektaşilerle hem fikir olan Ahilik uzun süre anlaşılammıştır. Ekonomik ve sosyal yönünden dolayı halk arasında destek bulan Ahilik köylere kadar yayılmıştır. Ahilik yalnızca esnaf teşkilatı olmayan dini ve dayanışma vakfı olarak da görevi halk arasında yerini almıştır.

Ahiliğin etkili olduğu sahalardan biri siyasi-idari alandır. Ahi birlikleri teşkilatın huzuru için uzlaşmacı ve uzlaştırıcı bir tutum içerisinde olmuşlar bunu siyasi faaliyetlerinin temel felsefesi haline getirmişlerdir. Anadolu bölgesinde hızla yayılan köylerde ve uç bölgelerde büyük nüfuza sahip olan bu teşkilat XIII. yüzyılda devlet otoritesinin iyice zayıfladığı bir dönemde, şehir hayatında yalnızca iktisadi değil siyasi yönden de etkili faaliyetlerde bulunmuşlardır (Gordlevski, 1998:198).

Birçok araştırmacıların ifade ettiği Halife Nasrîlîdînîllah’ın şeyhlerinden biri Şühreverdî (1145-1234) nın telkinleri ile fütüvvetçiliğe olumlu yaklaşan Konya Selçuklu hükümdarı I. İzzettin Keykubad döneminde güçlenen Ahilik, yönetimde üstlendiği kendilerine bağlı üst düzey yöneticilerle düzenin sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Sultan Alaaddin Keykubad’ın Ahi birliklerini desteklemesiyle Anadolu’nun birçok yerinde bu birlikler hızla gelişmiştir. Bu dönem Türkiye Selçuklu devletinin en parlak dönemi olmuştur. Bir iddiaya göre Sultan Alaaddin Keykubad’ın öldürülmesinden sonra onun yerine geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev’i hiç affetmediler. Tabi bu durumu kendi lehine kullananlar, Ahi Evran sevmeyenler Sultan Gıyaseddin ile arasını açmışlardır. Yönetim de daha fazla olumsuzlukla karşılaşması, devlet erkanlık görevinden ihraç edilmesi sonucu Anadolu’ya çekilen Ahi Evran kendisine karşı olanlarla mücadele etmeye girişmiştir.

Ahi Evran ve Mevlana Celaleddin Rumi hakkında hayatları, dini sosyal, ekonomi ve yönetimdeki etkileri gibi yaptıkları faaliyetler verilmiştir. Artık iki büyük alimin birbirleriyle bu düşmanlığın ortaya çıkmasının nedenlerini şu şekilde ifade edelim; Tasavvufi duyuş ve düşünüş bakımından da aralarında derin fikir ayrılıkları mevcuttur. Mevlana Celaleddin’in babası Bahaaddin Veled ile Ahi Evran’ın hocası Fahreddin-i Razi arasında Horasan’da cereyan eden mücadelenin Anadolu’daki uzantısıdır. Bu mücadelenin diğer yönü de Mevlana’nın hocası Şemsi Tebrizi ile Ahi Evran’ın hocası Fahreddin-i Razi arasındaki tasavvufi meşrep farklılığından doğan ihtilafa da dayanmaktadır. Esasında bu farklı dini-tasavvufi anlayışlar doğal olarak sosyal ve siyasi anlayışı da etkilemiştir. Siyasi ayrışmanın da temelinde dini-tasavvufi anlayışının sosyal ve siyasi hayata bakışı da etkili olmuştur. Ortaya çıkan siyasi çatışmalar bu farklılıkların sonucu olarak da görülebilir (Kayaoğlu, 1990:150-53).

Ayrıca bu dönemde Anadolu Selçuklu devletinde iç karışıklıklar hız kazanmış ve ortalık karıştıktı. Babai isyanı denen bir ayaklanma çıkmış (1240) bu Türkmen isyanı güçlkle bastırılmıştır. Sultan Alaaddin keykubad döneminde Moğolları Anadolu’dan özenle uzak tutmuştu. Ama II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde (1243) Selçuklu topraklarına girmiş, Köseadağ adı verilen savaşta Selçuklu ordusu pek bir şey yapamadan mağlup olmuştur (Arslan, 2017). 35-36 yaşlarındaki Mevlana Celaleddin bu önemli olaylara yakından şahit olmuştur. Mevlana’nın en yakın tanıdığı devlet adamları Köseadağ savaşından önce ve sonucunda Moğollarla iş birliğinde önemli rol oynadığı söylenmektedir (Gordlevski, 1998:200-205).

Anadolu Selçuklular yıkıldığı zaman Mevleviler Kuran-ı kaynak gösterip Selçukluların yasal ardılları olarak Moğol Hanlarını destekliyorlardı. Böylece onlar büyük topraklarını kurtarmanın peşindeydiler. Mevlevi hareketi Anadolu Selçuklu Sultanlarının göremediği desteği Moğol Hanlıklarından görmüşlerdir. Onları daha önce Sultan koruyordu şimdi ise Hanlıkların himayesinde varlıklarını devam ettirmeye çalışmışlardır. Mevlevilerin yalnızca sözü ve müziği vardı ve onlar için Moğolların himayesi zorunlu olmuştur. Tabi bu fikir ve güç çatışması hakkında Gordlevski kitabında ifade etmiştir. Bunun hakkında bazı bilgiler vermiştir; bunlardan bir kısmı yönetim alanında da Ahiler de güçlü olduğu için Mevleviler istediğini yapamıyorlardı yönetim bakımından güçsüz kalınca feodal yapı olan Moğol ile işbirliği yapmıştır diyor (Özdemir, 2005).

1243 yılında Moğollara karşı Kayseri’de direnen Ahilere ve Türkmenlere yapılan katliamdan sonra Şems-i Tebrizi, Konya’ya gelmiş Moğollar ile Mevlana Celaleddin arasındaki diyalogu da onun sağladığı ifade edilmektedir. Mevlana’nı ve dolayısıyla müritlerinin devletin ve yönetim başında olanlara mutlak itaat etmeyi öngören ve eski İran’i zihniyetten kaynaklanan ahlak teorisine bağlılıkları Anadolu’da Moğol aleyhtarlığı ile mücadele etmelerine sebep olmuştur.

Ahi Evran ve Mevlana Celaleddin Rumi arasında gerçekleşen en önemli olay aslında Mevlana’nın hocası Şems-i Tebrizi ile olan konudur. O dönemde Mevlana ve Şems-i Tebrizi arasındaki yakınlığı herkesçe biliniyordu, eve kapanıyorlar bir hafta boyunca veya daha fazla süre hiç dışarı çıkmadan kalıyorlardı. Ayrıca Mevlana’nın hocası Şems-i Tebrizi’ye karşı olan sevgisinden ötürü dedikodu ve söylentilerin çıkmasına neden olmuştur. Bu söylentiler bazı kesimler tarafından tepki görmesi üzerine Mevlana bunlara neden olan kişi olarak Ahi Evran’ı görmüştür. Mevlana Celaleddin aynı suçlamayı ise Ahi Evran için kullanmış aralarındaki suçlamalar daha da artmıştır. Mevlana’nın, Ahi Evran ve eşi Fatma Bacı hakkındaki tutumları sonucunda ortam daha da gerginleşmişti. Söylentilere göre Ahi Evran’ın eli olduğu düşünülen bir gece Şems-i Tebrizi evinden çıkarıp öldürdükten sonra bir kuyuya atılmıştır. Mevlana, Ahi Evran’a karşı daha çok nefret ve kinle düşmanlık beslemiştir.

Mücadele de etkilenen Kadıncık Ana (Fatma Bacı) Türkmenlerden ve Mevlana’nın baş düşmanı olarak kabul ettiği Fahreddin-i Razi Ev- Evhadüd-din Kirmani’nin kızı ve Ahi Evran’ın eşidir. Babai isyanı ve Moğollara karşı olması nedeniyle 13 yıl boyunca hapsedilmiş ve hizmetkar (köle) olarak kullanılmıştır. Her an öldürülme ihtimali vardı bir yandan Moğollardan kaçmaya çalışırken diğer bir yandan da halkı Moğollara karşı Mücadele vermek için örgütlemekteydi (Bayram, 2005:175).

Tokat, Sivas, Kayseri gibi büyük şehirlerde Moğollara karşı çıkan savaşçı debbağ esnafını katletmişlerdir. Ahilere ait zaviyeler Mevlevilere verilmiş bunun üzerine Ahiler uzak bölgelere Türkmenler arasında göç etmişlerdir. Bu iki tarikat liderlerinin mücadelesinde üstün taraf Mevlevi hareketi olmuştur (Gölpınarlı, 2006). Moğolların istilası sonucunda ise Ahilik teşkilatı ve Anadolu şehirleri yağmalanmış ve göç hareketleri yaşanmıştır. Ahilerin ellerinde olan yönetim, idari teşkilatlanma, tekke ve zaviyeler kısmı ise Mevlevilerin yetkisine verilmiştir (Hülagü, 1994)

6. SONUÇ

XIII. yüzyıl da Türkiye Selçuklu devleti döneminde Anadolu’da meydana gelen üç önemli şahsiyetin birbirleriyle olan mücadeleleri anlatılmaktadır. Hacı Bektaş Veli, Ahi teşkilatı ile önemli ilişkileri vardı ve onlara destek vermiştir. Buna kanıt olarak da Bacıyan-ı Rum teşkilatının kurucusu olan ve Ahi Evran’ın eşi Fatma Hatun’a Anadolu’da “Kadıncık Ana” demişlerdir. Hacı Bektaş Veli, Mevlana Celaleddin-i Rumi ile aralarında hakimiyet mücadelesi geçmiştir. Bu mücadele çok da ses getiren bir olay değildi. Tabii asıl önemli olan Mevlana Celaleddin Rumi ile Ahi Evran arasında gerçekleşen siyasi, sosyal ve dini mücadele şiddetli bir şekilde gerçekleşmesidir. Çalışmamızda da belirtildiği gibi Mevlana ve Ahi Evran’ın arasındaki mücadele Bahaeddin Veled ve Ahi Evran’ın hocası Fahreddin-i Razi Evhadüd-din Kirmani ile olan sorunları Mevlana ve Ahi Evran arasında daha şiddetli geçmiştir. Mevlana Celaleddin Rumi, Türkiye Selçuklu devletinde nüfuz etmeye çalışmış, kendi yandaşlarını göreve getirmiş etkin hale gelmek için mücadele içersine girmiştir. Alaaddin Keykubad döneminde Ahi Evran çok yetkili ve yönetimde sözü geçen birisiydi.

Alaaddin Keykubad Bir suikast sonucu öldürülüp yerine, II. Gıyaseddin Keyhüsrev geçince Ahi Evran yönetime düşman olmuştur. Ayrıca Babai isyanı çıkması bu olayda parmağının olduğunu düşünmüşlerdir. Ahi Evran beş yıl boyunca hapiste kalmıştır. Tabii bu durumların meydana gelmesinin tek sebebi ise Mevlana Celaleddin olarak görmesidir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in ölmesi ve Moğol devletinin Köseadağ savaşı gerçekleşmiştir. Türkiye Selçuklu devleti Moğollara bağlı olarak siyasi varlığı sürdürmüştür. II. İzzettin Keykavus devletin başındayken Ahi Evran’ı vezirlik kurumuna getirmiş devletin toparlanmasını istemiştir. Ahi Evran’ın eline geçen bu güç

ile Mevlana'nın çok sevdiği kişi olan Şems-i Tebrizi suikast sonucu 1247 yılında öldürmüştür. Düşmanlık daha da ilermiş ve 1261 yılında Mevlana Celaledin-i Rumi tarafından Caca bey Ahi Evran'ı Öldürmüştür. Bu iki tarikat liderlerinin mücadelesi sona ermiştir.

KAYNAKÇA

- Aksaraylı Kerimüddin, Mahmud, (1999), Müsameret ÜI-Ahbar Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi, Çevr; TURAN, Osman, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Arslan, Bahri, (2017), Babailer İsyanı ve Anadolu Selçuklu Devletinin Durumu, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Türk Tarihi Semineri
- Bayram, Mikail, Sadru'd-din Konevi ile Ahi Evren Şeyh Nasiru'din Mahmud'un Mektuplaşması, Selçuk Üniversitesi Yayınları Dergisi, Sayı.2, 1983
- Bayram, Mikail, Selçuklular Zamanında Anadolu'da Bazı Yörelere Arasındaki Farklı Kültürel Yapılanma ve Siyasi Boyutları, Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı.1, 1994
- Bayram, Mikail, (2001), Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren, İstanbul, Nüve Kültür Merkezi
- Bayram, Mikail, Ahi Evren Hacı Nasirü'd-din ile Alaüd'din Çelebi'nin Öldürülmesi ve Ölüm Tarihlerinin Tesbiti, Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Sayı .3, 2004
- Bayram, Mikail, (2005), Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren ve Mevlana Mücadelesi, Konya, Nüve Kültür Merkezi
- Bayram, Mikail, (2008), Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları Teşkilatı), Konya, Nüve Kültür Merkezi
- Bayram, Mikail, Sultan Fatih'de Ahi Evran ve Sadreddin Konevi Hayranlığı, Uluslararası Sadreddin Konevi Sempozyumu Bildirileri, MEBKAM Meram Belediyesi Konevi Araştırma Merkezi, Sayı.7, 2008
- Bayram, Mikail, Anadolu'nun Ahiliğinin Teşekkülündeki Rolü Açısından Fütüvvet Hareketi ve Tarihi, Selçuklu Medeniyet Araştırmaları Dergisi, Cilt.1, Sayı. 1, 2017
- Bayram, Mikail, Anadolu Selçuklular Devrinde Anadolu Bacıları (Bacıyan-i Rum) Teşkilatının Kurucusu Fatma Bacı Kimdir
- Can, Şefik, (1999), Mevlana Hayatı Şahsiyeti ve Fikirleri İstanbul, Ötüken Neşriyat Yayınları
- Ceylan, Kazım, (2013), Ahilik, Türk-İslam Medeniyetlerinde Dünyevi ve Uhrevi Sistem, Ankara, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kültür Yayınları

- Chittick, C. William, Rumi ve Mevlevilik, Çev; Safi Arpaguş, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1991
- Çetinkaya, Ali, Bir Anadolu Ereni Hacı Bektaş Veli: Hayatı, Eserleri ve İnsan Anlayışı, Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı. 3, 1999
- Demirci, Mustafa, Selçuklu Anadolu'sunda Bir İnsaniyet Mektebi: Ahilik, Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Sayı. 127, 2011
- Eflaki, Ahmet, (1973), Ariflerin Menkıbeleri I, İstanbul, Hürriyet Yayınları
- Eflaki, Ahmet, (1973), Ariflerin Menkıbeleri II, İstanbul, Hürriyet Yayınları
- Erdoğan, Mehmet Akif, Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri, Ege Üniversitesi, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, S.4, 2000
- Fürüzanfer, Bediüzzaman, (1997), Mevlana Celaleddin, Çev; UZLUK, Feridun Nafiz, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi
- Gölpınarlı, Abdülbaki, (2006), Mevlana'dan Sonra Mevlevilik, İstanbul, İnkılap Kitabevi
- Gölpınarlı, Abdülbaki, (2007), Mevlana Hayatı ve Yapıtlarından Seçmeler, İstanbul, Varlık Yayınları
- Gölpınarlı, Abdülbaki, (2011), İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı, İstanbul, İTO
- Hacıgökmen, Mehmet Ali, Mevlana Celaleddin Rumi'nin Selçuklu Sultanları İle İlişkileri, Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı.36, 2014
- Haksever, Ahmet Cahid, Çankırı'da Mevleviler ve Mesnevihanlar, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XI, Sayı. 22, 2012
- Hülagü, Metin, Ahilik Teşkilatının İcra Ettiği Fonksiyonlar ve Cemiyet Üzerindeki Etkileri, Ankara, Türk Kültürü, Sayı. 32, 1994
- İnalcık, Halil, (2016), Osmanlı Devletinin Kuruluşu ve İmparatorluk Sürecinde, İstanbul, Timaş Yayınları
- İnci, Yusuf, (1989), Ahilik ve Meslek Eğitimi, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı
- Kafesoğlu, İbrahim, (1972), Selçuklu Tarihi, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi
- Kahveci, İhsan, Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu'ndan İzlenimler, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.11, 2005
- Kayaoğlu, İsmet, Mevlana'nın Çağdaş Derviş Tarikatları, Babalar, Kalenderiler ve Diğerleri, Ankara Üniversitesi Dergisi, Cilt. 31, Sayı. 1, 1990

- Koca, Salim, Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddîn Keykubâd'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı, Gazi Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı. 25, 2009
- Konukseven, Hatice, (2006), Hz. Mevlana, Ahi Evran ve Şeyh Sadreddin-i Konevi'nin Konya Halkının Eğitimdeki Rolü, Konya, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- Ocak, Yaşar Ahmet, (2011), Babailer İsyanı, İstanbul, Dergah Yayınları
- Öden, Zerrin Günel, (1997), Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud Hakkında Bazı Görüşler, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Önder, Mehmet, (1969), Mevlana Hayatı-Eserleri, Ankara, Türk Ticaret Bankacılığı İşbirliği Hazırlanmıştır
- Önder, Mehmet, (1998), Mevlana ve Mevlevilik, İstanbul, Aksoy Yayıncılık
- Özdemir, H. Ahmet, (2005), Moğol İstilas ve Abbasi Devletinin Yıkılışı; Cengiz ve Hülagu Dönemleri, İstanbul, İz Yayıncılık
- Üremiş, Ali, Türkiye Selçuklularında Bazı Sünni Tasavvuf Hareketleri, Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı.28, 2010
- Yıldız, Harun, Hacı Bektaş Veli ile Ahi Evran İlişkisi, Gazi Üniversitesi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli ve Araştırma Dergisi, Sayı. 61, 2012